PUBL.

VIRGILII MARONIS

Bucolica & Georgica,

Post optimas editiones nunc primum emendata

Notis ac SCHOLIIS selectissimis Variorum illustrata.

X. 12. 14

LONDINI,

Impensis JOHANNIS GAY, Bibliopolæ, ad Hypogriphi, prope Templum Sancti *Dunstani*, in vico *Fleetstreet*. Anno Domini CIↃDCLXXXIV.

vescebantur. Id est rusti-

154-12

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICA.

TITYRUS, ECLOGA I.

ARGUMENTUM.

Quum Virgilius,, cujus personam hîc sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam venit: ubi quum sua eum carmina Mæcenati commendassent, Mæcenas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contra calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus, se tanti beneficii autorem colere & semper cultorum esse, profiterur. Cæterum fingit se servum, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem nonnisi in senectute consecutus.

MELIBOEUS, TITYRUS.

M. TITYRE, *tu patulæ recubans sub tegmine fagi,*
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos

IN TITULUM LIBRI.

VErgilium, & non *Virgilium* scribendum esse, ex monumentis veterum Angulus Politianus Miscell. cap. 77. ostendit.

Bucolica, dicta à custodia boum, id est, ἀπὸ τῶν βυκόλων, præcipua enim sunt animalia apud rusticos, boves.

Ecloga, derivatur ab ἐκ & λέγω An quod hæc Bucolica è Theocriti Eidilliis excerpta sunt? ut vult Turneb. IX. Adversar. cap. 22. An potius quod ex incondita turba eorum, quæ subito excidissent calore, selecta quædam & concinniora ἐκλογὰς appellare placuit? ut censet Scaliger Poët. cap. 4.

SERVII NOTÆ.

1. *Recubans, &c.*) Jacens sub umbra fagi in agris tuis, tuas retinens possessiones, quibus aleris. *Sub tegmine.* In umbra. *Fagi.* Fagus dicta ἀπὸ τοῦ φαγεῖν id est à manducando. antea enim homines glandibus vescebantur.

2. *Silvestrem Musam.*) Id est,

Nos patriæ fineis, & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in umbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſilvas.
T. *O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.*
Namque erat ille mihi ſemper Deus: illius aram
Sæpè tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.
M. *Non equidem invideo: miror magis: undique to-*
Uſque adeo turbatur agris, en ipſe capellas (tis
Protenus ægerago: hanc etiam vix Tityre duco.
Heic

ruſticum carmen. Sunt qui *agreſtem* malint, ex Quintiliani (ut falſo putant) ſententia. *Tenui avena.* Culmo, ſtipula: unde ruſtici cantare conſueverunt. Dicendo autem *tenue avena*, humilis ſtyli genus latenter oſtendit; quo in Bucolicis utitur. *Meditaris.* Cætas.

3. *Nos patriæ, &c.*) Non voluntate, ſed vi Cæſaris & militum ejus compulſi, victo Antonio *Dulcia arva.* Unicuique propria terra dulcis ſibi videtur.

4. *Patriam fugimus.*) Exulamus. *Lentus.* Otioſus, ſive ſecurus. *In umbra.* Allegoricè, ſub tutela Imp. Auguſti.

5. *Reſonare doces, &c.*] Carmen tuum de amica Amaryllide compoſitum, doces ſylvas ſonare.

6 *Deus.*] Cæſar Auguſtus. *Otia.* Hanc ſecuritatem, libertatem vel felicitatem.

7. *Semper.*] Poſt mortem!, & dum vivet ſemper à me, ut Deus, coletur, ob ſua in me beneficia. Placet Grammaticis hæc legi ὑφὲν, id eſt conjunctim, ut unum ſit nomen, *Semper-Deus.*

8. *Imbuet.*] Sæpe perfundet & madefaciet.

9. *Errare.*] Paſci.

10. *Ludere.*) Scribere, ut carmina, quæ luſi paſtorum. *Calamo agreſti.* Ruſtico ſtylo.

11. *Non equidem, &c.*) Excuſat ſe, ne frequens interrogatio felicitatis alienæ, ex invidia venire videatur.

12. *Turbatur.*) Imperſonaliter ſumitur: ſcilicet turbæ ſiunt, & tumultus excitantur, & latenter carpit tempora Auguſti.

13. *Protenus.*) Porro tenus, longe à finibus. Vel ante me, & præ me ago, ita ut non aſſequar.

14. *Cory-*

Heic inter denſas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! ſilice in nuda connixa reliquit.
Sæpè malum hoc nobis, ſi mens non læva fuiſſet,
De cælo tactas memini prædicere quercus.
Sæpe ſiniſtra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iſte Deus qui ſit, da, Tityre, nobis.
T. *Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi*
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quo ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos ſimileis, ſic matribus hædos
Noram; ſic parvis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbeis,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

M. *Et*

14. *Corylos.*) Corylus, nux eſt avellana. Belg. Haaſelaar.

15. *Spem gregis.*) Marem & fœminam, reparatio enim gregis in ſexu utroque conſiſtit. *Silice, &c.* Solent enim herbas ſubſternere parientibus. *Connixa.* Proenixa, id eſt partu ſoluta.

16. *Mens non læva.*) Stulta, contraria.

17. *De cœlo, &c.*) Fulminatas, & fulmine ictas. Per quercus ergo, agri: per fulmen, ira Jovis: per iram Jovis, ira Cæſaris: per damnum arborum, damnum agrorum figurabatur. *Quercus* ergo *tacta*, eſt leviter afflata fulmine.

18. *Sæpe ſiniſtra, &c.*) Abeſt hic verſus à multis codicibus. Avium ergo aliæ ſiniſtræ; aliæ dextræ auſpicium facere credebantur: ut Cic. de Divinat. 2. *Quid habet Augur, cur à dextera corvus, à ſiniſtra cornix faciat ratum.*

19. *Da.*) Pro die.

21. *Stultus ego.*) Id eſt, ruſticus, qui neſcivi judicare. *Noſtra.* Mantuæ. *Quo.* Ad quam.

22. *Depellere.*) A lacte removere, vulgo ablactare.

24. *Componere.*) Comparare. Vult enim urbem Romam non tantum magnitudine, ſed etiam genere differre à cæteris civitatibus, & eſſe velut quendam alterum mundum, aut quoddam cœlum, in quo Deum Cæſarem vidit.

26. *Viburna.*) *Viburnum*, à viendo, id eſt, ligando, dictum,

M. *Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſſa videndi?*
T. *Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem:*
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempora venit,
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculî:
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redi-
M. *Mirabar, quid mæſta Deos, Amarylli, vocares:*
Cui

quo ruſtici utuntur ad colligandos faſciculos. Genus eſt arbuſculi flexile, & in altum non erigitur. Belg. IJnen. Gall. *Vierne.*

28. *Libertas.*) Tacite Libertatem Diis inſerit: proprie enim Deorum hoc benevolorum. *Reſpexit inertem.* Deſidem, ſeſe non requirentem.

29. *Candidior poſtquam.*) Periphraſis ſenii.

30. *Et longo poſt.*) Duplici ratione tempus oſtendit, quo eum libertas aſpexerit. id eſt, quando cepit ſecare barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. Α'ϖηγ ελιχῶς hoc dicit, poſtquam relicta Mantua, Romam me contuli, nam Galateam Mantuam vulteſſe, Romam Amaryllida.

31. *Poſtquam nos Amaryllis.*] Ex quo incolui Romam, Mantua relicta. *Habet.* Is mulierem quampiam habere dicitur, autqui eam uxorem duxit, aut etiam cui illa dicto audiens eſt, quique ad eam, pro ſuo jure, cum vellet, ventitabat.

33. *Nec ſpes, &c.*] Nec ſperare poteram libertatem in oppreſſa civitate, nec habere curam patrimonii. *Peculi.* Per Synæreſin pro peculii, omne enim patrimonium apud antiquos peculium dicebatur, à pecoribus, in quibus eorum conſtabat univerſa ſubſtantia, unde etiam pecunia dicta eſt à peculio.

34. *Septis.*] Pro ovilibus.

35. *Urbi.*] Mantuæ.

36. *Non unquam gravis are domum mihi, &c.*] Nunquam potui ditescere.

37. *Mirabar.*] Mirabar hactenus quid cauſſæ eſſet, quod puella

tua

Cui pendêre ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: ipſæ te Tityre pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arvuſta vocabant.
T. *Quid facerem? neque ſervitio me exire licebat,*
Nec tam præſenteis alibi cognoſcere Divos.
Heic illum vidi juvenem Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Heic mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boves, pueri, ſubmittite tauros.
M. *Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt,*
Et tibi magna ſatis: quamvis lapis omnia nudus,
Limo-

tua Amaryllis tam triſtis eſſet, eamque ſollicite Deos invocaret: & cui præterea poma in hortis Mantuanis pendere paceretur. *Jam liquet:* Tityrus nempe Romæ aberat; quem ipſæ etiam pinus, fontes & arbuſta cum deſiderio citabant. *Amaryllis.* Vocativus Græcus eſt, & eſt Apoſtrophe ad urbem Romam.

40. *Arbuſta.*) Amœnitatis, utilitatiſve gratia conſitus arboribus locus. Alii per *arbuſta* vites arbuſtivas intelligunt, id eſt arboribus maritatas.

41. *Servitio.*) Ab ſervitio, nec deeſſe officio poteram.

42. *Præſentes Divos.*) Propitios & faventes.

43. *Juvenem.*) Cæſarem Auguſtum.

44. *Bis ſenos.*) Nam menſtrua ſacra Diis maximis celebrari ſolebant, atque eæ erant feriæ religioſiſſimæ, cum ſolennibus & anniverſariis non ſatis eſſe putarent defungi ſacris: ſed memoriam cultus, quot Calendis aut Idibus renovandam putarent: ea ſacra Græci ἐμμηνια vocant. *Dies.* Principia menſium. *Altaria fumant.* Sacrificant.

45. *Reſponſum dedit.*) Permiſit libere vivere.

46. *Submittite tauros.* Exercete terram & ſobolem.

48. *Magna.*) Scilicet paſcua erunt. *Quamvis, &c.* Dicit paſcua commoda non fuiſſe, cum omnia obducta eſſent & limo & junco: quæ autem hujus generis erant ſubſecivis annumerabantur, nec militi aſſignabantur.

Limoſoque palus obducat paſcua junco.
Non inſueta graveis tentabunt pabula fetas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hæic inter flumina nota,
Et fonteis ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti.
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras:
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes:
Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab ulmo.
T. *Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,*

Et

49. *Obducat.*) Tegat.

50. *Graveis.*) Gravidas, & non enixas. *Tentabunt.* Non tentabunt ullo morbo, nec inficient, aut lædent.

51. *Pecoris contagia.*) Morbi vel peſtilentiæ corrumpent. Sic & κακοῖς ὁμιλῶν κ' αὐτὸς ἐκθήσῃ κακός.

52. *Hæic inter, &c.*) Inter Padum & Mincium, ubi nutritus es.

53. *Fontes ſacros.*) Najadibus Nymphis: quia omnibus aquis Nymphæ præſident. *Opacum.* Pro opacis in locis, æſtivo enim tempore ſub umbra ſit frigus.

54. *Hinc.*) Ab una parte, ſepes, quæ eſt tibi ab limite ſeu termino vicino fluminibus, &c. *Limes.* Agri terminus.

55. *Hyblæis.*) Hyble oppidum Siciliæ, quod nunc Megara dicitur: vel locus in Attica ubi optimum mel naſcitur. *Depaſta florem.* Hypallage. Depaſtum florem habens. *Salicti.* Virgulti genus. Belg. Wilgenboſch. Dicit ergo ſuſurrum apicularum depaſcentium ſalicta, futurum in cauſa, ut ruſtico ibi prope condormiſcere libeat.

56. *Levi ſuſurro.*) Dulci murmure.

57. *Frondator.*) Qui arbores amputat. *Ad auras.* Id eſt, in die, vel ſublimi voce.

58. *Raucæ.*) Βαρυχώδεις.

59. *Gemere.*) Canere. Propriè tamen dicitur de turture.

60. *Ante leves, &c.*) Avium more ante cervi volabunt, & piſces

Et freta deſtituent nudos in litore piſceis:
Ante, pererratis amborum finibus; exſul,
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
M. *At nos hinc alii ſitienteis ibimus Afros;*
Pars Scythiam, & rapidũ Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fineis,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot, mea regna videns, mirabor ariſtas?

Im-

ſces ſine aqua vivent: hoc eſt, ante rerum natura mutabitur, quam nos Cæſarem poſſimus oblivisci.

61. *Deſtituent.*) Derelinquent.

62. *Amborum finibus.*) Ut pererret Germanus Parthorum, Parthus Germanorum fines. *Amborum* Græci ἀμφοῖν dicunt.

63. *Ararim.*) Arar fluvius Galliæ fluens in Rhodanum. *Tigrim.* Tigris Armeniæ fluvius influens Perſicum ſinum. Dicit ergo, prius Parthum ex Arare bibiturum & Germanum ex Tigri, quam ſibi oblivionem futuram non amiſſi agri, Cæſaris beneficio.

64. *Illius.*) Auguſti Cæſaris, *Labatur.* Oblivioni tradatur.

65. *Afros ſitientes.*) Διψῆρες Intelligit Xerolibyam.

66. *Scythiam.*) Scythia, regio Septentrionalis frigidiſſima. *Oaxem.* Fluvius Scythiæ Orientalis. Et *rapidum Cretæ* vocat quia Creta, id eſt albo limo turbidus fluat.

67. *Britannos divinos.*) Quia Britannia à Poëtis alter orbis terrarum dicitur. *Penitus.* Omnino.

68. *En unquam.*) Id eſt, unquamne? id eſt, aliquando.

69. *Ceſpite.*) Terra cum propria herba evulſa. *Culmen.* Tecta dicta ſunt culmina, quia veteres ædificia de culmo & ſtipula contegebant.

70. *Poſt aliquot, &c.*) Poſt multa tempora, & quaſi ruſticus per ariſtas numerat annos: ut Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non Conſule computat annos.

Mea regna. Ubi dominatus ſum, quod mihi erat inſtar regni. *Ariſtas.* Gradatim dictum, per metalepſin, ut per ariſtas meſſes: per meſſes, æſtates: per æſtatem annos numeret.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en quò discordia cives
Perduxit miseros? en queis consevimus agros!
Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ:
Non ego vos posthac viridi projectus in antro,
Dumosa pendêre procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non me pascente, capellæ
Florentem cythisum, & salices carpetis amaras.
T. *Hæc tamen hanc mecum poteras requiescere noctem*
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

ALE-

71. *Novalia.*) Seges proprie id est, quod aratum satum est, ἡ ἀποδέμη γῆ. *Novale*, quod aratione novatum est, nec dum satum, ἡ νεοσίμη. Non enim quotannis arantur novalia, nec quotannis seruntur: alternis quippe cessant.

72. *En quò.*) Ad quam miseriam.

76. *In antro.*) Veteres enim in speluncis ovilia sua constituebant, quod ex Polyphemi moribus patet

77. *Dumosa.*) Spinosa. *Pendere.* Quia cum pascuntur, pendent.

78. *Carmina nulla.*) Quia non libet rustico carenti possessione.

79. *Cythisum.*) Genus fruticis, vel herba lac augens. *Amaras.* Ad nostrum saporem: capris enim dulces sunt.

80. *Hic tamen.*) Concluditur Ecloga, hospitali invitatione ex adjunctis, quod adest lectus, & cibi copia, & advesperascit.

81. *Mitia.*) Matura.

82. *Lactis pressi.*) Emulcti, & in caseum coacti.

83. *Fument.*) Circa vesperam, cum cœna præparatur.

84. *Majores umbræ.*) Dupliciantur umbræ, vespera appropinquante.

1. *Arde-*

ALEXIS, ECLOGA II.

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit, quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuumque amorem conciliandum, possunt pertinere: verum ubi se, neque blanditiis aut munusculis quidquam proficere intelligit, tandem ad se rediens, dementiamque suam agnoscens, ad intermissam rei familiaris curam sibi statuit revertendum: ut assueto labore infelicis sui amoris tædium, discutiat. Sub Corydone Virgilium: sub Alexide Alexandrum Pollionis puerum, quem postea dono accepit, intelligunt.

FORMOSVM *pastor Corydon ardebat Alexin,*
Delicias domini: nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assidue veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus & silvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique cogis?
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant:
Nunc virideis etiam occultant spineta lacertos:
The-

1. *Ardebat.*) Impatienter amabat.

2. *Delicias, &c.*) Qui suo domino Cæsari vel Pollioni in deliciis erat. *Nec quid, &c.* Nec spem potiundi habebat.

3. *Umbrosa, &c.*) Habentes umbrosum & densum cacumen ac tegmen.

4. *Incondita.*) Incomposita, agrestia; vel insanæ mentis dicta verba.

5. *Jactabat.*) Fundebat incassum.

6. *Crudelis..*) Inexorabilis: qui non flecteris meo amore.

9. *Lacertos.*) Genus serpentis.

10. *Thesty*

Theſtylis & rapido feſis meſſoribus æſtu
Allia ſerpillumque, herbas contundit olenteis:
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius, triſteis Amaryllidis iras,
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori:
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim, quæris, Aiexi:
Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æſtate novum, non frigore defit.
Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,

Am-

10. *Theſtylis.*) Nomen ruſticæ mulieris; quæ meſſoribus æſtu fatigatis, diverſa genera herbarum contundens, pulmentarium his parat.

11. *Allia, &c.*) Ideo allio ſerpilloque veſcuntur, quod venenis adverſentur: nec in umbra dormientes à ſerpentibus infeſtentur. Vel quia vim habent deſiccandi humores, nimio aquæ potu in corpus diffuſo.

12. *At mecum, &c.*) Verum mecum reſonant arbuſta, cum raucis cicadis. Per æſtum enim cicadæ vehementius canunt.

14. *Triſtes, &c.*) Ut veram iram oſtenderet.

15. *Superba, &c.*) Ex faſtidio enim venit omnis ſuperbia.

17. *Ne credo, &c.*) Ne confide.

18. *Alba liguſtra, &c.*) Et ruſtice & amatorie ex floribus facit comparationem. Albi ergo liguſtrorum flores cadunt, & eorum baccæ nigræ colliguntur, ad aucupia nempe & colores inducendos.

20. *Quam dives.*) Tria ſunt quibus amatores placere poſſunt, divitiis, pulchritudine, & cantilena, quibus omnibus ſe valere commemorat.

21. *Errant, &c.*) Cum ſecuritate paſcuntur. Et quod ait, *agnæ*, & à ſexu, & ab ætate laudavit.

24. *Am-*

Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeò informis: nuper me in litore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare: non ego Daphnin
Iudice te metuam, ſi nunquam fallit imago.
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humileis habitare caſas, & figere cervos,
Hædorumque gregem viridi compellere hibiſco.
Mecum una in ſilvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos, cera conjungere plureis
Inſtituit: Pan curat oveis, oviumque magiſtros:
Nec te pæniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula,

24. *Amphion.*) *Amphion* & Zetus fratres fuerunt ex Jove & Antiopa: ſed Zetus, ruſticus fuit: Amphion vero Muſicæ artis peritus. *Aracyntho. Aracynthus*, Mons Athenienſis, etiam Acarnaniæ & Thebarum.

26. *Staret mare.*) Mare hic pro omni aquarum congregatione (ſive fons ſit, ſive fluvius) poſitum eſt: & probabiliter pro lacu Mantuano. *Daphnin. Daphnis* filius fuit Mercurii, puer formoſiſſimus, & paſtor.

27. *Imago.*) Nulla enim res ita decipit quemadmodum imago.

28. *Tibi ſordida.*) Utinam libeat tibi mecum habitare rura tibi ſordida, id eſt, quæ tu putas ſordida.

29. *Caſas.*) Quæ mapalia dicuntur. *Figere cervos.* Venari & jaculari intelligamus.

30. *Compellere hibiſco.*) Ad hibiſcum compellere, ſcilicet à lacte depulſos. Hibiſcus genus eſt herbæ.

31. *Pan primus.* Pan, id eſt, Natura omnium rerum, inventor fiſtulæ & Deus paſtoralis. Natus eſt ex Mercurio in arietem converſo & Penelope uxore Ulyſſis.

34. *Nec te pæniteat.*) Non tibi parum videatur.

35. *Quid non faciebat.*) In qua re mihi non obſequebatur.

36. *Septem compacta cicutis.*) Conjuncta. Habebat autem unaquæque cicuta ſonum ſuum diſcrepantem ab aliis, ita ut ſeptem calami,

Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim;
Et dixit moriens: te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas: invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
Jam pridem à me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades ô formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais
Pallenteis violas, & summa papavera carpens,
Narcissum, & florem jungit bene olentis Anethi:
Tum casia, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine malit;

Casta-

calami, septem vocum discrimina redderent.

38. *Te nunc, &c.*) Commendat munus; & ex eo quod ei hæreditarium datum est: & ex eo quod invidiam meruit.

40. *Nec tuta.*) Commendat à difficultate.

41. *Sparsis.*) Pro variegatis & distinctis albo.

43. *Thestylis*) Amica.

44. *Sordent*) Sordere cuipiam dicitur, quod illi tanquam sordidum displicet.

45. *Huc ades. &c.*) Tantum honoris habet pucro, ut ei dicat etiam numina obsecutura.

46. *Calathus.*) Quasillum. *Nais candida.* Pulchra dea.

47. *Papavera.*) Papaver, Narcissus, Anethus, pulcherrimi pueri fuerunt, & in flores suorum nominum versi: quos ei offerendo, quasi admonet, ne quid etiam tale aliquid unquam ex amore patiatur.

49. *Tum casia.*) Quam Græci κασίαν vocant, non herba est, sed frutex Arabicus, quam Latini *casiam* appellant, herba est suavissimi odoris, quæ Græcis κρίνον quidam dicunt esse lavendulam.

50. *Mollia luteola.*) Mollia vaccinia

Caſtaneæ-aſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoq; pomo.
Et vos ô lauri carpam, & te proxima myrte.
Sic poſitæ quoniam ſuaveis miſcetis odores.
Ruſticus es, Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu! quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis ah demens? habitârunt Dî quoq; ſilvas,
Dardaniuſque Paris. Pallas, quas condidit, arces,
Ipſa colat: nobis placent ante omnia ſilvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciva capella: (ptas.
Te Coridon, ô Alexi. TRAHIT *ſua quemq; volu-*
Adſpice,

cinia pingit, id eſt, componit & ornat de caltha luteola. *Mollia.* Quia tactus plumei. *Caltha* eſt byphthalmos, cujus luteus eſt flos.

52. *Conſtaneaſque nuces.*) Nuces generaliter dicuntur omnia, tecta corio duriore: ut avellana, amygdalæ. ſicut contra dicuntur poma, omnia molliore.

53. *Cerea, &c.*) Aut cerei coloris aut mollia. *Honos.* Si à te dilectum fuerit: ſicut caſtaneæ in honore fuerũt amatæ Amaryllidi.

54 *Proxima, &c.*) Vel vicina lauro: vel ad odorem proxima.

55. *Sic poſitæ, &c.*) Quoniam permiſtione veſtra ſuavem odorem creatis.

56. *Ruſticus, &c.*) Arguit ſe ſtultitiæ, quod eum ſe ſperat placere muneribus. Urbanus enim faſtidit ruſticum: locuples, munera ſordida & humilia.

57. *Iolas.* Vel ditior amator: vel ejus dominus.

58. *Floribus, &c.*) Utpote cujus aura calida & æſtuoſa ſtatim langueſcunt flores pulcherrimi.

59. *Fontibus.*) Qui puros fontes cænoſos efficiunt.

60. *Quem fugis, &c.*) Iterum per phantaſiam quaſi ad præſentem loquitur: & quaſi ille dixiſſet *ſylvas*: hic infert, *Habitarunt Di quoque ſylvas.*

64. *Cythiſum.*) Cythiſus herba.

65. *O Alexi.*) *O* breve, quia vocalis vocalem ſequitur.

66. *Arã-*

Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci:
Et Sol crescenteis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor. QVIS *enim modus adsit amori?*
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus
Viminibus, mollique paras detexere junco:
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

66. *Aratra jugo, &c.*) Dicit, omnia, excepto amore, siniuntur.

67. *Duplicat.*) Auget.

68. *Me tamen, &c.*) Cum calor Solis sit exhaustus.

69. *Quæ te, &c.*) Cur amoribus vacas, cum multa sint quæ debes in agro perficere.

70. *Semiputata, &c.*) De qua si quis biberit, insanit. Geminam ergo hic arguit negligentiam; & quod semiputata vitis sit; & quod frondosa ulmus: nam utrumque obest.

71. *Quin tu.*) Quin imo, hoc tantis est. *Quorum indiget.* Quæ usus rusticus requirit. *Detexere* Perficere, finire.

73. *Invenies alium.*) Alium Alexim, alium puerum formosissimum, qui te minime spernat.

Cui nomen, PALÆMON.

ARGVMENTVM.

Menalcas & Damœtas paſtores, mutuis primum inter ſe convitiis certant: mox, interveniente Palæmone judice, Amœbæi carminis lege diſceptant, ubi neuter vincitur, ſed uterque alteri, Palæmonis ſententia, exæquatur.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

M. DIC *mihi Damœta, cujum pecus? an Melibœi?*
D. *Non, verùm Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.*
M. *Infelix ô ſemper ovis pecus: ipſe Neæram*
Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oveis cuſtos bis mulget in hora:
Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.
D. *Parcius iſta viris tamen objicienda memento.*

Novi-

1. *Cujum pecus.*] Ab amaritudine cepit. Nam dicédo, *cujum*, oſtédit eum eſſe mercenarium. Vitans ὁμοιοτέλευτον, dixit *cujum*, & non cujus pecus. Antiqui enim dicebant, cujus, cuja, cujum.

2. *Verum Aegonis.*] Amare etiam hęc rivalis ejus pecora eſſe dicit. *Mihi tradidit.* Meæ fidei commiſit & credidit.

3. *Infelix ô.*] Ordo eſt, ô infelix pecus ſemper ovis, id eſt ſemper futurum imbecille. *Neæram.* Amicam communem ſuam & Menalcæ.

4. *Fovet.*] Amplectitur. *Præferat illa, &c.* Ac ſi diceret, ideo timet ab illa diſcedere, quia ſcit me præferri, ſi ipſe diſceſſerit.

5. *Bis mulget.*] Hyperbole, quæ idonea eſt convitiis. Mancipia autem præter ſolitum clam oves mulgebant, ut inde peculium augerent.

7. *Parcius iſta, &c.*] Se virum dicit, quaſi alter homo nequam ſit & non vir.

Novimus & qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.
M. *Tum credo, cum me arbustum videre Myconis,*
Atque mala viteis incidere falce novellas.
D. *Aut heic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum*
Fregisti, & calamos: quæ tu perverse Menalca
Et cum vidisti puero donata, dolebas:
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
M. *Quid domini facient, audent cum talia fures?*
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et cum clamarem, quo nunc se proripit ille?
Tityre coge pecus: tu post carecta latebas.

D. *An*

8. *Et qui te.*] Scilicet, corruperunt. *Transversa, &c.* Vestram turpitudinem indignantibus. Plinius dicit, Hircos, si casu aliquos coëuntes vident, adeo indignari, ut in eos pene impetum faciant. Alii legunt *hirquis*, qui sunt oculorum anguli: & per Hypallagen exponunt pro oculis in hirquos retortis; quam rem solet libido perficere.

9. *Sed faciles.*] Ideo inquit indulsere Nymphæ, quia mites sunt.

10. *Tum credo.* Non ante purgat objecta, sed alia objicit.

11. *Mala falce.*] Qua tu male usus. *Vites novellas.* Vetulæ cum utilitate inciduntur, Erat capitale supplicium arbores alienas incidere.

13. *Perverse Menalca.*] Converse ad turpitudinem.

15. *Aliqua.*] Aliquatenus, aliqua ratione.

16. *Fures.*] Pro servo furem posuit. Furta enim specialiter servorum sunt.

17. *Non ego, &c.*] Manifeste eum furti arguit, dicendo, vidi.

18. *Excipere, &c.*] Dolo capere. *Lycisca.* Canis ex lupo & cane natus.

19. *Proripit ille.*] Ingerit, vel immittit se fur.

20. *Coge.*] Collige, & in unum redige. *Carecta.* Loca caricis plena. Carex herba acuta & durissima. Belg. Helm,

23. *Mens,*

D. *An mihi cantando victus non redderet ille,*
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipse fatebatur: sed reddere posse negabat.
M. *Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera*
Iuncta fuit? non tu in triviis indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?
D. *Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim*
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
M. *De grege non ausim quidquam deponere tecum,*
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hædos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere majus,
Insanire libet quoniam tibi, pocula ponam

Fagina,

23. *Meus, &c.*] Debitus, merito victoriæ.

25. *Cantando tu illum.*] Imperitus peritum.

26. *Non tu in triviis.*] Solebant rustici per trivia flebile quiddam in honorem Dianæ canere, ad reddendam Cereris imitationem, quæ raptam Proserpinam in triviis clamore requirebat.

28. *Vicissim, &c.*] Id est, Amæbeo carmine. Amæbeum autem est, quoties ii qui canunt, & æquali numero versuum utuntur; & ita se habet responsio, ut aut majus, aut contrarium aliquid dicat.

30. *Bis venit.*] Vt eam laudare ex fœtu, & ex ætate videatur. *Mulctra.* Vas in quo mulgetur.

31. *Depono.*] In sponsione colloco, sequestro.

33. *Injusta, &c.*] Epitheton generale novercarum.

34. *Alter.*] De duobus dicimus, non de tribus: unde *alter* de Noverca intelligamus.

36. *Insanire, &c.*] Vel sub sponsione contendere: vel carmina componere. Nam insani dicuntur Poëtæ.

Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos edera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
D. *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit:*
Et molli circum est ansas amplexus acantho:
Orpheaque in medio posuit, silvasque sequenteis.
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.
M. *Numquam hodie effugies: veniam quocumque vocaris:*
Audiat hæc tantum vel qui venit: ecce Palæmon:
Efficiam posthac ne quemquam voce lacessas.

D. *Quin*

37. *Divini opus.*] Laus ab artifice.

38. *Torno facili.*] Quia nihil facilius tornatura. Parum itaque commendassêt pocula sua, si torno tantum facta promisissêt. Sed insuper, cælaturæ artificio, vitem additam dicit, vel ex ipso ligno exsculptam, vel glutino applicatam & nexam.

40. *Conon: & quis, &c.*] Samium Astrologum & Archimedem conjunxit, qui non tantum contemporanei fuere, sed iisdem artibus excelluêre. Archimedes ergo *totum orbem radio descripsit*, id est, totum cælum, quod descriptum, radio possit judicari. Nec enim hic *radius* dioptricum organum, sed radius mathematicus.

43. *Nec dum, &c.*] Et tantam in iis dicit venerationem, ut nec dum illis usus fuerit.

45. *Et molli acantho.*]Ita cælata esse pocula ait, ut ansas implicare videretur acanthus mollis seu flexibilis *Berenklau*: in medio autem historiam Orphei expressam esse.

46. *Silvasque, &c.*] Quas sequentes, ut peritiam artific laudêt.

49. *Veniam.*] Descendam.

53. *Ne*

D. *Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla:*
Nec quemquam fugio. tantum vicine Palæmon
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.
P. *Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba.*
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequere Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camœnæ.
D. *Ab Iove principium Musæ:* JOVIS *omnia plena:*
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
M. *Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me*
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus.
D. *Malo me Galatea petit lasciva puella,*
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.
M. *At*

53. *Nec quemquam fugio.*] Consentio ad eum iudicem, quem tu eligis. *Vicine, &c.* Benevolum reddit ex vicinitatis commemoratione.

56. *Et nunc, &c.*] Vult tempus exprimere, quo & deliciæ sunt in agris, & rustici minus laborant: ut sit duplex ad cantilenam invitatio.

59. *Camœnæ.*] Musæ; quibus à cantu nomen est inditum.

60. *Ab Iove, &c.*] Vel Musæ meæ ab Iove est principium: vel, ô Musæ, sumamus à Iove principium.

61. *Colit terras.*] Amat. Superior enim colitur.

62. *Et me Phœbus.*] Me & Phœbus amat: ut & plus dicat, nec Iovi videatur Apollinem comparare. *Sua munera.* Ipsi grata: laurus scil. & hyacinthus.

64. *Malo me Galatea.*] Malum Veneri sacrum. Gloriatur enim se ultro à Galatea ad amoris commercia affectari & ambiri, id enim est Græcis μήλοις βάλλειν: unde quoque μηλοβολητιάω ab Aristophane dictum est, pro amore percelli.

65. *Ante videri.*] A me, antequam lateat.

M. *At mihi ſeſe offert ultro, meus ignis, Amyntas:*
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris.
D. *Parta meæ Veneri ſunt munera: namque notavi*
Ipſe locum, aëriæ quo congeſſere palumbes.
M. *Quod potui, puero ſilveſtri ex arbore lecta*
Aurea mala decem miſi: cras altera mittam.
D. *O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt!*
Partem aliquam venti divûm referatis ad aureis.
M. *Quid prodeſt, quod me ipſe animo non ſpernis, Amynta,*
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo?
D. *Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola:*
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.
M. *Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere flevit:*

Et

67. *Delia, &c.*] Sic frequenter ad me Amyntas venit, ut canibus meis notior ſit, quam amica Delia.

68. *Parta meæ, &c.*] Præparata meæ amicæ.

69. *Quo congeſſere.*] Scilicet nidamenta. unde & avium congeſtus dicitur, cum ad nidum conſtruendum, feſtucas, herbas & talia congerunt.

71. *Aurea mala.*] Aurei coloris: quidam χρυσόμηλα, id eſt, Medica, ſeu citrina mala intelligunt: alii cydonia. *Miſi.* Plus hic dicit: alter enim ſe miſſurum dixerat: hic jam miſiſſe cõfirmat.

73. *Divûm ad, &c.*] Tam dulce inquit, mecum locuta eſt Galatea, ut Deorum auditu ejus verba digna ſint.

74. *Animo non, &c.*] Libentiſſime audis: Litotes.

76. *Phyllida.*] Amicam communem; cauſſa natalis dici, in cujus tantum ſacrificiis licebat voluptatibus operam dare. Nam in aliis ſacrificiis erat caſtitatis obſervatio.

77. *Cum faciam, &c.*] Cum pro frugibus ſacrificare cepero. Dicitur hoc ſacrificium Ambarvale, quod arva ambiat victima.

79. *Vale,*

Et longum formoſe, vale, vale, inquit, Iola.
D. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
M. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hædis,
Lenta ſalix feto pecori, mihi ſolus Amyntas.
D. Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, Muſam:
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
M. Pollio & ipſe facit nova carmina, paſcite taurum,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
D. Qui te Pollio amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina Mævi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Par-

79. *Vale, &c.*] *le* corripit, ob ſequentem vocalem.

80. *Triſte.*] Triſtis res.

82. *Dulce, &c.*] Dulcis res. *Satis.* Segetibus. *Depulſis.* A lacte prohibitis.

84. *Pollio, &c.*] Blanditur jam Pollioni patrono, qui tragædiarum & hiſtoriarum ſcriptor fuit.

85. *Pierides, &c.*] Id eſt, paſcite ejus armenta, quia legit hoc carmen: vel vitulam ei nutrite pro præmio.

86. *Nova.*] Magna, miranda.

88. *Quo te, &c.*] Subaudi, veniſſe. Pervenerat enim ad conſulatum poſt triumphum Dalmaticum.

89. *Mella, &c.*] Vult, ut copioſiſſima rerum omnium, quæ ſuaviſſima indicentur, ubertate diteſcant. *Amomum.* Flos eſt Aſſyrius.

90. *Qui Bavium.*] Pro pœna ei contingat, ut diligat Mævium pejorem Poëtam. Bavius & Mævius peſſimi fuerunt Poëtæ.

91. *Mulgeat.*] Faciat ea, quæ contra naturam ſunt.

93. *Latet anguis, &c.*] Allegoria. Nam videtur hoc ad Mantuanos dicere, qui inter milites verſabantur armatos.

M. *Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ*
creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. *Tityre pascentes à flumine rejice capellas:*
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
M. *Cogite oves pueri: si lac præceperit æstus,*
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
D. *Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in arvo!*
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.
M. *His certe neque amor caussa est: vix ossibus hærent.*
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
D. *Dic, quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,*
Treis pateat cœli spatium non amplius ulnas.
M. *Dic,*

94. *Non bene, &c.*] Allegoria: Nam post acceptos agros, ab Ario centurione pene est interemtus, nisi se præcipitasset in fluvium.

96, *Rejice, &c.*] Proceleusmaticus pro dactylo.

98. *Cogite, &c.*] In ovilia colligite. *Præceperit.* Præoccupaverit: nam naturale est, ut lac augeatur frigore; calore minuatur.

100. *Eheu quam, &c.*] Insectatio est adversarii: Miror te in tanta gratia procerum, tam macrum pecus pascere; tam habere rem tenuem: vel miror te, in tanta ingenii ubertate, tam tenue & tam exile carmen pangere. *In arvo* Alii *Ervum* legunt. Ita ut Ervum hic non oryza sit, sed ὄροβος apta saginandis bobus herba.

102. *Vix ossibus, &c.*] Vix ossa eorum cohærent.

103. *Fascinat.*] Fascinum, pro remedio & amuleto invidiæ accipi, certum est. Fascinus quoque Deus est Plinio, invidiæ medicus.

104. *Eris mihi, &c.*] Quia in rebus incertis sola opus est divinatione.

105. *Tres pateat cœli.*] Significat sepulchrum Cælii Mantuani, qui consumptis opibus suis ac prædiis venditis, solum sepulturæ locum excepit, tribus ulnis, hoc est, duodecim pedibus latum. Lepide ergo Poëta in ambiguo ejus Cœli, quod

M. *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum*
Nascantur flores: & Phyllida solus habeto.
P. *Non nostrum inter vos tantas componere lites:*
Et vitula tu dignus, & hic, & quisquis amores
Aut metuet dulceis, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos pueri: sat prata biberunt.

POLLIO, ECLOGA IV.

ARGVMENTVM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitus, quum post captas Salonas, Dalmatiæ civitatem, primo meruisset lauream, post etiam Consulatum adeptus fuisset: eodem anno susceptit filium, quem à capta civitate Saloninum vocavit: cui nunc Virgilius genethliacum dicit.

SICELIDES *Musæ, paullo majora canamus.*
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ.

quod à Cœlio est: & cœli, quod fit à cœlo. Cœli enim pro Cœlii etiam in prosa scripserunt veteres.

106. *Dic quibus, &c.*] Dicit Regum nomina, non quoniam ipsi reges fuerunt, sed quia regum filii. Sane multi volunt *nomina regum*, pro nomine regis positum. Nam flos iste Hyacinthi tantum, & non Ajacis nomen retinet. Verum Salmasius dicit has omnes simul notas, in nullo flore concurrentes inveniri, præterquam in nostro ac Romanorum veterum gladiolo, qui ξυρὸς vel ξιφὶς Dioscoridi dicitur.

107. *Phyllida, &c.*] Amicam communem.

110. *Metuet dulceis.*] Timebit pro dulcibus, ne eos amittat.

111. *Sat prata biberunt.*] Allegoria. Id est, Cantare desinite, satiati enim audiendo sumus.

1. *Sicelides Musæ.*] Id est Theocritiæ. Nam Theocritus Syracusanus fuit, quem in hoc opere Virgilius imitatur.

2. *Myricæ.*] Virgulta sunt humilia & sterilia.

Si canimus ſilvas, ſilvæ ſint conſule dignæ.
Vltima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna:
Iam nova progenies cælo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te conſule inibit
Pollio: & incipient magni procedere menſes:
Te duce, ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſolvent formidine terras.

Ille

3. *Si canimus.*] Si canimus Bucolica, cantuſque paſtoritios, tale tamen ſit carmen, quod dignum ſit majeſtate Conſulis.

4. *Vltima Cumæi, &c.*] Sibyllini, quæ Cumana fuit, & ſecula per metalla diviſit.

5. *Ab integro.*] Denuo, vel ab initio. *Seclorum.* Synæreſis, pro ſeculorum: & ſeculum quidam centum annorum definiunt.

6. *Redit & virgo.*] Quia Iuſtitia incorrupta, quæ Erigone dicta. *Saturnia regna.* Aurea ſecula, quia Saturnus aureo ſeculo regnaſſe dicitur.

7. *Iam nova progenies.*] Vt videantur homines non ex mortalibus nati, ſed ex numinibus, & quaſi cœlo lapſi.

8. *Quo.*] Deeſt naſcente. Nam hoc dicit; fave ei Lucina, cujus ortus ſecula immutabit, aureïs ſcilicet ferrea.

10. *Lucina.*] Modo Lucinam Dianam accipimus. *Tuus Apollo.* Tangit Auguſtum, cui ſimulachrum factum eſt, cum Apollinis inſignibus.

11. *Inibit.*] Inchoabit, exordium ſumet; aureum ſc. ſeculum.

12. *Magni menſes.*] Non Iulius & Auguſtus, ſed menſes magni anni. Itaque non erraverit, qui magnum menſem, ſeculum Chaldaicum vocaverit.

13. *Te duce.*] Auctore: vel Auguſtum, vel Pollionem intelligit. *Veſtigia, &c.* Bella civilia, quæ geſſit Auguſtus contra Antonium apud Mutinam, &c.

14. *Irri-*

Ille Deûm vitam accipiet, Diviſque videbit
Permiſtos heroas, & ipſe videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima puer nullo munuſcula cultu
Errantes ederas paſſim cum baccare tellus,
Miſtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſa lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes, & facta parentis

Iam

14. *Irrita.*] Ad nihilum deducta veſtigia; ſolvent formidine in perpetuum.

15. *Ille.*] Vel ad Auguſtum, vel Saloninum.

18. *Nullo, &c.*] Bene in rebus minoris ætatis, uſus eſt diminutione. ut, *nullo cultu*, ſint inarata & ſua ſponte nata.

19. *Errantes, &c.*] Quod hac atque illac vagantur. *Hedera* indicat futurum poëtam. *Baccare.* Baccar herba eſt quæ faſcinum depellit, radicis tantum odoratæ eſt, à quibuſdam nardum ruſticum appellatum. unguenta ex ea radice apud antiquos fieri ſolebant.

20. *Ridenti Acantho.*] Læto, ſuavi. Acanthus Ægypti arbor eſt, non herba, ut perperam Servius. Acanthus topiaria, eſt branca urſina, ſed an eadem ſit Acanthus veterum, non auſim aſſerere. *Colocaſia*, vocarunt fabæ Ægyptiæ flores, cujus radicem κολοκασίαν proprie appellatam volunt. Eos flores ad coronas viendas commendat Nicander. *Fundet.* Abundantiam floris oſtendit.

21. *Ipſe lacte.*] Quid enim eſt aptius infanti lacte.

23. *Blandos.*] Iucundos & gratos puero. *Cunabula.* Lectuli in quibus pueri jacere conſueverint.

24. *Fallax herba.*] Quia mortales iis fallaciter ad nocendum utuntur.

25. *Aſſyrium Amomum.*] Herba ſuaviſſimi odoris, quæ tantum in Aſſyria naſcitur. *Vulgo.* Paſſim, in omnibus locis.

27. *Iam*

Iam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus.
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos:
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem.
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator:
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suavè rubenti
Murice,

27. *Iam legere.*] Cum cœperis imbui studiis liberalibus.

29. *Sentibus.*] Spinis & asperis fruticetis.

30. *Sudabunt.*] Defluent. *Roscida, &c.* Fragrantia.

32. *Quæ tentare Thetin.*] Per navigationem ostendit; fore avaritiam, quæ homines navigare compellit: per muros bella significat: per agriculturam, famis ostendit timorem.

34. *Tiphys.*] Gubernator navis Argus, qua Iason cum 54. delectis Græciæ heroibus, Colchos, ubi aureum illud vellus erat, navigavit. *Argo* dicta est navis, vel ab architecto, vel à celeritate. Pe. *Typhin* ergo quemcunque gubernatorem: per Argo, quemcunque navem: per Trojam, quancunque civitatem: per Achillem, quemcunque virum fortem accipimus.

38. *Vector.*] Tam is qui vehitur, quam qui vehit.

39. *Mutabit merces*] Quia antiqui res rebus mutabant.

42. *Discet mentiri.*] Cum enim tingitur, mentitur colorem.

44. *Mu*

Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſæcla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores
Clara Deûm ſoboles, magnum Iovis incrementum.
Adſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſque maris, cælumque profundum:
Adſpice, venturo lætantur ut omnia ſæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec

44. *Murice.*] Cochlea ſimilis conchiliis, unde tingitur Purpura. *Mutabit.* Tinget, inficiet per naturam. *Luto croceo.* Rubicundo colore: & eſt hypallage, pro croco luteo. Nam crocum lutei coloris eſt.

45 *Sandyx.*] Herba tinctura apta, quam vulgus varantiam vocat, hodie Garantiam, colorem Rubiæ, quæ Græcis ἐρυθρόδανον eſt, ſed recentioribus ἀλυθρόδιον, Galenus Sandaracham appellat. Senſus ergo eſt, agnos inter paſcendum, ejus herbæ, quam comederint, fuco colorari.

46. *Currite fuſis.*] Dixerunt Parcæ concordes, *ſuis fuſis*, id eſt, vaticinationibus, *currite* talia ſeila, id eſt volvite.

47 *Stabili.*] Immutabili & ſemper manenti: fixa enim ſunt ſtatuta fatorum. Fata dicta à fando. *Numine.* Poteſtate, divinatione. *Parcæ.* Κατ' ἀνάφρασιν dictæ, quia nulli parcunt.

49. *Magnum Iovis, &c.*] Saloninum vocat magnũ Iovis alumnum, utpote à quo reges educari opinio erat, qui ideo διογενεῖς ab Homero vocantur.

50. *Nutantem, &c.*] Præſentibus malis. *Convexo.* Curvo, inclinato.

53. *O mihi tam longæ.*] Vtinam poſſim frui vita longiſſima, & habere tantum ſpiritum, quantus poſſit ſufficere ad tuæ virtutis commemorationem.

55. *Non me.*] Genere ſtyli ſeſe Orpheo vel Lino meliorem fore commemorat. Tanta enim eſt materia

Nec Linus huic mater quamvis, atq; huic pater adsit.
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan Deus Arcadia mecum si judice certet,
Pan, etiam Arcadia dicat se judice victum.
Incipe parve puer risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe parve puer: cui non risere parentes,
Non Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

materia tuæ laudis, ut etiam humile ingenium in ea re supra omnes possit excellere.

56. *Linus.*] Apollinis & Psamitis filius. *Adsit.* Faveat.

59. *Arcadia.*] Quæ ei favet, ubi colitur.

60. *Risu cognoscere.*] Incipe parentibus arridere; & eis spe ominis boni detrahere solicitudinem; ut & ipsi tibi arrideant.

61. *Matri longa.*] Matri enim decem menses attulerunt longa fastidia: quia prægnantes solent fastidia pati. Tum breviores videntur veterum menses, quam nostri; cum ad Lunæ cursum eos metirentur.

62. *Cui non risere.*] Significat periculum esse vitæ in puerili tristitia: quod iis Dii infantium tutelares non faveant. Nam nascentibus putabant adesse, *mari*, Genium, qui est Deus mensæ: *fœminæ*, Iunonem, quæ est Dea cubilis. Qui ergo inquit, non risere ad parentes, nec Genius illum accepit mensa, nec Dea cubili.

DAPH-

DAPHNIS, ECLOGA V.

Duo amici paſtores alternatim, ſub perſona Daphnidis, Iulii Cæſaris mortem deplorant, qui quatuor & viginti vulneribus in Senatu periit: deſcribuntque illius epitaphion, ac apotheoſin, & divinos illi decernunt honores. Non nulli malunt dici de Quinctilio Varo. Alii vero de fratre ſuo Flacco.

MOPSVS, MENALCAS.

CUR *non, Mopſe, boni quoniam convenimus ambo,*
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus,
Heic corulis miſtas inter conſedimus ulmos?
MO. *Tu major; tibi me eſt æquum parere Menalca,*
Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius ſuccedimus. adſpice ut antrum
Silveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
ME. *Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.*
MO. *Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?*

10 ME.

1. *Boni.*] Docti.

2. *Dicere.*] Canere.

3. *Hic corylis miſtas.*] Ordo eſt: Cur non Mopſe hic conſedimus inter ulmos mixtas corylis, ut ſcil. canamus.

4. *Tu major.*] Vel natu, vel merito. Minorum enim eſt majores revereri, eorum auctoritati parere.

5. *Incertas, &c.*] Incertæ umbræ ſunt, & ex Solis circuitu, & ex mobilitate ventorum.

6. *Succedimus.*] Subimus & penitus intramus.

7. *Labruſca.*] Vitis agreſtis: quæ quia in terræ marginibus, tanquam labris, naſcitur, labruſca dicitur: vel quod ſapore acerbo labra lædat.

8. *Tibi, &c.*] Græce μαχήσαι σοι. Nos tecum certet, dicimus.

10. *Phylli-*

ME. *Incipe Mopse prior, si quos aut Phyllidis igneis,*
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: pascenteis servabit Tityrus hædos.
MO. *Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi*
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. *Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,*
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. *Sed tu desine plura puer: successimus antro.*
Exstinctum nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coruli testes, & flumina nymphis:
Cum complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Non

10. *Phyllidis, &c.*] Amores. Sironis filia, regina Thracum fuit.

11. *Alconis laudes.*] Cretensis sagittarius fuit, & comes Herculis, ita peritus, ut ictus ejus non falleretur. *Iurgia, &c.* Codrus dux Atheniensium, qui jurgio milites in suam cædem instigavit, ut locum faceret oraculo.

14. *Modulans alterna.*] Secundum rhythmum componens. *Alterna* autem varia propter Musicam; cujus sonus varius invenitur, ex pedum dissimilitudine.

16. *Lenta salix, &c.*] Rusticis utitur comparationibus.

17. *Saliunca.*] Eleganter ejus radix Orcitunica est appellata, quæ sacci habet instar vel tunicæ. Et est ipsissima montana nardus Græcorum, quæ θυλακῖτις ac περῖτις ab ipsis cognominata est.

20. *Exstinctam.*] Quidam hic per allegoriam Cajum Iul. Cæsarem designari volunt; qui in senatu à Cassio & Bruto viginti tribus vulneribus interemptus est. Alii Saloninum; nonnulli Flaccum fratrem Virgilii. *Daphnin.* Daphnis, Mercurii filius, pastor eximiæ formæ.

23. *Atque astra.*] Per quæ hominum fata moveri atq; impleri, vel mutari putabant.

24. *Non*

Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri, ſilvæque loquuntur.
Daphnis & Armentas curru ſubjungere tigreis
Inſtituit, Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Vt gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis: poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,

Car-

24. *Non ulli paſtos.*] Veteres in funere clariſſimorum virorum, cibis abſtinebant: hanc etiam conſuetudinem in brutis animalibus expreſſit, ut πάθῳ & miſerationem augeret.

28. *Silvæque loquuntur.*] Hyperbolicῶς dictum.

29. *Daphnis & Armenias.*] Hoc aperte ad Cæſarem pertinet: quem conſtat primum ſacra Liberi patris, Romam tranſtuliſſe. *Curru.* Pro currui.

30. *Thyaſos.*] Thyaſi, vel thyrſi, haſtæ ſunt, variis ſertis indutæ, quibus bacchæ mulieres in ſacris Liberi patris utebantur.

35. *Pales.*] Pabulorum Dea & paſtoralis. *Apollo.* Paſtoralis & νόμιος Apollo.

36. *Hordea.*] Metri cauſa: nam triticum, vinum, hordeum, numeri tantum ſingularis ſunt. *Mandavimus.* Commendavimus, ſeminavimus.

37. *Infelix lolium.*] Inutile, infœcundum. *Avenæ.* Apud veteres Latinos Avenæ nomen in frumenti vitio tantum eſt habita, nuſquam inter fruges computata.

38. *Purpureo.*] Speciſo.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis:
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen:
Daphnis ego in ſilvis, hinc uſque ad ſidera notus,
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.

ME. *Tale tuum carmen nobis divine poëta,*
Quale ſopor feſſis in gramine: quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocumque modo tibi noſtra vicißim
Dicemus, Daphnine, tuum tollemus ad aſtra: (nis.
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daph-

M. *An quidquam nobis tali ſit munere majus?*
Et puer ipſe fuit cantari dignus: & iſta

Iam

39. *Carduus.*] Spinæ genus. *Paliurus.* Frutex eſt arboreſcens: Græcorum ὀξύακανθος: quam Plinius abſolute vocat Spinam.

40. *Spargite, &c.*] Ornandum dicit eſſe locum ſepulchri, ex voluntate defuncti. *Inducite, &c.* Facite nemora circa fontes: Heroum enim animæ habitant, vel in fontibus, vel in nemoribus.

45. *Tale tuum.*] Scil. videtur.

46. *Quale.*] Qualis res.

49. *Eris alter.*] Id eſt, tu ſolus poſt illum, Bucolicum carmen ſcribis.

50. *Quocunque.*] Prout poſſumus.

51. *Daphninque.*] Quem tu diligis, ejuſque ἀναθήσειν dicturus ſum.

54. *Et puer ipſe.*] Modo Daphnin intelligimus.

53. *An quicquam, &c.*] Si laudaveris amicum.

54. *Et iſta, &c.*] Ac ſi diceret, ſcio eſſe optima quæ dicturus es: fruſtra ea verbis extenuas. Quidam per Stimichonem, Mæcenatem accipiunt: nonnulli patrem Theocriti.

56. *Can-*

Iam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. *Candidus insuetum miratur limen Olympi:*
Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis.
Ergo alacreis silvas, & cætera rura voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Vlla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta, Deus Deus ille, Menalca.
Sis bonus ô felixque tuis. en quatuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo;
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra:
Vina novum fundam calathis, Ariusia nectar.

Canta-

56. *Candidus.*] Quia alba semper læta & auspicata fuerunt credita: hinc *albos* Deorum filios appellabant. *Miratur, &c.* Quasi novus Deus.

59. *Tenet.*] Habet, moratur, amplectitur.

63. *Intonsi montes.*] Sylvosi, incædui.

64. *Deus, Deus.*] Repetitio illa, significationem habet venerationis & affirmationis, Daphnidem esse Deum. Nam si rubes & arbusta Deum dicunt, Deus est, ô Menalca.

65. *Felix.*] Propitius. *En quatuor aras.* Aræ diis superis & inferis erant consecratæ: Altaria superorum tantum Deorum erant, quæ ab altitudine constat esse nominata.

67. *Quotannis.*] Singulis quibusque annis. *Olivi.* Olei, quod Græci λιπάλοιον dicunt.

70. *Ante focum.*] Bina sacra singulis annis vovet; alterum hyeme, ad Lararium; alterum æstate sub umbra, ad aram cespititiam.

71. *Ariusia nectar.*] Chia, à

Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Aegon:
Saltanteis Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſollennia vota
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piſcis amabit,
Dumque thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, laudeſque manebunt.
Vt Baccho, Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
MO. *Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?*
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
ME. *Hæc te nos fragili donabimus ante cicuta.*
Hæc nos, formoſum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, cujum pecus? an Melibœi?
MO. *At*

promontorio Chii inſulæ Ariſio: vina ergo Ariuſia novum nectar, calathis fundam.

72. *Lyctius, &c.*] Cretenſis; à Lyctio urbe Cretæ.

73. *Saltantes, &c.*] Nunquam enim apud veteres celebrabant feſtivitates aut ceremonias, citra ſaltationem: & ipſi ſaltatores ſimul canebant.

74. *Solennia, &c.*] Anniverſaria ſacra, quæ certis diebus celebrantur.

75. *Luſtrabimus.*] Circumibimus: dicitur enim ambarvale ſacrificium.

79. *Vt Baccho, Cererique.*] Hæc duo ſunt numina, quæ ruſtici maxime colunt.

80. *Damnabis tu, &c.*] Id eſt, cum Deus præſtare aliqua hominibus ceperis, obligabis agricolas & obnoxios tibi eos facies ad vota ſolvenda: quæ antequam ſolvantur, obligatos & quaſi damnatos homines tenent. vel reos voti facies.

85. *Hæc te nos, &c.*] Bene anticipat & offert munus, quod ille ſe facturum eſſe promiſerat. *Cicuta.* Fiſtula.

MO. *At tu ſume pedum, quod, me cum ſæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes: & erat tum dignus amari:
Formoſum paribus nodis, atque ære Menalca.

SILENVS, ECLOGA VI.

ARGVMENTVM.

Silenum in hac Ecloga inducit, ebrium quidem illum, ut Bacchi educatorem decebat; ſed tamen peritè ſecundum Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem: idque in gratiam Quintilii Vari: qui una cum Virgilio huic ſectæ ſub Silone Philoſopho operam dedit.

FAVNORVM, SATYRORVM, ET SILVANORVM, DELECTATIO.

Poëta.

PRIMA *Syracoſio dignata eſt ludere verſu*
Noſtra, nec erubuit ſilvas habitare, Thaleia.
Cum canerem reges, & prœlia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: paſtorem, Tityre, pingueis

5 *Pa-*

88. *Pedum.*] Virga incurva, qua retinentur pecudum pedes.

89. *Non tulit.* Non impetravit. *Antigenes.* Paſtor quidem pulcherrimus: vel Choraula, quem Virgilius admodum diligebat.

90. *Formoſum paribus.*] Et ab arte, & à natura laudavit, vel ab ære. *Paribus nodis.* Pari intervallo.

1. *PRima Syracoſio.*] Noſtra Romana, inquit, Muſa, non erubuit ſe ſylvis ante committere, id eſt, imitari Theocritum Syracuſanum, & Bucolica ſcribere.

2. *Thalia.*] Muſa.

3. *Cum canerem, &c.*] Cum canere vellem. Et ſignificat aut Æneidem, aut geſta regum Albanorum; quæ cepta omiſit; nominum aſperitate deterritus. *Cynthius.* Apollo, à Cyntho monte Deli, in quo natus eſt.

4. *Aurem vellit.*] Vellendo aurem

Pascere oportet oveis, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget, te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite Pierides, Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant:

Et gra-

rem admonuit: quod à monentibus fieri solet, consecratis auribus Memoriæ: ut frons genio; digiti Minervæ. *Pinguia pascua.* Pascere ut pingue scant. Hujus notæ est, Spartam quam es nactus, orna.

5. *Deductum dicere.*] Tenue & bucolicum. Translatio à lana, quæ deducitur in tenuitatem.

6. *Super tibi, &c.*] Superabundabunt tibi inquit, ô Vare, qui ambiant tua facta describere. Hic Varus Germanos vicerat, & exinde maximam fuerat gloriam consecutus.

7. *Condere.*] Componere.

8. *Meditabor, &c.*] Carmen rusticum scribam.

9. *Non injussa, &c.*] Vel ab Apolline, Augusto, vel Mæcenate. *Hæc quoque.* Si quis *hæc quoque*, licet vilia & rustica, legere fuerit dignatus; tuas tamen in his laudes inveniet. Nam per *myricas* & *nemora*, Bucolica significat.

11. *Nec Phœbo.*] Nec enim pagina ulla Apollini est gratior, quam quæ Vari nomen gestat in titulo.

13. *Pergite, &c.*] Hortatur Musas ad referenda ea, quæ Silenus cantaverat pueris. *Chromis & &c.* Nomina Satyrorum.

14. *Silenum, &c.*] Apte personam Sileni inducit disputantem, quem choro Liberi patri magistrum adhibent, unde & joculariter illi ferula attributa.

15. *Iaccho.*] Vino.

16. *Serta procul tantum.*] Quæ serta temulenti senis à capite solum delapsa sint, non itidem à re-

liqui

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggreßi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Aegle:
Aegle Najadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: ſatis eſt potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis:
Huic aliud mercedis erit. ſimul incipit ipſe.
Tum vero in numerum Faunoſque, feraſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaßia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Iſmarus Orphea:
Nam-

liquo corpore, quod etiam ſertis redimitum erat. *Procul* ergo pro prope vel juxta.

17. *Attrita.*] Frequenti ſcilicet potu. *Pendebat.* Manibus non emiſſa ſignificat.

18. *Aggreßi.*] Chromis & Mnaſylus adgreſſi Silenum. *Ambo.* Vetuſte: nam hodie ambos dicimus.

20. *Timidiſque.*] Quia pueris per ætatem naturaliter timor eſt inſitus, & timétibus; ne dum vincula injicerent, expergefieret.

22. *Sanguineis, &c.*] Multi ob hoc dictum putant, quod rubeus color Deorum ſit: unde & triumphantes facie miniata, & in Capitolio Iupiter in quadriga miniata.

23. *Quo.*] Ad quam rem.

24. *Solvite me, &c.*] Quod ideo dicit, quia ἠμιθεοὶ cum volunt tantum videntur; ut Fauni, Nymphæ, Silenus. Vel: Sufficiat enim quod talis vobis viſus ſum, qui non dico videri, ſed ligari potuerim.

26. *Huic aliud, &c.*] Nymphæ latenter minatur ſtuprum.

27. *In numerum, &c.*] Saltare ad modum rhythmi & cantilenę, vel ad certam modulationem.

28. *Ludere.* Illo cantante.

29. *Parnaßia, &c.*] Mons Theſſaliæ Apollini conſecratus.

30. *Rhodope, &c.*] Montes Thraciæ. Non tantum, dicit, iſti

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæque, marisve fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea Ponto
Cœperit, & rerum paullatim sumere formas.
Iamque novum ut terræ stupeant lucescere Solem:
Altius atque cadant submotis nubibus imbres.
Incipiant silvæ cum primum surgere: cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
*Caucasea*sque *refert volucres, furtumque Promethei.*
His adjungit Hylam, nautæ quo fonte relictum

Cla-

montes gaudent cantante Apolline vel Orpheo, quantum cantante Sileno lætatus est mundus.

31. *Namque, &c.*] Canebat inquit, mundi principium, id est, quemadmodum collectæ & coactæ atomi per magnum inane, fuissent origo ignis, aëris, terrarum & maris. nam *semina*, atomos dicit. Consulatur Plutarchi de placit. Philosoph. lib. 2. cap. 4.

32. *Animæque.*] Aëris.

33. *Liquidi.*] Puri & ætherei. *Ut his, &c.* Ex seminibus, hoc est, atomis.

34. *Tener.*] Recens factus. *Concrevit.* Collectus & informatus sit.

36. *Sumere formas.*] Canebat etiam quemadmodum terra sumpserit rerum formas.

37. *Terræ.*] Pro qui in terra sunt.

38. *Altius atque, &c.*] Quemadmodum imbres nubibus in altum levatis.

41. *Lapides Pyrrhæ.*] Quæ cum Deucalione, saxis post tergum jactis, genus humanum reparaverunt. *Saturnia, &c.* Fabularum ordinem vertit. Nam aureo illo seculo quo Saturnus regnavit, non fuit diluvium in terris. Alii Saturnia regna, pro Iovis accipiunt.

42. *Caucasea*sque, *&c.*] Per Enallagen: nam una tantum aquila fuit. vel dixit *volucres*, quod alii vulturem, alii aquilam fecerint. *Promethei.* Hunc ferula ignem de cælo subripuisse ferunt, & ideo à

Iove

Clamaſſent : ut litus, Hyla Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatum, ſi numquam armenta fuiſſent,
Paſiphaën nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prætides implerunt falſis mugitibus agros :
At non tam turpeis pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus, quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in levi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallenteis ruminat herbas, (phæ
Aut aliquam in magno ſequitur grege, claudite nym- Dictæa

Iove religatum ad Caucaſum, & volucri objectum.

44. *Hylam.*] Hylas, Thiodamantis filius, ob ſpeciem Herculi cariſſimus; quem ſecutus navigantem cum Argonautis, in finibus Ponti juxta Mæſiam apud fontem Ciaci amnis cum aquatum iſſet, à Nymphis raptus eſt, nec unquam reperiri potuit. Poſtea cum eſſet cognitum quod periſſet in fonte, ei ſtatuta ſunt ſacra, in quibus mos fuerat, ut ejus nomen clamaretur in fontibus.

46. *Paſiphaë.*] Cretenſium regina Minois uxor, quæ tauri amore flagravit & enixa Minotaurum, crimen dementiæ ſuæ publicavit.

47. *Virgo.*] A viridiore ætate: nam jam mater fuerat Phædriæ, Ariadnes & Androgei.

48. *Prætides.*] Prœti & Stenobœæ ſeu Antiopæ filiæ. Lyſippe Ipponoë, Cyrianaſſa. Hæ ſe cum prætuliſſent Junoni in pulchritudine, hunc furorem earum immiſit mentibus, ut putantes ſe vaccas in ſaltus abirent, & mugirent.

54. *Pallentes, &c.*] Revomit & denuo conſumit. *Pallentes* herbæ ſunt χλοερὰι & viridantes. cum enim χλοερὸν & χλωρὸν utrumque ſignificet, & quod pallet & quod viret, alterum pro altero poſitum eſt Poëtarum more.

55. *Aliquam.*] Vaccam. *Grege.* De bobus dixit, cum proprie Armenta dicamus. *Claudite Nymphæ.* A perſona Paſiphaës dictum accipiamus: Nymphas, velut ad venandum, & taurum, cujus amore flagrabat, plagis retibuſque cingendum, concitantis.

Dictææ nymphæ nemorum jam claudite ſaltus:
Si qua forte ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia. forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Cortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëthontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in monteis ut duxerit una ſororum:
Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Vt Linus hæc illi divino carmine paſtor,
Floribus, atque apio crineis ornatus amaro,

Dixe-

56. *Dictææ.*] Dictis mons in Creta in quo Paſiphaë amaſſe taurum dicitur.

60. *Gortynia.*] Græcis Γορτυνία civitas Cretæ; ubi aliquando fuerant Solis armenta: unde Γορτυνίους.

61. *Heſperidum, &c.*] Mala, quibus acceptis à Venere, Hippomones vicit Atalantam puellam Sciriam, curſu potentem: quæ multos ſponſos ſuperatos occiderat.

72. *Phaëthontiades.*] Clymenes & Solis filiæ, quæ dum exſtinctum fratrem flerent, converſæ ſunt in arbores, alnos, vel populos.

64. *Permeſſi, &c.*] Helicon mons Bœotiæ: de hoc plurima cadunt flumina; inter quæ etiam Permeſſus, juxta quem dicit ambulantem Gallum ab una Muſarum ad cæteras eſſe deductum, & illic factum Poëtam.

65. *Duxerit.*] Produxerit. *Sororum:* Muſarum.

66. *Viro.*] Gallo, ob amplitudinem & Poëticæ peritiam. Alludens, credo, ad Accium, qui in collegio Poëtarum Iul. Cæſari Straboni aſſurgere dedignatus eſt. Val. Maxim. l. 3. c. 7. *Phœbi chorus. Muſæ. Aſſurrexerit.* Honorem præbuerit.

67. *Linus.*] Apollinis filius. *Divino, &c.* Qui divina canebat.

68. *Apio.*] In Nemæo agone, qui in honorem Archemori inſtitutus eſt, ſpeciatim apio coronabantur Poëtæ.

69. *Cala-*

Dixerit. hos tibi dant calamos, en accipe, Musa,
Aſcræo quos ante ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto,
Ah, timidos nautas canibus laceraſſe marinis:
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?

Quas

69. *Calamos.*] Pro fiſtula.

70. *Aſcræo quos.*] Heſiodo, qui Aſcræus fuerat de vico Boëtiæ: cui Muſæ bis pueritiam de ſenectute præſtitiſſe dicuntur.

72. *Grynæi, &c.*] Grinæum nemus eſt in finibus Ioniis, Apollini à Grino filia conſecratum. vel à Gryna Mœſiæ civitate.

73. *Ne quis, &c.*] Si Grynæum nemus laudaveris, in nullo ſe tantum Apollo jactabit.

74. *Quid loquar, &c.*] Scyllæ duæ fuerunt: una Phorci & Cretheidos Nymphæ filia pulcherrima: quam cum amaret Glaucus marinus Deus, dum ipſe amaretur a Circe, & eam contemneret, illa irata, fontem in quo Scylla ſolebat ſe abluere, tinxit venenis: in quem cum deſcendiſſet puella, media ſui parte in feram mutata eſt. Hanc poſtea Glaucus fecit Deam marinam: quæ claſſem Vliſſis & ſocios evertiſſe narratur. Altera vero Scylla, filia fuit Niſi regis Megarenſium: contra quos dum devictis Athenienſibus pugnaret Minos; propter filii Androgei interitum, quem Athenienſes & Megarenſes dolo necaverant: adamatus ab Scylla eſt Niſi filia: quæ ut hoſti poſſet placere, comam purpuream parentis abſciſſam ei obtulit, quam Niſus ita habuerat conſecratam; ut tamdiu regno potiretur, quamdiu illam habuiſſet intactam. Modo ergo Virgilius Poëtarum more miſcuit fabulas; & nomen poſuit pro nomine, ut diceret Scyllam Niſi, pro Phorci. Vide Nannium Miſcel. lib. VI. cap. 6.

76. *Dulichias.*] Ithacenſes. Dulichium inſula eſt, ubi mons eſt Ithacus, in qua fertur habitaſſe Vlyſſes. *Vexaſſe.* Evertiſſe.

78. *Terei.* Pro Terei: per Synæreſin

Quas illi Philomela dapes, quæ dona parauit?
Quo cursu deserta petiuerit, & quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jußitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Iußit, & invito processit Vesper Olympo.

næresin. Rex Thracum fuit, qui finxit socero, Prognem uxorem mortuam, ideoque petiisse Philomelam in matrimonium; & hoc dolore compulsam Prognem occidisse filium, & epulandum patri appositisse: quos cum Tereus agnito scelere insequeretur, omnes in aves mutati sunt: Tereus in Vpupam, Progne in hirundinem, Philomela in luscinam.

79. *Philomela, &c.*] Atqui hoc Progne fecit, verum illi imputat, propter quam factum est. *Quæ dona, &c.* Quod sæviato Tereo, caput & pedes filii uxor intulerit.

80. *Cursu.*] De volatu accipiendum.

82. *Meditante.*] Canente.

83. *Eurotas.*] Fluvius Laconum, qui quæcunque ab Apolline audivit, suas edocet lauros, quibus ejus plenæ sunt ripæ. *Lauros.* Multi pro vatibus accipiunt.

84. *Ille.*] Silenus.

85. *Referre.*] Recensere.

86. *Invito, &c.*] Voluptas cantilenæ ostenditur, ex eo quod nimio audiendi desiderio vesper exortus est, & dies quasi invitus abscessit.

MELI-

MELIBOEUS, ECLOGA VII.

ARGVMENTVM.

Inducit hic Poëta Melibæum paſtorem, referentem certamen Corydonis & Thyrſidis, cui (dum caprum, qui à grege deerraverat, quæreret) forte intervenerat: accerſitus à Daphnide, certaminis judice: quem ſecundum Corydonem pronuntiaſſe innuit; cum ait ad finem Eclogæ: *Hæc memini & victum frustra contendere Thyrſin.*

CORYDON, THYRSIS.

M. FORTE *ſub arguta conſederat ilice Daphnis,*
Compulerantque greges Corydon, & Thyrſis in unum:
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas:
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Heic mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerraverat: atque ego Daphnin
Adſpicio: ille ubi me contra videt: ocyus, inquit,
Huc ades ô Melibœe, caper tibi ſalvus, & hædi,
Et,

1. *Arguta.*] Canora, ſtridula.
2. *Compulerantque.*] *Compellere* eſt proprie in unum locum cogere.
4. *Arcades ambo.*] Poëta videtur paſſim præ cæteris à Muſicæ ſtudio Arcadas commendare.
5. *Pares parati.*] Pariter parati ad cantandum & reſpondendum.
6. *Heic mihi.*] Circa eam ſcil. partem, in qua Daphnis ſedebat. *Dum teneras def.* Dum myrtos tego & tueor, ne eas frigus exurat. Vel dum mihi ad defenſaculum præparo myrtos à frigore.
7. *Vir gregis.*] Abuſive: nam tantum hominum eſt.
9. *Ades.*] Quidam pro imperativo accipiunt.

10. *Re-*

Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Heic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, èque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Heic arguta sacra pendebit fistula pinu.

25 T. Pa-

10. *Requiesce.*] Scilicet, mecum.

12. *Prætexit.*] Prætegit.

14. *Alcippen nec Phyllida.*] Has duas intelligamus amicas esse cantantium: vel nomina villicarum.

15. *Depulsos.*] Vulgo ablactare dicunt.

16. *Et certamen.*] Figurate loeutus est: & videtur nominativum pro genitivo posuisse vel dativo.

17. *Posthabui.*] Postposui. *Mea &c.* Necessitatem capri inquirendi. *Ludo.* Cantilenæ.

19. *Alternos Musæ.*] Musæ utriusque meminerant.

20. *Referebat in ordine.*] Amœbei carminis lege.

21. *Libethrides.*] Libethros fons, ubi coluntur Musæ: Alii templum Libethridum Musarum dicunt; quod à Pierio Apollinis filio consecratum est.

22. *Codro.*] Poëta ejusdem temporis.

24. *Arguta.*] Loquaci, garrula. *Sacra.* Matri Deûm consecrata. Dicit ergo, si Codri excellentia est inimitabilis, Poëticæ nuntium remittam.

25. *He-*

T. *Paſtores edera creſcentem ornate poëtam*
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
C. *Setoſi caput hoc apri tibi Delia parvus,*
Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi,
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
T. *Sinum lactis & hæc te liba, Priape, quotannis*
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
C. *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,*
Candi-

25. *Hedera.*] Ea coronabantur Poëtæ, quaſi Libero conſecrati, qui & ut Bacchæ inſaniunt, vel quod ſemper virent hederæ, ſicut carmina æternitatem merentur.

26. *Rumpantur, &c.*] Proverb. Id eſt, ut invidia conficiatur & pereat.

27. *Ultra, &c.*] Nimie. *Baccare, &c.* Laudari interdum ab aliquibus antiqui metuebant, quia eam laudem vim faſcini habere credebant. Qui tamen laudabatur, ei laudationem nihil credebant nocituram, ſi quodam amuleto eſſet præmunitus, quale hic *baccar* herba ad repellendum faſcinum.

28. *Mala, &c.*] Faſcinatoria.

29. *Apri.*] Deeſt, *conſecrat.* Si *apri*, tanquam venator: ſi *capri* tanquam paſtor. *Parvus.* Vel puer, vel pauper.

30. *Mycon.*] Vel ejus filius, vel patronus. *Vivacis.* Diu enim vivere dicuntur.

31. *Si proprium hoc.*] Vt talia carmina faceret, qualia Codrus effecerat. *Proprium* enim eſt perpetuum, ſtabile & firmum.

32. *Cothurno.*] Hoc genus calceamenti utrique pedi aptum eſt.

33. *Sinum, &c.*] Genus vaſis. *Priapus.* Deus Lampſacenus eſt Helleſponti, qui hortos tuetur. *Liba.* Placentas.

35. *Pro tempore.*] Pro viribus, quæ ſunt hoc tempore.

36. *Fœtura.*] Eſt proventus: ipſe fœtus, quod naſcitur.

37. *Nerine, &c.*] Amica Corydo-

Candidior cycnis, edera formoſior alba:
Cum primum paſti repetent præſepia tauri.
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. *Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,*
Horridior ruſco, projecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
C. *Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,*
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida, jam lato turgent in palmite gemmæ.
T. *Heic focus, & tedæ pingues, heic plurimus ignis*
Semper, & aſſidua poſtes fuligine nigri.
Heic tantum Boreæ curamus frigora, quantum

Aut

rydonis: & hoc dicit, ô amica, quæ talis es, qualis Galatea fuit. *Thymo mihi.* Vel odore thymi Hyblæi, vel mellis hyblæi: ut à materia rem ipſam dixerit.

38. *Hedera alba.*] Quia ſunt & nigræ hederæ.

41. *Sardois herbis.*] In Sardinia naſcitur, quam Latini ranunculum vocant. Ea juxta Dioſcoridem in cibo potuve ſumpta, mentis alienationem & cum labiorum contractione, oriſque rictu, eas convulſiones facit, ut riſus ſpeciem præbeat: unde & riſus Sardonius in proverbium abiit.

42. *Horridior.*] Spinoſior. *Ruſco.* Virgulta brevia acutis foliis & pungentibus unde in ſacris ſcopæ fieri ſolent. *Alga*, herba quæ in mari naſcitur.

43. *Lux.*] Dies.

44. *Ite juvenci.*] Quia ſuperius dixit, tunc amicam ſuam venire debere, cum tauri ad præſepia fuiſſent reverſi.

45. *Muſcoſi.*] Lanugine viridiore cooperti.

46. *Arbutus rara.*] Genus arboris frondibus raris: vel pro egregia; ut rarum hominem dicimus.

47. *Defendite.*] Prohibete, excludite. *Venit.* Appropinquat.

49. *Pingues.*] Deſudantes picem.

52. *Nume-*

Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. *Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:*
Strata jacent paſſim ſuâ quæque ſub arbore poma.
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
T. *Aret ager: vitio moriens ſitit aëris herba:*
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit:
Iupiter & læto deſcendet plurimus imbri.
C. *Populus Alceidæ gratiſſima, vitis Iaccho,*
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corulos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phœbi.
T. *Fraxinus in ſilvis pulcherrima, pinus in hortis,*
Populus in fluviis, abies in montibus altis:

Sæpius

52. *Numerum.*] Vel Ovium: quia ſolam conſiderat prædam.

53. *Stant, &c.*] Stant arbores, hoc eſt, vigent, & illæſæ ſunt, cum fructus proferunt. *Hirſutæ.* Adhuc intra ſuos echinos locatæ.

54. *Sua.*] Dicitur auferendi caſu, & pro monoſyllabo ponitur.

55. *Rident.*] Læta ſunt.

56. *Montibus.*] E montibus.

57. *Aret ager.*] Sitit herba & vitio ſeu peſtilentia corrupti aëris affligitur & moritur.

58. *Invidit, &c.*] Exſiccatæ enim vites nimio æſtu, folia amiſerunt.

60. *Iupiter.*] Aër enim in pluvias ſolvitur. Nam Iupiter de cælo deducitur priſcorum ſuperſtitione, cum in imbres deſcendit: hinc καταβάτης ſeu deſcenſor dictus.

61. *Populus, &c.*] Quia ea velatus ab inferis rediit.

62. *Myrtus.*] Myrtum ideo dicatam Veneri volunt; quia cum è mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans.

65. *Fraxinus, &c.*] Non ſic erunt pulchræ arbores in ſuis locis productæ: ſicut tu, ſi ad me frequenter venire curaveris.

Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedet tibi, pinus in hortis.
M. *Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsin:*
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

PHARMACEUTRIA,

Ecloga VIII.

ARGVMENTVM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore, Damon pastor Nisæ puellæ amore captus, cum illa sibi Mopsum prætulisset, impatientia amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars pene tota sumpta est ex Theocrito; in quo venefica quædam pharmacis & incantationibus animum viri, à quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

PASTORVM *Musam Damonis, & Alphesibœi,*
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Cer-

70. *Ex illo, &c.*] Victor, nobilis supra omnes, quam rem quasi rusticus implere non potuit.

---

1. *Pastorum, &c.*] Tacite hic eas vires sibi in carmine asscribit, quas Orpheus habuit, neque id immerito. Nihil enim venustius aut eloquentius hac Ecloga, in toto opere Bucolico. *Musam.* Cantilenam amorum, quo inter se cecinerunt.

2. *Quos.*] Qui cantilenæ suavitate, coëgerunt etiam ea animalia oblivisci pascuorum, quæ sunt pascendi avidissima.

3. *Lyn-*

Certanteis, quorum ſtupefacta carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus, & Alpheſibœi.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris, en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium. tibi deſinet. accipe juſſis
Carmina cœpta tuis: atque hanc ſine tempora circum
Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros,
Frigida vix cælo noctis deceſſerat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:
Incumbens tereti Damon ſic cœpit olivæ.

D. Na-

3. *Lynces.*] Animalia tanquam Pantheræ in tutela Liberi.

4. *Requierunt, &c.*] Curſus proprios retardarunt, & quietos eſſe fecerunt.

6. *Timavi.*] Vbi ubi ſis, ô Auguſte, ſive Venetiæ flumen tranſcendis: ſive per Illyricum navigas mare, hoc eſt, per Dalmatiam.

9. *En erit.*] Optantis eſt.

10. *Sola Sophocleo.*] Ac ſi diceret: Quanquam impar ſit ingenium meum tuis laudibus. nam tuæ laudes merentur exprimi Sophocleo tantum cothurno ac ſtylo. Sophocles autem Tragœdiographus fuit altiſonus. Alii hoc de Pollione Tragædiarum ſcriptore intelligunt. *Cothurnus.* Calciamentum Tragicum.

11. *A te, &c.*] Sic & Homerus, ἐν σοὶ μὲν λέξω καὶ ἀρξομαι.

13. *Inter victrices.*] Allegoricæus dicit. Debet etiam carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Verecunde autem ait *ſerpere*, hoc eſt, humiliter procedere. Lauro autem triumphantes coronabantur; hedera Poëtæ. Pollio & imperator erat & Poëta.

14. *Frigida.*] Bene oſtendit amatorem tota nocte vigilaſſe.

16. *Incumbens.*] Propter amorem non ſe ſuſtinens. *Tereti, &c.* Baculum de oliva. Teres enim eſt rotundum & oblongum, ut columna.

D. Naſcere, præque diem veniens age Lucifer almum:
Conjugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum queror, & divos, quamquam nil teſtibus illis
Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mænalus argutumque nemus, pinoſque loquenteis
Semper habet, ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non paſſus inerteis.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mopſo Niſa datur. quid non ſperemus, amantes?
Iungentur jam gryphes equis: ævoque ſequenti
Cum

17. *Præque diem.*] Tmeſis: præveniens diem age, id eſt, ducito. Dicit ergo, Naſcere, dum queror, conjugis Niſæ indigno amore deceptus, & moriens alloquor divos, quanquam nihil mihi profuerit, quod ſum eos ſæpe teſtatus.

18. *Conjugis.*] Non quæ erat, ſed quæ fore ſperabatur. *Indigno.* Eſt magno vel impari. *Deceptus.* Captus.

19. *Nil teſtibus.*] Tanquam juſjurandum inter eam & Nyſum interceſſerit.

21. *Mænalios.*] Arcadicos. Nam Mænalus mons Arcadiæ. Dicitur autem hic verſus intercalaris, qui frequenter poſt aliquantos interponitur verſus: ſicut intercalares dies vocantur, qui interponuntur, ut ratio Lunæ Soliſque conveniat. *Tibia.* Muſa.

22. *Argutum.*] Stridulum, ſonorum.

24. *Panaque.*] Pan Deus Arcadiæ, qui fiſtula canere primus invenit; qui calamos in uſum cantilenæ adducens inertes eſſe non paſſus eſt, id eſt, otioſos & ſine arte.

26. *Mopſo.*] Honeſta turpiſſimo, pulchra deformi. Schema proverbiale videtur, cum præter omnem ſpem res præclara contingit cuipiam indigno prorſus. *Speremus.* Timeamus.

27. *Iungentur.*] Vtrum idem jugum ſubibunt? an coitu jungentur? *Gryphes* genus ferarum in hyperboreis naſcuntur montibus, omni parte leones ſunt, alis & facie aquilis ſimiles, equis vehementer infeſti, Apollini conſecrati. *Ævoque ſequenti.* Acceſſu tempo-

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopſe novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces: tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Manalios mecum, mea tibia, verſus.
O digno conjuncta viro! dum deſpicis omneis
Dumque tibi eſt odio mea fiſtula, dumque capellæ,
Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba:
Nec curare Deûm credis mortalia quemquam.
Incipe Manalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Iam fragileis poteram à terra contingere ramos.

Vt

temporum, contrariæ naturæ animalia jungentur.

29. *Mopſe novas, &c.*] Quod de facibus nuptialibus dicitur, ita accipiendum videtur, ut incidantur cum inſpicantur, id eſt, in ſpicæ ſimilitudinem inciduntur, ut facilius ignem concipiant: inciduntur enim in longum minutis virgulis.

30. *Sparge nuces.*] Iovis omine matrimonium celebretur: Iuglandes enim vocantur, quaſi Iovis glandes, in cujus tutela ſunt. Vulgare vero eſt, ideo ſpargi nuces, ut rapientibus pueris fiat ſtrepitus; ne puellæ vox, virginitatem deponentis poſſit audiri. Vel quod hæc eſca ad concitandam Venerem faciat. *Oetam.* Oeta mons Theſſaliæ; in quo Hercules exuſtus eſt volens, poſtquam ſe exuere non potuit tunica Neſſi Centauri cruore tincta. De hoc monte ſtellæ videntur occidere; ſicut de Ida naſci. In eodem monte Heſperus colitur. *Tibi*, id eſt, per te nox advenit.

33. *Fiſtula.*] Cantilena.

34. *Hirſutumque.*] Supercilium nota ſeveritatis, peculiaris ſenibus, quibus plerumque adeo eſt hirſutum, ut tondendum ſit.

37. *Roſcida, &c.*] Matutini roris humore perfuſa.

38. *Dux ego, &c.*] Aut dux vos præibam, aut capellas alloquitur.

39. *Alter ab, &c.*] Id eſt, tertius decimus. Alter enim de duo-

Vt vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio quid ſit amor, duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sævus amor docuit gnatorum ſanguine matrem
Commaculare manus. crudelis tu quoque mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc & oveis ultro fugiat lupus: aurea dura
Mala ferant quercus: narciſſo floreat alnus:
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

55. *Cer-*

bus dicimus. Et vult ſignificare, jam ſe vicinum fuiſſe pubertati.

41. *Vt vidi.*] Vnum eſt temporis, aliud qualitatis. *Malus error.* Definitio amoris.

43. *Nunc ſcio.*] Quaſi jam juvenis, vel quaſi ſpretus.

44. *Iſmarus, &c.*] Montes ſunt aſperrimi: Iſmaros in Epyro: Rhodope in Thracia. *Extremi, &c.* Populi Africæ, à conſortio humanitatis quaſi remoti, & hinc ſævi.

45. *Nec noſtri, &c.*] Id eſt, nihil habentem in ſe humanitatis. *Edunt.* Pariunt.

47. *Sævus amor, &c.*] Quis enim ignorat Medeam ab Iaſone contemptam, ſuos filios peremiſſe.

48. *Commaculare, &c.*] Polluere.

49. *Crudelis, &c.*] Nec totum amori imputat, ne defendat parricidam: nec totum matri, ne amorem eximat culpæ: ſed & illam quæ paruit: & illum qui coëgit accuſat. Alii hoc loco cum Amore, matrem Venerem culpari volunt.

52. *Nunc & oves.*] Optat omnia fieri contra naturam. *Aurea mala.* Speciosa; vel matura & aurei coloris.

53. *Electra.*] Succinæ. *Myricæ.* Genus arbuſculæ viliſſimæ humile, quam tamaricem vulgo dicunt.

55. *Sit*

Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in silvis, inter Delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ.
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite Pierides: NON OMNIA *possumus omnes.*
A. *Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:*
Verbenasque adole pingueis, & mascula thura:
Conju-

55. *Sit Tityrus, &c.*] Vilissimus rusticus, Orpheus putetur in Sylvis.

56. *Arion.*] Hic Arion Lesbius citharædus optimus fuit. Vide historiam apud Servium.

58. *Omnia vel, &c.*] Non vult inundationibus omnia perire: sed moriturus, nihil ad se pertinere indicat, quicquid post fata sua sit eventurum. *Vivite, &c.* Non bene optantis est, sed renuntiantis, id est, valete.

59. *Præceps, &c.*] Quidam hoc ideo dictum putant, quod apud Leucatem soliti erant se præcipitare.

60. *Extremum, &c.*] Nam amare ait munus, vel extremum hoc munus meum habeto, quod morior.

62. *Hæc, &c.*] Deest, dixit.

63. *Dicite, &c.*] Sane ita debemus accipere, pastores hos referre, quid aliquando in Arcadia audierint.

64. *Effer, &c.*] Hic inducit mulierem sacris quibusdam pervertentem mentem amatoris, à quo spernebatur. *Molli, &c.* Lanea.

65. *Verbenas.*] Virgulta, religioni apta. Nam non tantum herbam certam significat, sed omnem frondem & ramum. *Adole.* Incende. *Mascula, &c.* Primam bonitatis gloriam habent. Nam Masculum, apud veteres non semper sexum significat; sed interdum quicquid vegetum ac robustum est. *Sanos.* Non amantes: ut è contra amantes, insanos vocamus.

Conjugis ut magicis ſanos avertere ſacris
Experiar ſenſus, nihil heic, niſi carmina deſunt.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cælo poſſunt deducere Lunam:
Carminibus Circe ſocios mutavit Vlyſſei:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco: numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit,

Vno

66. *Magicis, &c.*] Quibus alienantur animi quadam violentia, ab his qui eorum uſum habent. *Avertere.* Pervertere, & à ſanitate mutare.

67. *Senſus.*] Animum. *Niſi, &c.* Tanquam omnibus quæ imperaverat paratis, carmina ſola magica deeſſe dicit. *Daphnin.* Pulcherrimum inter paſtores & ephebum, & ab omnibus amatum fœminis.

69. *Carmina, &c.*] Argumentum à majore ad minus: Si hæc poſſunt facere carmina: cur non etiam facilia impleantur.

71. *Frigidus,*] Nocens, *Cantando.* Dum ei incantatur.

73. *Terna licia.*] Tria alba, tria roſea & tria nigra circumdo; & bene utitur liciis, quæ ita ſtamen implicant, ut hæc adoleſcentis mentem implicare contendit.

75. *Effigiem, &c.*] Effigiem enim amatoris malefici circumferunt; unam ex limo; aliam ex luto; tertiam ex cera.

77. *Necte, &c.*] Conjunge, ut ita implicetur mens amatoris, ſicut implicantur & connectuntur illi colores invicem. In veneficiis enim numerabant nodos, vincula, &c.

80. *Limus.*] Se de limo facit: Daphni-

Vno eodemque igni : ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragileis incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit : ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cum feſſa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti :
Talis amor teneat, nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui : quæ nunc ego limine in ipſo

Terra

Daphnidem de cera. Mulieres enim veneficæ, cereas & cretaceas adhibebant imagines. Cereas, ut is, quem amore ſui capi vellent, inſtar ceræ molleſceret : Cretaceas, ut mens amatoris ita dureſceret ad illam, ſicut ad ignem creta vel limus.

81. *Molam.*] Far & ſalem. *Fragiles, &c.* Quod inter urendum fragorem & crepitum edunt. *Bitumen* ex fulmine dicitur procreari. Et bene quod conglutinat & ardet ad veneficium aſſumitur; ut glutinetur, & ardeat ad amorem maritus.

83. *In, &c.*] Aut Ἀρχεῖον μὸς eſt, pro in Daphnidem : aut intelligamus ſupra Daphnidis effigiem eam laurum incendere, propter ſimilitudinem nominis. vel ἐπὶ Δάφνιδι, Daphnidis loco & nomine.

86. *Bucula.*] Bovis eſt diminutio.

87. *Propter.*] Iuxta.

88. *Perdita.*] Amore conſumpta. *Nec, &c.* Tenebræ illam occupant.

89. *Nec ſit, &c.*] Aut nolim ei ſubvenire magicis artibus : aut nolim cum ipſo concumbere. *mederi*, pro medendi.

92. *Pignora, &c.*] Nam ſui pignora ſunt, quæ quis de rebus ſuis dedit : Sui pignora, quibus ipſemet pignori eſt. *Limine in ipſo.* Accipiendum arbitror de veſtibus Daphnidis, quas venefica ad Daphnin pelliciendum, ſe infodere

Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri, & ſe condere ſilvis
Mœrim, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſeis. (phnin.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Da-
Fer cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti,
Tranſque caput jace: ne reſpexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Da-
phnin.
Adſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit.
Neſcio, quid certe eſt, & Hylax in limine latrat.
Credi-

dicit ſub limine terræ, idque ſub limine ipſius Daphnidis.

96. *Ponto.*] In Ponto, provinciam intelligit.

97. *His ego, &c.*] Eſt enim opinio, quoſdam homines artibus quibuſdam in lupos mutari. De fabula luporum in homines converſorum Plin. lib. 8. cap. 22.

99. *Atque, &c.*] Magicis quibuſdam artibus hoc fiebat.

101. *Per cineres, &c.*] Purgamenta ſcilicet, quæ Græci περίψημα appellant, quibus expiabatur noxa aliqua: mittebantur in profluentem, eaque vel pede calcaſſe nefarium habebatur. *Ne reſpexeris.* Ne eorum aſpectu malum traherent.

105. *Aſpice.*] Hoc ab alia dici debet.

106. *Sponte ſua.*] Sine igne, ſubito ex ipſis cineribus flamma emerſit. *Bonum ſit.* Antiqui *bonum ſit* & *bene ſit* in ominando feliciter dicebant.

107. *Quid.*] Aliquid. *Hylax in, &c.* Lycophronis interpres ſcribit, canis latratum carmina omnino ſolvere καὶ τὰ φάσματα, ut & æris tinnitum: ideo & Hecatæ canis immolatur.

108. *Ipſi*

Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt? Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

MOERIS, ECLOGA IX.

ARGVMENTVM.

Referta eſt querelis. Cum enim Virgilius, favore Cæſaris, agros ſuos Mantuanos recepiſſet, & jam proficiſceretur repetitum illos, propemodum occiſus eſt à centurione Ario. Mandat igitur procuratoribus, ut agros tueantur, habita temporis ratione.

LYCIDAS, MOERIS.

L. QUo *te Mœri pedes? an, quo via ducit, in urbem?*
M. *O Lycida, vivi pervenimus, advena noſtri,*
Quod numquam veriti ſumus, ut poſſeſſor agelli
Diceret: hæc mea ſunt, veteres migrate coloni.
Nunc

108. *Ipſi ſibi.*] Dicit, hæc vera deſiderantibus tantum videri; vide Adag.

109. *Parcite.*] Non deſine dixit, quia qui deſinit finem facit: qui parcit, ſuſpendit id quod agebat.

1. QUo *te pedes.*] Subaudi, ducunt.

2. *Vivi pervenimus.*] Id eſt, vivendo ad iſta pervenimus, ut audiremus dicentem: migrate, hæc mea ſunt. Oſtendens pleruмque hominibus obeſſe vitæ longinquitatem, quæ interdum cauſa miſeriarum eſt. *Advena noſtri,* Peregrinus & barbarus, qui advenerit in noſtros agros, Arium centurionem deſignat.

3. *Quod numquam, &c.*] Quia inopinata graviora ſunt mala.

4. *Hæc mea ſunt.*] Alludit ad ſolennem vindicationis morem. Ita qui ſervum vindicabat, injecta manu

Nunc victi, tristes: QVONIAM fors omnia versat,
Hos illi, quod nec bene vortat, mittimus hædos.
L. *Certe equidem audieram, qua se subducere colles*
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usq; ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.
M. *Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum*
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.
L. *Heu, cadit in quemquam tantum scelus! heu, tua*
Pæne simul tecum solatia rapta Menalca! (nobis
Quis

manu dicebat, Hic meus est. Vide Brissōn. Form. lib. 5.

5. *Victi.*] Impotes. *Sors omnia.* Vtpote quæ instabilis.

6. *Illi.*] Ario centurioni. *Quod nec, &c.* Quæ res in pernitiem ejus verteretur.

7. *Se subducere*] Ex alto in campos dissolvi. Alii sursum ducere intelligunt: alii pro desinere.

10. *Servasse.*] Recuperasse. *Menalcam.* Virgilium, cujus caussa agri Mantuanis redditi sunt.

12. *Tela inter, &c.*] Silent enim leges inter arma.

13. *Chaonias.*] Epiroticas. Nam in Epiro dicitur nemus fuisse, in quo responsa dabant columbæ.

14. *Quacunque.*] Subaudi ratione. *Incidere.* Decidere.

15. *Cornix.*] Hæc enim avis clamore lætatur, & alias frequenter invadit. Dicit ergo nunc se admonitum ut abstineret ab occursu litigiosi militis, qui retenturus erat possessionem.

16. *Mœris.*] Tuus amicus.

17. *Heu cadit, &c.*] Potest in quenquam tantum nefas venire, ut Virgilium necare contendat.

18. *Solatia rapta.*] Cum suis enim solatiis periit Poëta, qui necdum editis carminibus moritur. Vel tua solatia, sunt tua carmina quibus consolamur.

19. *Quis*

Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fonteis induceret umbra?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas:
Et potum paſtas age Tityre: & inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.
M. *Immo hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat,*
Vare tuum nomen, ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ,
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
L. *Sic tua Cyrnæas fugiant examina taxos:*
Sic cythiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ:
Incipe ſi quid habes: & me fecere poëtam

Pieri-

19. *Quis caneret, &c.*] De carmine Bucolico in honorem Nympharũ compoſito, hæc intelligenda ſunt, quibus res divina, excitatis ad fontium capita umbraculis, fiebat à ruſticis & paſtoribus.

20. *Spargeret.*] Aſperſam floribus caneret. *Induceret.* Tegeret, cooperiret.

21. *Sublegi.*] Intercepi, furatus ſum.

22. *Delicias.*] Communem amicam.

24. *Inter agendum.*] Dum agis.

26. *Perfecta, &c.*] Nec dum ad limam reducta.

27. *Superet modo.*] Superſit, reddatur. Et hoc dicit, Si nobis Mantua fuerit reddita, faciam ut te celebrent omnes Poëtæ.

28. *Mantua, &c.*] Bene ingemit Mantuanorum infelicitatem; quibus ſola obfuit vicinitas Cremonenſium.

29. *Cygni.*] Poëtæ. *Cyrnæas taxos.* Taxus venenata arbor eſt, quæ abundat in Corſica: hæc autem inſula Græce Cyrne dicitur, à Cyrno Herculis filio: hic jam Cyrnæas Corſicanas intelligit; quibus paſtæ apes, mella amariſſima faciunt.

31. *Diſtentent, &c.*] Plurimum lactis reportent.

33. *Me*

Pierides: ſunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
M. *Id quidem ago, & tacitus, Lycida mecum ipſe voluto,*
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades ô Galatea. quis eſt nam ludus in undis?
Heic ver purpureum: varios heic flumina circum
Fundit humus flores: heic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: inſani feriant ſine litora fluctus.
L. *Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem*
Audieram? NVMEROS *memini, ſi verba tenerem.*
M. *Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?*

Ecce

33. *Me quoque, &c.*] Magna verecundia ſuum meritum extenuat. Nec enim ait, probant, ſed dicunt. nec docti, ſed paſtores: quibus tamen ipſe non credo.

35. *Varo, &c.*] Varus & Cinna Poëtæ optimi fuerunt, quibus negat ſuum ingenium comparandum. Cinna enim Smyrnam ſcripſit, quem libellum decem annis elimavit.

36. *Argutos.*] Canoros. Et bene illos Poëtas optimos Cygnos appellat, ſe anſerem rudem, nec debere aut poſſe ſe illos imitari. Quadrat hoc dictum, in eos, qui indocti inter eruditos, ſtulti inter ſapientes garrire audent, & cum moleſtia obſtrepere.

37. *Id quidem ago.*] Id eſt, ut carmen in memoriam poſſit redire.

38. *Valeam.*] Poſſim.

39. *Ludus*] Voluptas: & ad majorem terrarum laudem, dicit nullam in mari eſſe voluptatem.

42. *Lentæ.*] Flexibiles.

43. *Inſani.*] Magni.

44. *Pura.*] Serena.

45. *Numeros, &c.*] Metra vel rhythmos. *Si verba.* Carmen non teneo.

46. *Daphni quid, &c.*] Non opus eſt dicit, ad ſerendum, arandum,

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum:
Astrum, quo segetes gauderent frugibus: & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere Daphni pyros: carpent tua poma nepotes.
OMNIA *fert ætas, animum quoque. sæpe ego longos*
Cantando puerum memini me condere Soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim
Iam fugit ipsa: lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.
L. *Cauſſando noſtros in longum ducis amores.*
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor: & omnes,
Adſpice, ventoſi ceciderunt murmuris aura.

Hinc

dum, obſervare poſthac veteres illos ac conſuetos ortus ac obitus ſiderum: ſufficit pro illis omnibus una ſtella Iulii Cæſaris.

47. *Ecce Dionæi.*] Cum Auguſtus Cæſar patri ludos funebres celebraret, die medio ſtella apparuit: ille eam confirmavit parentis ſui eſſe. Hinc illi verſus. Dionæum Cæſarem appellat, in gratiam Iuliæ familiæ: tum quod ea ad Iulium genus refert, tum quod Romani à Venere per Æneam, originem ducunt.

48. *Quo ſegetes.*] Ad menſem alludit Iulium, qui dictus eſt in honorem Cæſaris: quo & uvæ & frumenta matureſcunt.

51. *Feri.*] Aufert. *Animum.* Memoriam.

52. *Condere Soles, &c.*] Æſtivos dies finire, & uſque ad occaſum ducere.

53. *Vox quoque, &c.*] His verſibus oſtendit, vigorem cantandi, quem prius habuerat, perdidiſſe: & per allegoriam, obſeſſum malis animum demonſtrat.

54. *Lupi, &c.*] Vox enim detrahitur ei quem primum viderit lupus.

56. *Cauſando.*] Cauſas nectendo, differs noſtra deſideria.

57. *Tibi, &c.*] In tuam gratiam. *Æquor.* Spatium campi.

58. *Aſpice, &c.*] Frondes ſcilicet arborum; oſtendens vel ipſas auras quieviſſe, quibus nihil omnino moveatur.

59. *Sepu*

Hinc adeo media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris: heic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes, heic Mœri canamus:
Heic hados depone: tamen veniemus in urbem.
Aut, ſi nox pluviam ne colligat ante veremur,
Cantantes licet uſque, minus via lædet, eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
MOE. *Deſine plura puer, &, quod nunc inſtat, agamus.*
Carmina tunc melius, cum venerit ipſe, canemus.

59. *Sepulchrum, &c.*] Conditor Mantuæ. Veteres autem ſepulchra propter vias habebant: quo prætereuntes admonerent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales.

61. *Stringunt.*] Amputant, decutiunt.

62. *In urbem.*] Deeſt, hodie.

63. *Nox, &c.*] Aër enim aut cum ortu Solis, aut cum occaſu, mutatur frequenter.

64. *Vſque eamus.*] Iugiter eamus, ſed cantantes; ita enim minorem itineris ſentiemus laborem.

65. *Hoc faſce, &c.*] Si cantantes ierimus, hædorum te onere ipſe relevabo. Nam faſcem ait, onus.

66. *Deſine plura.*] Scilicet dicere.

67. *Cum venerit.*] Vel Virgilius, cujus adventu ſperabat ſecuritatem: vel ipſe Auguſtus, qui Actiacis bellis fuerat occupatus.

GAL-

GALLVS, ECLOGA X.

ARGVMENTVM.

Gallus, Afinii Pollionis filius, poëta eximius, ac Ægypti præfectus Auguſto familiaris fuit, & præfecturam Ægypti ab eo accepit, ſed de conjuratione ſuſpectus, occiſus. Cytheridem meretriculam quam Poëta hic Lycoridem appellat, perdite amavit, quæ ſpreto Gallo Antonium in Galliam eſt ſecuta. Hunc poëta de amiſſa amica, quam immodice amabat, ſolatur.

POETA.

EXTREMVM *hunc Arethuſa mihi concede laborem.*
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubter labere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe: ſollicitos Galli dicamus amores.
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſilvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere puellæ

10 *Naja-*

1. EXtremum, &c.] *Extremum laborem* vocat, ultimi carminis Bucolici poëma. *Arethuſa.* Hic Arethuſam invocat tanquam Muſam Siculam; ob patriam quam illa communem habuit cum Theocrito, cujus imitator Virgilius.

2. *Ipſa Lycoris.*] Cytheris, quæ amata ſprevit amorem.

4. *Subterlabere, &c.*] Dicunt enim ipſam Arethuſam jam in fontem mutatam Alpheum fugere, & de Elide ad Siciliam venire: quod nunc eſt ſecutus. Sicilia autem & Sicania dicta, à Sicano flumine in Siciliam deducta.

5. *Doris amara.*] Mater Nympharum; quam pro mari poſuit.

6. *Sollicitos.*] Plenos ſollicitudinis poſt Cytheridis abſceſſum.

7. *Simæ.*] Id eſt, preſſis naribus.

8. *Non canimus, &c.*] Per Echo, id eſt, vocis imitationem nos conſolamur.

Najades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaßi vobis juga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mœnalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum, noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis:
Venit & opilio: tardi venere bubulci:
Vuidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant: tibi venit Apollo:
Galle,

10. *Najades.*] Nymphas ſimpliciter accipiamus. Nam ſi proprie loqueretur, Oreades diceret. Najades enim fontium: Oreades, montium Nymphæ ſunt. Sed quia Nymphæ eædem cum Muſis: videtur hoc dicere; quia ſi cum ipſo fuiſſent Muſæ, id eſt, ſi dediſſent operam ſcribendis carminibus; non incidiſſet in tantas amoris anguſtias. *Indigno.* Meretricio, vel magno.

11. *Parnaßi.*] Parnaſſus mons Bœotiæ, Pindus Theſſaliæ, ambo Apollini & Muſis conſecrati.

12. *Aonia Aganippe.*] Aganippe eſt fons Bœotiæ, quæ & Aonia dicitur.

14. *Sola ſub, &c.*] Deſerta.

15. *Mœnalus.*] *Mœnalus* & Lycæus, montes Arcadiæ ſunt.

16. *Stant & oves.*] Senſus eſt. Sicut oves, ô Galle, circum te ſtare non pœnitet; ita nec te illarum pœniteat: nam etiam Adonis quondam ovium exſtitit paſtor.

17. *Nec te pœniteat.*] Allegoricῶς, Nec tu erubeſcas bucolica ſcribere.

18. *Adonis.*] Fabulam Adonis vide apud Servium.

19. *Venit, &c.*] Ovium cuſtos. Veteres enim oves appellarunt opes; & hinc Opilio deductum. *Bubulci.* Alii legunt *Subuci*, ſed male, utpote quibus tardis eſſe non licet, per porcorum celeritatem quos ſequuntur.

20. *Vuidus.*] Pinguis. Hiberna de glande, i.e. de collectione glandis, quia per hyëmem colligitur.

21. *Vnde amor.*] Tam impatiens, tam turpis.

22. *Tua*

Galle, quid insanis? inquit. tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quassans.
Pan Deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Et quis erit modus? inquit. amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cythiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille tamen, cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris: soli cantare periti
Arcades. ô mihi tum quam molliter ossa quiescant!
Vestra meos olim si fistula dicat amores.
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certe sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,

Sen

22. *Tua cura.*] Pro qua tu ira ſollicitus es te relinquit: vel amor tuus.

23. *Alium.*] Intelligit Antonium.

25. *Quaſſans.*] Concutiens.

27. *Ebuli.*] Ebulum genus eſt herbæ ſambuco ſimile. *Baccæ.* Baccæ & acini indifferenter nonnunquam confunduntur: Sunt qui dicant, acinos inter minutiores fœtus herbarum, fruticum, arborumve denſius enaſci; baccæ vero diſperſius & rarius. *Minioque, &c.* Minio autem ideo, quia facie rubra pingitur Pan, propter ætheris ſimilitudinem.

31. *Triſtis at ille.*] Licet ego duro amore conſumor, tamen erit ſolatium, quia meus amor erit veſtra cantilena quandoque.

33. *Arcades.*] Paſtores. *Oſſa quieſcunt.* Hinc confirmat ſe eſſe moriturum. Simile eſt quod ſepulchris inſcribebatur, ſit tibi terra levis; his literis majuſculis: S. T. T. L.

34. *Olim.*] Futuri temporis.

36. *Vinitor.*] Cuſtos vel cultor vinearum.

Seu quicunque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Heic gelidi fontes: heic mollia prata Lycori:
Heic nemus: heic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hosteis.
Tu procul à patria (nec sit mihi credere) tantum
Alpinas, ah! dura nives, & frigora Rheni,
Me sine sola vides. ah! te ne frigora lædant?
Ah! tibi ne teneras glacies secet aspera plantas?
Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ: crescetis amores.
Interea mistis lustrabo Maenala nymphis:

Aut

38. *Seu quicunque, &c.*] Omnis enim amor plenus furoris est.

43. *Ipso ævo.*] Flore ætatis.

44. *Nunc insanus, &c.*] Hinc usque ad finem amatoris inconstantia exprimitur, cui electa displicent statim. *Me.* Id est, animum meum; Amantium enim σώματα δύο, ψυχὴ δὲ μία.

46. *Nec sit mihi credere.*] Quod utinam non credam.

47. *An dura.*] Quæ & amatorem spernis, & Gallicana potes frigora sustinere.

50. *Ibo & Chalcidico.*] Id est, carmina Euphorionis à me facta Latinâ, cantu Bucolico modulabor.

52. *Spelæa.*] Pro speluncis.

53. *Teneriſque meos.*] Solebant prisci, non sola deliciarum suarum nomina, sed carmina etiam de suis delitiis amatoria, in corticibus arborum ac in parietibus exarare.

55. *Mistis, &c.*] Ὑπαλλαγή. Pro

Aut acreis venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare ſaltus.
Iam mihi per rupes videor, lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris:
Aut Deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iam neque Hamadryades rurſus, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſus concedite ſilvæ.
Non illum noſtri poſſunt mutare labores:
Nec ſi frigoribus mediis Hebrumque bibamus
Sithoniaſque niveis hiemis ſubeamus aquoſæ,
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Aethiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
OMNIA *vincit amor. & nos cedamus amori.*

Hac

Pro immixtus Nymphis. *Mænala*, mons Arcadiæ.

57. *Parthenios, &c.*] Parthenius mons Arcadiæ, dictus à virginibus, id eſt, ἀπὸ τῶν παρθένων, quæ illic venari conſueverant: vel à Parthenio Iovis filio.

59. *Cydonia,*] Cretica.

62. *Hamadryades.*] Nymphæ quæ cum arboribus naſcuntur & pereunt, ἀπὸ δ' ἄμμε καὶ δρυός. Amantis hic animum expreſſit, cui, quod ante placuit, ſtatim diſplicet.

63. *Concedite.*] Abite, vel valete.

65. *Nec ſi, &c.*] Dicit ſe amore carere non poſſe: nec ſi Hebrum Thraciæ fluvium mediis frigoribus bibat: nec ſi æſtibus nimiis fuerit in ardenti provincia.

66. *Sithoniaſque, &c.*] Sython eſt mons vel gens Thraciæ.

67. *Liber.*] Corticis pars interior.

68. *Verſemus.*] Paſcamus; quoniam qui paſcit, huc & illuc agit pecus, quod eſt verſare. *Aethiopum, &c.* Poëta vulgi opinionem ſecutus eſt; qui, eo menſe, quo calorem in noſtro climate ingraveſcere ſentiunt, multo illuc vehementius adaugeri æſtum arbitrantur.

69. *Omnia vincit amor.*] Cui-

Hæc ſat erit diva, veſtrum cecinisse poëtam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra,
Iuniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

vis enim facilius quam amori repugnatur.

70. *Hæc ſat erit.*] Iam ad Muſas loquitur.

71. *Gracili, &c.*] Allegoricè ſignificat ſe compoſuiſſe hunc libellum tenuiſſimo ſtylo.

74. *Se ſubjicit.*] Hic ſubjicere, ſe ſurrigere & attollere ſignificat.

75. *Solet eſſe, &c.*] Dicit, ſurgendum à cantu; quod umbra adventantis noctis gravis ſit, atque adeo etiam juniperi; quæ alioqui grata.

76. *Nocent, &c.*] Quanto magis hominibus?

FINIS.

PUBL.

VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIBRI IV.

CUM

NOTIS Variorum selectissimis.

P. VIRGILI MARONIS GEORGICORUM LIBER I.

ARGVMENTVM.

Hic liber in quinque partes distingui poterit: quarum prima, agri colendi rationem ostendit: secunda, primam agriculturæ originem commemorat: tertia rusticorum instrumenta, bona ex parte, enumerat: quarta, laboris rusticani varia distinguit tempora; quinta, tempestatum prognostica exequitur: indeque arrepta occasione, ad prodigia, quæ Cæsaris mortem denuntiarunt, digreditur. Quatuor primi versus habent propositionem quadripartitam: quæ horum quatuor librorum argumenta sigillatim exponit. Nam primo libro de Segetibus: secundo, de Vitibus & de Oleis: tertio, de Re Pecuaria; quarto de Apibus dicturum se promittit.

AD C. MOECENATEM.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conve-

1. LÆTAS *segetes*.] Fertiles, pingues, & fæcundas, id est, quæ res terras pingues efficiat. *Segetem* enim modo pro terra posuit. *Quo sidere*. Quo tempore, ex syderibus enim tempora colliguntur.

2. *Terram vertere*.] Περιφραστικῶς arare. *Vlmisque*, &c. Hoc rustici *maritare* dicunt.

Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos ô clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum:
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ,
Poculaque inventis Acheloïa miscuit uvis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni;
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ:
Munera vestro cano. tuque ô, cui prima frementem
Fudit

3. *Quis cultus, &c.*] Dativum pro Genitivo posuit: quis scilicet cultus sit pecorum, & quo modo colantur alia pecora. *Habendo.* Id est, ut habeatur pecus.

4. *Experient.*] Vel usu nata doctrina: hoc est ἡ πεῖρα, vel notitia. *Parcis.* Servatricibus frugi, quæ mella custodiunt.

5. *Hinc.*] Pro dehinc, vel deinceps. *Vos ô, &c.* Sol & Luna, quorum motu definiuntur tempora.

Ducitis annum.] Credo hic Poëtam ea forma *ducere annum* dicere, qua sæpe ducere diem, *& noctem ducentibus astris.* Dare autem videtur ducendi anni partes Libero & Cereri, quod messe & vindemia, anni potissima tempora, & vices, distinguantur.

7. *Alma Ceres.*] *Alma* ab alendo; *Ceres* à creando dicta. *Si.* Siquidem.

8. *Chaoniam.*] A loco in quo abundant glandes, quibus antea homines vescebantur. *Chaonia* dicta *glans*, à Chaonia regione Epiri, in qua Dodonæi Iovis est oraculum. *Aristâ*, pro frumento, sub. pro adjunct. *Pingui*, ab effectu.

9. *Pocula Acheloia.*] Pro aqua: Acheloum enim generaliter propter antiquitatem fluminis, omnem aquam veteres vocarunt.

10. *Et vos, &c.*] Et bene de diversis rebus dicturus, diversa invocat numina. *Præsentia.* Propitia.

11. *Ferte, &c.*] Pro adeste. *Faunique.* A fando dicti, utpote futura fari soliti. Existimatur autem Faunus fuisse rex Aboriginum, qui cives suos mitiorem vitam docuerit, ritu ferarum viventes; & ædificia quædam locosque sacraverit: à quo & Fana sunt dicta: ipse autem receptus in Deorum numerum creditur. *Dryadesque.* A quercubus ita dictæ.

12. *Tuque ô, &c.*] Neptune, cujus tridente

Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cea
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipse nemus linquens patrium, saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, ô Tegeæe, favens, oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri:
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum:
Dique, Deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non nullo semine fruges:

Quique

tridente percussa terra in certamine cum Pallade super Athenarum nomine, produxit equum. *Prima frement.* Prima tellus videtur esse, quæ è chao prima ante elementa omnia, etiam ante cœlum (si Hesiodo in Theogonia credimus) exstitit: vel littus intelligit, vel Atticam, contentionis Neptuni cum Pallade locum, quæ primam se & antiquissimam terram gentemque prædicat.

14. *Cultor nemorum.*] Aristæum invocat, Apollinis & Cyrenes filium. *Cultor*, pro incola. *Cea* vero insula in Ægæo mari. *Dumeta.* Frutices.

15. *Saltusq; Lycæi.*] Montis Arcadiæ, Pani sacri.

17. *Si tibi Mænala.*] Mænala, mons Arcadiæ, dictus ἀπὸ τῶν μήλων, id est ab ovibus, quibus abundat.

18. *O Tegeæe favens.*] *Favens*, pro volens, & per hoc propitius. *Favere* enim veteres etiam *velle* dixerunt.

19. *Uncique puer.*] Alii Triptolemum, alii Osyrim volunt.

20. *Sylvane, &c.*] Hic in veteri Inscriptione Δενδροφόρος Sylvanus dicitur. *Sylvanus* Deus sylvarum, amavit puerum Cyparissum nomine, qui habebat mansuetissimam cervam: hanc cum Sylvanus nescius occidisset, puer est extinctus dolore: quem amator Deus in cupressum arborem ejus nominis vertit, quam pro solatio portare dicitur.

21. *Diiq; Deæque.*] Post specialem invocationem, transit ad generalitatem, ne quod numen prætereat. *Tueri*, pro tuendi, aut tuendorum.

22. *Nonnullo.*] Id est aliquo; qui à nobis jacta semina vestris seminibus alitis. *Semina* autem dicit Deo-

Quique satis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuque adeo; quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia, incertum est; urbisne inviſere, Cæſar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſeruiat ultima Thule,
Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis:

An

eit Deorum, cœli temperiem, rorem, pluvias. Alii legunt *non ullo*, id eſt, quæ ſponte ſua proveniunt, ſemine nobis incognito.

23. *Satis.*] Segetibus: ut,

——— *Satalæta boûmq́, labores.*

24. *Tuq́, adeo.*] Præcipue: quidam *adeo*, abundare putant. *Quem mox.* Id eſt, poſtea. Poteſt & mox ad vitæ humanæ brevitatem referri. *Habitura Deorum.* Imperatores omnes poſt mortem inter Deos referebantur. Auguſtus vero vivus divinos honores emeruit. Qui ergo de hominibus in Deorum numerum referebantur, hi παρέδροι Deorum fieri dicebantur, & συνέδροι, quaſi adſeſſores, & eadem ſede præditi cum cęteris Diis. Incertum ergo dicit, quibus Diis παρέδρῳ futurus ſit Cæſar.

25. *Incertum eſt.*] Id eſt, nondum ſcimus quis Deus eſſe velis. *Vrbiſne.* Vtrum velis terrarum, an maris, an cœli imperium poſſidere. *Vrbis.* Pro Vrbes. Agell. lib. XIII. cap. 19.

26. *Et te maxime.*] Vtrumne te pro Iove coli velis.

27. *Auctorem frugum.*] Qui frugibus & cæteris rebus originem præſtes. *Tempeſtatumque potentem.* Dominum, arbitrum, præſidem.

28. *Materna myrto.*] Quæ in honorem eſt Veneris, à qua Auguſtus originem ducit per Cajum Cæſarem. Maro vero hic innuere videtur coronam myrteam, quæ & ovalis dicebatur.

29. *An Deus, &c.*] Id eſt, an pro Neptuno coli te velis? *Immensi maris.* Cujus menſura non poteſt comprehendi. *Venias.* Sis.

30. *Num ſola.*] *Sola*, magna, præcipua, id eſt, ſupra alios Deos marinos. *Thule.* Inſula eſt Oceani inter ſeptentrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam, juxta Orchadas & Hiberniam.

31. *Teq́, ſibi.*] Tethys eſt uxor Oceani,

An ne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter, Chelasque sequenteis
Panditur. ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quidquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis,
Igna-

Oceani, Nympharum mater. Quod autem ait *emat*, ad antiquum nuptiarum ritum pertinet, quo se maritus & uxor invicem emebant. Alludum itaque ad nuptias Rom. quæ fiebant farre, usu vel coëmptione. *Emere* enim antiqui accipiebant pro sumere.

32. *Æstivis mensibus.*] Æstivis, Iunio, Iulio: quorum horæ civiles sunt longissimæ: an quia Virgo & Libra tarde orientia signa dicuntur.

33. *Qua locus, &c.*] Dicit posse eum habere locum, inter Scorpium & Virginem: nam *Erigone* ipsa est Virgo. Sciendum deinde, majores voluisse in his signis esse Deorum domicilia. *Chelasq;. Chelæ* Scorpii brachia sunt.

34. *Panditur.*] Id est, tibi relinquit locum Libræ. Alluditur autem ad natalem Cæsaris Augusti, principio Libræ. IX. Calend. Octobr. *Tibi*, autem in tuum honorem & gratiam, *Ipse*, autem, ultro, sua sponte. *Ardens*, refertur ad cupiditatem Augusti recipiendi: vel quia Martis est domicilium, vel ad virus ejus. *Ardens.* Hoc enim commune omnibus syderibus cœli. Aut *ardens*, festinans parare locum Augusto.

35. *Justa, &c.*] Secundum Chaldæos, qui Scorpium dicunt spatium duorum signorum tenere. Ergo & loci spatio te invitat.

36. *Quicquid, &c.*] Ordo est. Quicquid eris, da facilem cursum: cætera enim per parenthesin dicta sunt.

37. *Nec tibi, &c.*] Rejectam vult inferni, regni optionem, utcunque inferni Elysium à Græcis efferatur laudibus, & à Proserpina supero cœlo prælatum fuerit.

40. *Da facilem, &c.*] Meo scilicet poëmati. *Atque audacibus.* Verecunde suas vires extenuat, & commendat operis difficultatem, dicendo *Audacibus.*

41. *Igna-*

Ignaroſque viæ mecum miſeratus agreſtis,
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe glebareſolvit,
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.

At

41. *Ignaroſque, &c.*] Et inopum agricolarum miſertus, optimæ artis ignaros, rudeſque tuo auxilio adjutes. *Ignaroſque, &c.* Aut mecum viæ, id eſt, rationis, aut artis ignaros miſeratus ruſticos juva: aut mecum ignaros intelligas: aut ruſticis ignaris fave mecum, id eſt, quibus etiam ego his ſcriptis plurimum collaturus ſum.

42. *Et votis, &c.*] Id eſt, vivus adhuc.

43. *Vere novo.*] Anni ergo initio incipiamus & prima parte veris: priore enim menſe ver novum dicitur: ſecundo adultum: tertio, præceps. *Canis, &c.* Albis ex nive.

44. *Et Zephyro.*] Quo tempore Favonii & Zephyri flatu arva laxantur, quæ fuerant præcluſa frigoribus. *Reſolvit.* Id eſt, ſe laxat & ſolvit. *Putris, &c.* Solubilis.

45. *Depreſſo, &c.*] Altius enim impreſſum aratrum boves cogit in gemitum; quod genus arationis pingui convenit terræ. Nam è contrario paulo poſt de infæcunda terra dicturus eſt: *Tenui ſat erit ſuſpendere ſulco.* Mihi autem aut vacat: aut Mihi, id eſt, ruſtico amanti terras.

46. *Attritus, &c.*] Quod evenit frequenti arationeut & ſplendidior fiat, & teratur.

47. *Illa ſeges, &c.*] Cum Virgilius agros altero anno ſeri, altero vacuos eſſe debere vellet; eam *ſegetem*, hoc eſt, eum agrum, avari agricolæ votis reſponſurum aſſeruit, qui *bis Solem* & bis frigora *ſenſiſſet*: hoc eſt, qui altero anno ceſſaret, altero vero ſereretur: qua unica ratione, bis frigora pati poteſt, quæ ſcilicet quarto arata fuerit. *Reſpondet.* Satisfaciat, aut conſentiet.

49. *Immenſæ.*] Infinitæ. *Ruperunt.* Plus eſt quam ſi diceret, *Impleverunt*; hoc eſt, ut non habeat, ubi reponat.

Ac

At prius ignotum ferro quam ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſque habituſque locorum:
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Heic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fetus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores;
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus

Caſtorea,

50. *Ac prius, &c.*] Prægnoſcenda agricolæ ac prædiſcenda. Id eſt, antequam faciamus Vervactum. Si autem non *Immenſum*, ſed *Ignotum* legeris, nobis ignotum ſignificat. *Æquor*, modo terram accipe vel campum & agrum planum.

51. *Ventos.*] Quia diverſis locis diverſi prævalent venti. Dicitque ſciendum eſſe cui vento ager ſubjaceat. *Cæli.* Id eſt, aëris & ſiderum. Hoc eſt, debes etiam cœli qualitatem noſſe, utrum pluviis gaudeat, an tepore vel frigore. *Varium morem.* Cuique regioni peculiarem ac debitam colendi rationem.

52. *Ac patrios, &c.*] Duas res dicit: ſciendum nempe, quomodo ager à majoribus cultus ſit; & quid melius ferre conſueverit: nam per *habitus locorum*, naturas accipimus. *Patrios.* Vnicuique patriæ, ſeu regioni receptos.

54. *Illic, &c.*] Creſcunt vel proveniunt.

55. *Arborei, &c.*] Id eſt, poma. *Injuſſa.* Αὐτοφυῆ, ſponte ſua.

56. *Nonne, &c.*] Si una provincia ferre non poteſt omnia: quanto minus unus ager. *Tmolus.* Mons Lydiæ, vitibus & croco nobilis.

57. *India mittit, &c.*] Et in Africa fuerunt elephanti, ſed majores in India. *Molles Sabæi.* Sabæi populi ſunt juxta Syriam & Arabiam: dicti ἀπὸ τῆς σάβεως, quod apud eos tus naſcitur, quo Deos placamus. *Molles* autem ideo, vel quod ſub aëre clementiore ſunt, & ob rerum copiam delicatiſſimi; vel quod fœmineos cultus veſteſque gerant.

58. *At Chalybes nudi.*] Subauditur ubique *mittunt*. *Chalybes*. Gens in Ponto, quæ ferrum reperiſſe dicitur. Et *nudi*, neceſſitate operis,

Castorea, Eliadum palmas Epeiros equarum?
Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo à mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque jacenteis
Pulverulenta coquat maturis Solibus æstas.
At si non fuerit tellus fecunda: sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:

Heic,

operis, & propter ferri cædendi studium. *Virosa.* Aut fortia, aut certe venenata. *Virus* autem ambiguæ significationis est, ut φάρμακον.

59. *Castorea.*] Castoris, canis Pontici testiculos, magnæ in Medicina virtutis. *Eliadum palmas, &c.* Vnde & εὔπωλος & εὔιππος dicitur, non quod Epeirus palmifera sit, sed equorum generosorum ferax, qui curuli certamine palmam mereri & reportare soleant: suffragante illo:

Et patriam Epeirum referat, fortesque Mycenas.

60. *Continuo has leges.*] Quos habitus & ingenia alia aliis terris indidit rerum omnium parens natura, ab ipso Deucalionis diluvio & ipsa mundi origine.

63. *Vnde homines nati.*] Expressit τὸ αἴτιον, id est, causativum: nam & Græce populi λαοὶ dicuntur à lapidibus: λαοὶ enim lapides appellantur.

64. *Pingue solum.*] Hoc est quod dixit, *Vere novo, &c.*

66. *Pulverulenta.*] Quæ glebas solvit in pulverem. *Maturis Solibus.* Id est, vehementer fervidis, magnis.

67. *At si non.*] Macer vero ager, leviter vomere stringatur sub autumno, ne intereat penitus humor, qui exiguus erat in terra arenosa. *Sub ipsum.* Id est, circa Arcturum, qui oritur Cosmice XII. die Septembr. circa æquinoctium Autumnale. *Arcturus* vero pluviarum & tempestatum sydus est.

68. *Tenui, &c.*] Pro tenuiter.

69. *Illic.*] In terra scilicet pingui. *Officiant.* Noceant, obstent.

Herbæ.

Heic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Alternis idem tonſas ceſſare novaleis,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenueis fetus vicię, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſilvamque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, urit avenæ:
Vrunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum

Ne

Herbæ, quæ internatæ ſegee m lædunt.

70. *Heic.*] In ſterili, tenui & infæcunda. *Arenam.* Aridam terram, quæ eſt ſicut arena.

71. *Alternis.*] Id eſt, alternatim. *Idem*, ſcilicet Agricola. *Tonſas novales.* Agros meſſos. Dicitur autem *ager novalis*, vel quia ad novam ſementem eſt relictus; vel quia intermiſſus renovatur; à novando, *Novalis* dictus.

72. *Et ſegnem.*] Ceſſantem. *Situ.* Otio: ut redeat in vires priores. *Dureſcere.* Corroborari, vires recolligere.

73. *Aut ibi, &c.*] Si te terrarum cogit anguſtia, & non habes ubi intermiſſo agro, rurſus ſeras: ibi frumenta ſeras, unde legumina ſuſtuliſti. *Sydere.* Anno. Sunt qui legant *Semine. Farra*, Frumenta accipimus: Species pro gen.

74. *Lætum legumen.*] Fertile, *Siliqua.* Theca leguminis. *Legumen* dicitur quod manu legitur, nec ſectionem requirit. *Quaſſante* Quæ ſonet cum quaſſatur.

75. *Aut, &c.*] Quæ vix ad triplicem fructum pervenit, cum alia legumina proventum habeant feliciſſimum. *Vicia.* Belg. Witſen/ off Wicken. Dicit ergo vicia & lupino arva pinguſcere. *Triſtiſque, &c.* Amari: alluſum ad etymon lupini, ἀπὸ τῆς λύπης.

77. *Vrit enim lini.*] Bene excerpſit hæc tria, linum, avenas, papavera: quia his dicit ſegetem exuri & infeſtari agrum.

78. *Lethæo papavera.*] Somnum conciliantia, nec raro lethum. *Lethe* autem fluvius eſt poëticus, rerum oblivionem πρὸ λήθου inducens.

79. *Sed, &c.*] Intermiſſis ſcilicet agris. *Facilis.* Vtilis.

Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, neve
Effetos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fetibus arva:
Nec nulla interea eſt inarata gratia terræ.
Sæpe etiam ſterileis incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exſudat inutilis humor:
Seu plureis calor ille vias & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas:

Seu

80. *Ne.*] Pro non. *Saturare.* Recreare, reparare, & quaſi renovare: ut exhauſta & effæta terra fiat fœcundior. *Pingui ſimo.* Vel humido, vel fertili. *Fimus*, quo ſtercorantur agri, dicitur proprie lætamen: eo quod ſuo nutrimento læta faciat germina, reddatque pinguia arva & fœcunda. *Sola.* Terras.

81. *Effœtos, &c.*] Continua fertilitate laſſatos: ſicut etiam frequenti partu effœta dicitur mulier.

82. *Mutatis, &c.*] Vt omni anno proferant, ſed diverſa: nam eadem ferre ſemper non poſſunt, niſi intermittant.

83. *Nec nulla.*] Id eſt, maxima. *Inarata.* Non ſatæ, & cujus intermiſſa aratio.

84. *Sæpe etiam, &c.*] Non agros, ſed ea quæ in agris ſunt, id eſt, ſtipulas vel quiſquilias: hoc eſt purgamenta terrarum & alia inutilia concremare: idque præcipue quatuor de cauſis. Ignis quippe vi, frigida macies ſublevatur; uligo exudatur; laxantur meatus ad ſuccum & genitalem aëra admittendum: adſtringuntur ad arcendas pluvias nimias, calorem & frigus.

85. *Crepitantibus.*] Sonantibus.

86. *Sive inde.*] Ex igne. *Occultas, &c.* Arcana quadam ratione cælatas.

88. *Vitium.*] Quod fœcunditatem impedit. *Exſudat.* Poteſt *exſudare*, & quod emittitur, & quot emittit, accipi.

89. *Cæca, &c.*] Breves cavernas & occultos meatus, per quos ſudor emanat, qui tenuitate ſui non poſſunt videri: ergo occulta & latentia. *Relaxat.* Aperit.

91. *Hian-*

Seu duras magis, & venas adſtringit hianteis:
Ne tenues pluviæ, rapidique potentia Solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inerteis,
Vimineaſque trahit crates, juvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo:
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia, atque hiemes orate ſerenas
Agri-

91. *Hiantes, &c.*] Apertas & patentes.

93. *Penetrabile.*] Meatus enim & poros penetrat, inſinuatum mox ſtipat. *Adurat.* Sunt enim alia præter ignem, quæ urere recte dici poſſunt. Cum & frigus calorem plantis innatum exſtinguat, humoreque evocato, ut inareſcant faciat, idem præſtat quod ignis, adeoque adurere dicitur.

94. *Multum adeo.*] Ordo, Multum adeo juvat arva. *Raſtris.* Raſtra dicta, quod terram radant, verrent, & quæ in terra ſerpunt inutilia, & ſic agrum purgent ac mundent. *Glebas inertes.* Nihil creantes.

95. *Vimineaſque, &c.*] Ad agrorum ſcilicet exæquationem.

96. *Flava Ceres.*] Flava dicitur, propter ariſtarum colorem in maturitate. *Alto Olympo.* De alto cœlo. *Nequicquam.* Id eſt, non ſine cauſa.

97. *Et qui, proſciſſo.*] Proſciſſio, prima aratio, quæ rectis ſulcis arvum ſubigit. Iteratio, ſecunda; quæ obliquis & per tranſverſum agitur. Et proprie locutus eſt, quum *prorumpere* de ea dixit, & de prima *proſcindere.* Nam *offringi* dicebantur arva, quum iterabantur.

99. *Exercetque frequens, &c.*] Pro, *frequenter. Atque imperat arvis.* Vt tantum ferant, quantum ipſe deſiderat.

100. *Humida, &c.*] Poëta hîc Solſtitium pro æſtate, cui hyems opponitur uſurpavit. Et apud bonos Latinitatis auctores, *Solſtitii* nomen, Solſtitium æſtivum duntaxat ſignificat. Cenſet ergo Poëta æſtatem pluviam, ac ſerenitatem hibernam, multum habere emolumenti ad ſegetum ubertatem: ſic enim utriuſque temporis intemperies quaſi corrigitur; æſtivi quidem ſiccitas, pluviarum irri-

Agricolæ. hiberno lætißima pulvere farra,
Lætus ager, nullo tantum ſe Myſia cultu
Iactat. & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſeis.
Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumuloſque ruit male pinguis arena?
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſque ſequenteis?
Et, cum exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit. illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis, Luxu-

gatione: hyberni vero humiditas nimia, aëris ſerenitate.

101. *Hyberno, &c.*] Id eſt, fœcundam ſegetem enaſci innuit.

102. *Nullo tantum, &c.*] Hyeme ſcilicet ſerena. Quia ubi hoc contigerit, ne loca quidem fertiliſſima, ut ſunt, Mæſia ac Gargara, certare poterunt cum illo proventu. Eſt autem Myſia regio Aſiæ circa Ciliciam, frugum ferax, quæ *nullo cultu tantum ſe jactat*, id eſt, gloriatur, quantum ſi veniat, *ſerena hyems & ſolſtitium humidum. Gargara.* Oppidum ad radicem Idæ montis in Myſia, ut una eademque ſit regio.

104. *Cominus.*] Id eſt, ſtatim, ſine intermiſſione.

105. *Inſequitur.*] Proſequitur, & non ſinit quieſcere. *Ruit.* Diſſipat, complanat agrum. *Male pinguis.* Non pinguis, id eſt, ſterilis.

106. *Deinde ſatis.*] Segetibus, agris ſatis, & ſeminatis. *Rivoſque ſequenteis.* Iuges aut ſecuturos: quia qua duxerit, ſequuntur. *Rivos.* Ad agros irrigandos.

107. *Exuſtus ager.*] Æſtatis calore. *Morientibus, &c.* Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod creſcit animam habere. Unde eſt, *Atque interfice meſſes.*

108. *Ecce.*] Id eſt, ex improviſo. *Supercilio.* Iugo, cacumine, edito loco.

109. *Elicit.*] Elices enim ſulci ſunt aquarii, per quos aqua collecta educitur è licis. *Illa cadens.* Non ſolum utilitati hanc rem fore dicit, ſed etiam voluptati. *Murmur.* Sonum aquæ. *Levia.* Lubrica, detrita.

110. *Scatebriſque.*] Ebullitionibus, quæ fiunt, cum aqua in aliquas

Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præſertim incertis ſi menſibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo:
Vnde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæque grues, & amaris intuba fibris,

Offi-

quas rimas defluxerit. *Temperat.* Ruſticus ſcilicet.

112. *Luxuriem, &c.*] Bene *luxuriem* ut oſtendat rem ſuperfluam & nocituram, niſi amputetur.

113. *Cum, &c.*] Cum adhuc herbæ ſunt teneræ, id eſt, cum operiunt ſulcos herbæ; hoc eſt, antequam cogantur in culmos. *Quique paludis. Paludis humorem,* vocat aquam in agris collectam: ut aquarum collectio illa, quaſi paludem efficiat.

114. *Deducit.*] Siccat, detrahit. *Bibula, &c.* Quia omnis arena bibula eſt.

115. *Incertis menſibus.*] *Incertos menſes* vocat vernos, quibus abundant & exeunt flumina, ex regelatione nivium ut plurimum, quæ montibus deſcendunt.

116. *Exit.*] *Exire* proprie dicuntur flumina, cum abundant extra ripas. *Obducto, &c.* Superfuſo. *Late.* Valde ac multum, id eſt, per plurimum ſpatium. *Tenet.* Occupat & operit.

117. *Vnde.*] Ex quo. *Tepido, &c.* Stanti, noxio, inutili. *Lacunæ* autem ſunt foſſæ, in quibus collecta aqua ſtare conſuevit.

118. *Nec tamen, (hæc, &c.*] Licet hæc omnia quæ dixi, arando ſint experti & hominum & boum labores: tamen ſunt adhuc aliqua quæ obſunt, niſi provideris; ut, aves abſint, aut umbra arborum.

119. *Improbus, &c.*] Inſatiabilis, nulli probandus.

120. *Strymoniæque, &c.*] Thraciæ, à fluvio vel lacu Strymone. *Amaris, &c.* Metaphoricῶs, amaro ſucco. Profecto dupliciter Intuba nocere poſſunt; tum radicum fibris ſerpentium, terramque defrugantium & triticum augentium: tũ anſerum illecebris, mire hoc olus expetentium: quam etiam crediderim cauſſam fuiſſe,

Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primuſq; per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.
Ante Iovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quærebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædarique lupos juſſit, Pontumque moveri;
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit,
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit:
Vt varias uſus meditando extunderet artes

Paulla-

ur poſt anſeres, intuborum mentionem fecerit.

122. *Viam.*] Rationem, μέθοδον.

123. *Movit agros.*] Id eſt, juſſit coli. *Curis.* Solicitudinibus. *Acuens.* Exercens.

124. *Veterno.*] Pigritia, otio; quia plerunque otioſos ſolet hic morbus inceſſere.

125. *Ante Iovem.*] Ante regnum Iovis. *Subigebant.* Domabant, colebant.

126. *Signare.*] Notare. *Limite.* Termino, ut limes agro poſitus. *Partiri.* Dividere & ſignare.

127. *In medium.*] In commune. *Ipſaque, &c.* Vltro, ſponte ſuâ.

128. *Omnia liberius.*] Liberalius: tunc enim libere cuncta ſponte ferebat: nunc autem imperante alio per laborem culturæ ſerviunt.

129. *Ille*] Iupiter, ſcilicet imperium adeptus. *Malum virus.* Venit autem à Græco: nam illi φαρμακὸν medium habent, id eſt, bonum & malum. *Atris.* Noxiis.

130. *Pontumque, &c.*] Ventis ſcilicet.

131. *Mellaque, &c.*] Quia eſt opinio, fluxiſſe arboribus mella. *Ignemque, &c.* Non penitus ſuſtulit, ſed occuluit.

132. *Et paſſim.*] Abundanter, ubique. *Rivis.* Fluminibus.

133. *Vt varias uſus.*] Vſus ἡ πεῖρα, ut cum opus rebus eſſet, excogitarentur artes, per quas inveni-

Paullatim, & ſulcis, frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros, & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arctον.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco,
Inventum, & magnos canibus circumdare ſaltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ.
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum,
Tum variæ venêre artes. LABOR omnia vincit
Improbus,

venirentur. *Extunderet.* Studioſe reperiret & coleret.

136. *Tunc alnos, &c.*] Navigatio tum inventa. *Alnus*, arboris ſpecies, & per hoc lintres fluviales oſtendit.

137. *Navita.*] Pro nauta. *Numeros, &c.* Significat neceſſitate quærendarum rerum, quæ ante ſponte ſua cunctis proveniebant, homines navigandi peritiam & ſtudium reperiſſe.

138. *Pleiadas.*] Signum eſt ante genua tauri, ἀπὸ τῶν πλείειν: Latine Vergiliæ, à verni temporis ſignificatione, quo oriuntur. *Hyadas.* Signum eſt in fronte tauri, quod ortu ſuo efficit pluvias: unde ſtellæ ipſæ Hyades vocantur, ἀπὸ τοῦ ὑεῖν: Latini *Suculas* appellant. *Lycaonis, &c.* Elicem dicit, id eſt, majorem Septentrionem: minor Cynoſura dicitur. *Lycaonis*, ſubaudi *filium*.

139. *Tum laqueis.*] Ad venationem hoc pertinet. *Fallere, &c.* Ad aucupium.

141. *Funda jam.*] Genus eſt retis, dictum à fundendo.

142. *Trahit, &c.*] Verriculum ſignificat. Et recte *trahit*, quia hoc genus retis, *tragum* vocatur.

143. *Ferri rigor.*] Durities ferri; unde enſes rigidi fierent. *Argutæ, &c.* Stridulæ, ſonoræ.

144. *Fiſſile, &c.*] Quod findi poteſt; aut ſcindendo fiſſile faciebant.

145. *Tum variæ, &c.*] Ex neceſſitate ſcilicet diverſarum rerum quibus homines ceperunt egere. *Labor, &c.* Indefeſſus, aſſiduus: quicquid enim nimium eſt,

Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortaleis vertere terram
Inſtituit: cum jam glandes atque arbuta ſacra
Deficerent ſilvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus. intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſilva,
Lappæque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.

Quod

& modum normamque excedit, *Improbum* Latinis dictum eſt.

147. *Ceres ferro.*] *Ferrum* dicendo, cuncta generaliter ruſticorum arma complectitur.

148. *Arbuſta.*] Sunt rubra poma ſylvarum, quæ Plinius *Unedones* vocat.

149. *Sacræ ſylvæ.*] Quarum ſterilitas, cæterarum quoque ſignificat infæcunditatem. *Victum Dodona, &c.* Dodona civitas Epiri eſt, juxta quam nemus eſt Iovi ſacratum & ſemper abundans glandibus; de cujus nemoris arboribus, columbæ oracula petentibus, dare conſueverant. Cum igitur jam deficerent glandes, & cum aliis ſylvis ipſa quoque Dodona civitas, glandes uſibus humanis ſubtraheret; Ceres prima, omne genus agriculturæ, hominibus indicavit.

150. *Mox, &c.*] Mox & peſtes aliæ, ſegeres novis vitiis, agricolas novis laboribus vexabant.

151. *Eſſet.*] Comeſſet, conſumeret. *Rubigo.* Genus eſt vitii, quo culmi pereunt, quod à ruſticanis calamitas dicitur, & ex nebula naſci ſolet: inde & Rubigus Deus, & ſacra ejus, x Calend. Majas, Rubiginalia appellantur. *Segniſque.* Inutilis, infœcundus. *Horreret.* Abundaret, ut totum agrum impleret.

152. *Subit aſpera.*] Impediens ſatorum incrementum. *Sylva.* Notandum, etiam de herbis ſylvam dictam.

153. *Lappæque.*] Species herbæ hirſutæ, Belg. *Kliſſen.* *Stribulique.* Genus ſpinæ, quod donec viret, mollia folia habet: ubi inaruerit, aſperantur in ſpinas. *Interque, &c.* Quæ ideo coluntur ut niteant.

154. *Infelix, &c.*] Infœcundum. Belg. *Onkruyt/ havick. Steriles avenæ.* Ad diſcretionem earum, quæ ſeruntur. *Dominantur.* Eminent: quia & altiores ſunt.

155. *Quod*

Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu! magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum:
Concuſſaque famem in ſilvis ſolabere quercu.
Dicendum, & quæ ſint duris agreſtibus arma,
Queis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri.
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaque, traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei, viliſque ſupellex,
Arbu-

155. *Quod niſi, &c.*] Id eſt, niſi ſæpe ſarrieris & occaveris. *Inſectabere.* Pro, inſectatus fueris. *Raſtris.* Sarculis.

156. *Terrebis.*] Terreueris.

157. *Falce premes.*] Compeſces, coartabis & imminues. *Vmbras.* Id eſt, ramos arborum incumbentes ſegetibus, amputans. *Votis.* Sacrificiis, precibus.

158. *Alterius, &c.*] Qui hæc accurate egerit & obſervaverit. *Fruſtra, &c.* In alio cernens, quod ipſe non habeas.

159. *Concuſſaque famem.*] Farris inops, glandibus famem explebis.

160. *Dicendum & quæ.*] Proponit deinceps enarrationem ſupellectilis ruſticæ, quænam ſint inſtrumenta operi faciundo neceſſaria, Græcis ὀργανικὰ. *Arma.* Id eſt, inſtrumenta.

161. *Queis ſine.*] Sine quibus, nec ſeminari, nec creſcere potuiſſent meſſes.

162. *Grave robur.*] Propter ſulcos altius imprimendos. *Vomis* dicitur, quia trudendo terram vomat.

163. *Tardaque plauſtra.*] Imperiti ea ploſtra appellant: ſuntque ſpecies vehiculorum, quorum rotæ non ſunt radiatæ. Hæc vehicula ſacris Cereris arcanæ, quæ Eleuſis appellatur, ab oppido Eleuſine Attico, ducunt boves. *Volventia.* Volubilia.

164. *Tribula.*] Genus vehiculi omni ex parte dentatum, quo maxime in Africa utebantur. *Traheæque.* Traha vehiculum eſt, à trahendo dictum, ſine rotis. *Iniquo, &c.* Pro iniqui ponderis, id eſt, magni.

165. *Virgea, &c.*] Id eſt, vaſa

Arbuteæ crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor proviſa repones:
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in ſilvis magna vi flexa domatur
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante, jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos,
Et

de vimine & virgis; qualia Ceres Celeo Eleuſiniorum regi, apud quem filiam quærens, hoſpitata fuit, aliquando monſtravit, ut, qualos, corbes, &c.

166. *Arbuteæ, &c.*] Ex arbuto factæ. *Myſtica vannus.* Vannus eſt vas vimineum latum, in quod propter capacitatem, ruſtici congerere frugum primitias ſolent, & Libero ſacrum facere: unde *myſtica* dixit.

167. *Ante memor.*] Antequam agriculturam exerceas, ante præparabis hæc omnia, quæ in illius rei ſunt uſum neceſſaria. *Proviſa.* Præparata. *Repones.* Recondes.

168. *Si te digna manet.*] Si agri colendi gloria, vel ruris dignitas te capit; quod in Deorum tutela eſt, eorumque numine propitio fœcundatur. *Manet.* Expectat.

169. *Continuo.*] Principio, ſtatim, aut priuſquam agriculturam ceperis. *Domatur.* Vſui ſervire cogitur.

170. *In burim.*] Buris ab imo, vel ima parte temonis. Huic igitur temo à ſtirpe in pedes octo protenditur. *Buris* igitur & *urvum* idem, pars temonis inferior & curva, cui dentale aptatum; ut dentali præfixus vomer. *Formam.* Modum.

171. *Huic.*] Aratro. *A ſtirpe.* A radice, vel ima ſummitate. *Temo.* Ad quem ligantur vel junguntur boves.

172. *Binæ aures.*] Duæ: quibus latior ſulcus efficitur. *Dentale* eſt lignum ad quod vomer includitur. *Duplici dorſo*, aut lato; aut revera *duplici*, cujus utrumque eminet latus.

173. *Jugo levis.*] Id eſt, ad jugum. Ideo *levis*, ne boves laborent.

174. *Stivaque.*] Manica eſt aratri, qua regitur gubernaculum. *Currus* imos dixit, propter morem provinciæ ſuæ, in qua aratra habent

Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre:
Ni refugis, tenueiſque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat.
Tum variæ illudunt peſtes: ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inventuſque cavis buſo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curgulio, atque inopi metuens formica ſenectæ.

Contem-

bent rotas, quibus juvantur. *A tergo torqueat.* Poſt tergum vectat.

175. *Et ſuſpenſa, &c.*] Probatæ enim ſoliditatis ſunt ligna, ſi in fumo minime rimas effecerint.

176. *Tenues curas.*] Res enim ruſticæ civilibus & bellicis collatæ, ſunt humiles ac tenues. *Piget.* Niſi grave tibi ſit.

178. *Area cum primis.*] Hæc per Hyſteron-proteron poſuit, prius enim eſt, ut manu terra vertatur: deinde ſolidetur glarea: poſtremo æquetur *cylindro*, id eſt, lapide tereti, in modum columnæ, qui à volubilitate nomen accepit. Sane *area* locus eſt vacuus, aut natura aut ſtudio factus, ne quid inde edi naſcive poſſit, quaſi exaruerit. *Solidanda.* Pavienda. *Creta.* Argilloſa terra & tenaci.

180. *Ne ſubeant, &c.*] Succedant, enaſcantur. *Neu pulvere, &c.* Hypallage eſt, pro, ne victa fatiſcat in pulverem: id eſt, diſſolvatur. *Pulvere.* Pro ſiccitate.

181. *Peſtes illudunt.*] Per ludum nocent; quaſi ludendo & ſine labore fœviant.

184. *Cavis.*] Cavernis & locis cavatis. *Buſo.* Rana terreſtris, nimiæ magnitudinis.

185. *Populatque.*] Veteres, populo, munero, lucro dicebant. *Ferunt.* Gignunt.

186. *Curgulio.*] Vermis frumenta exinaniens: quaſi Gurgulio, quoniam nihil pene eſt, niſi guttur. *Inopi ſenectæ.* Ne inops in ſenectute ſit.

187. *Cou-*

Contemplator item, cum se nux plurima silvis
Induet in florem, & ramos curvabit olenteis:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequiquam pingueis paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serenteis,
Et nitro prius & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxi-

187. *Contemplator.*] Imperativi modi tempus est. *Cum se nux.* Amygdalus: cujus gemma & flores, si foliorum numerum superent, prognosticum uberrimæ messis habes: & è contra.

188. *Induet, &c.*] Id est, in florem se effundet. *Ramos curvabit.* Multitudine & densitate foliorum. *Olentes.* Odoriferos.

189. *Si superant, &c.*] Abundant. Id est, Si ergo fructus plures fuerint, quam folia. *Pariter.* Id est, similiter frumenta copiosa provenient.

191. *Exuberat.*] Superabundat, & amplior est.

192. *Nequiquam pingueis.*] Non pingueis, id est, plus habentes paleæ, quam grani.

193. *Semina vidi equidem.*] Incipit dicere de medicandis leguminibus, & quemadmodum majora fiant, & modico igni solvantur. *Medicare*, antique dixit. nam majores *medico* & *medicor* dicebant, ut *populo* & *populor*. *Medicare* ergo, pro medicamentis aspergere. *Serentes.* Serere volentes.

194. *Amurca.*] Olei sordibus. *Perfundere.* Pro vidi perfundentes.

195. *Grandior ut fetus.*] Id est. majora grana. *Siliquis, &c.* Quæ fallere plerumque consueverunt: vel alias, fallacibus futuris.

196. *Properata maderent.*] Festinanter coquerentur. *Maderent*, pro cocta essent.

197. *Lecta diu.*] Id est, cum labore electa. *Spectata.* Probata.

198. *Degenerare tamen.*] Cum ex bonis fuerint seminibus, mala effici & parva. *Ni vis humana.* Quasi violen-

Maxima quæque manu legeret. ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter, quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit; ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Hædorumque dies ſervandi, & lucidus Anguis:
Quam, quibus in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus,

violentis ſit in rebus, quæ contra naturam vertuntur in melius. Sic enim violentiam fieri naturæ, omnia in deterius commutantis.

199. *Sic omnia fatis.*] Omnia in pejus quotide recidunt.

Damnoſa quid non imminuit ætas? Ætas parentum pejor avis, &c. Horat.

201. *Non aliter &c.*] Vult oſtendere, laborem, tantum non procedere, quantum levis remiſſio, in deterius cuncta deducit. *Adverſo, &c.* Contra vim & curſum fluminis. *Lembum.* Genus naviculæ admodum breve.

202. *Subigit.*] Vrget, impellit.

203. *Atque.*] Id eſt, ſtatim. Si enim aliquantulum manus & brachia remiſerit, & feſſus vel modice ab opere ceſſaverit; ſtatim agente vi fluminis & naturali curſu relabitur, nec poteſt ſurſum ire, ſed in præceps vadit.

204. *Præterea tam ſunt.*] Diſtinguit Poëta deinceps tempora operum ruſticanorum, ut ſuo quæque fiant tempore. Quia autem illorum diſcrimina ab obſervatione ſiderum rectè ſumuntur; ideo hanc partem aſtrologiæ, quæ tempora docet diſcernere, ac futuras præſcire tempeſtates, agricolis non minus, quam nautis eſſe neceſſariam, contendit. *Arcturus.* Stella eſt in ſigno Boötæ poſt Septentrionē: cujus ortus & occaſus tempeſtates graviſſimas faciunt.

205. *Hædorumque.*] Hædi, ſunt duæ ſtellæ parvæ in ſiniſtro Erichthonii, in cujus etiam ſiniſtro humero inſidet capra Amalthea: quarum ꝙ ortum pluviæ ſequuntur. *Lucidus Anguis.* Tres ſunt angues in cœlo: unus qui inter ſeptentriones eſt: alter Ophiuchi: tertius Auſtralis, in quo ſunt Crater & Corvus, de quo nunc proprie ait, *anguis*; nam ὕδρα Græce dicitur.

206. *Quam quibus in patriam.*] Sic ab agricolis obſervanda ſigna eſſe dicit; ſicut ab his, qui in periculoſiſſimis maris locis navigant,

Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete viri tauros, ſerite hordea campis,
Vſque ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini ſegetem & Cereale papaver (iris,
Tempus humo tegere, & jam dudũ incumbere ara-
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio: tunc te quoque, Medica, putres
Accipiunt ſulci: & milio venit annua cura,
Candi-

gant. *Ventoſa, &c.* In quibus venti dominantur. *Vectis.* His qui vehuntur.

207. *Pontus.*] Euxinus, ſeſe à Mæotide palude ad Boſphorum Thracium extendés. *Oſtriferi, &c.* Seſtos & Abydos civitates ſunt Helleſponti; quæ anguſto & periculoſo mari ſegregantur: In his anguſtiis Leander ad Ero natare conſueverat. *Oſtriferi.* Quod ibi plurimum oſtreorum ſit. *Fauces* ſunt anguſtiæ.

208. *Libra die.*] Regularis genitivus antiquorum, pro *diei. Somnique.* Id eſt, noctis: nam ab officio temporis, ipſum tempus oſtendit. Deſcribit autem æquinoctium autumnale, quod fit Sole in Libra poſito; dicitque tum frumenta eſſe ſerenda: legumina vero uſque ad veris initium.

209. *Atque umbris.*] Nocti. *Dividet.* Vt orbem videlicet cœli medium teneat Sol; medium Luna.

210. *Exercete.*] Cogite laborare. *Tauros.* Boves fortes accipe.

211. *Vſque ſub, &c.*] Id eſt, non uſque ad brumæ finem, ſed circa. *Intractabilis.* Propter frigus duræ & aſperæ: & *Bruma* dicta à brevioribus diebus.

212. *Cereale papaver.*] Quia in ſegete naſcitur: vel quod eſt eſui, ſicut frumentum: vel quo Ceres uſa eſt ad oblivionem doloris.

213. *Iamdudum.*] Quam primum. *Incumbere.* Inſiſtere arationi.

214. *Dum ſicca, &c.*] Dum adhuc nondum pluit, ſed jam eſt vicinum.

215. *Medica.*] Herba equos paſcens, à Media, ubi abundat, nomen habens: quæ & unica ſemente durat annos decem; cum milium annuam poſtulet curam.

216. *Annua cura.*] Vere ſcilicet.

217. *Ape-*

Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & adverſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella Coronæ,
Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
Invitæ properes anni ſpem credere terræ.

Multi

217. *Aperit, &c.*] Ideo ait, quia Aprili menſe Sol in Tauro eſt, quo cuncta aperiuntur.

218. *Et adverſo.*] Legendum eſt *Averſo*: Canis enim cedens averſo aſtro, id eſt, Argo, occidit. Nam navis Argo inſtat & incumbit occidenti Cani. Cedit ergo Canis Argoæ navi, & locum dat inſequenti. De occaſu ergo Canis loquitur Poëta, qui fit ante diem ſeptimum Calendas Majas, Sole decimam partem Tauri obtinente, quo tempore *Robigalia* inſtituere Romani, quia tunc fere ſegetes robigo occupat, ab occaſu illius ſideris, quod calidiſſimum eſt quando oritur, frigidiſſimum quum occidit.

219. *Triticeam, &c.*] Ad meſſem tritici vel ſegetis. *Farra, &c.* Frumenta, quæ plus habent virium quam legumina; eo tempore ſunt ſerenda, quo Atlantides nobis occidunt. *Ariſtis.* Segetibus & frumentis.

221. *Ante tibi Eoæ.*] Palam eſt, hoc loco, Virgilium, non de matutino Vergiliarum exortu agere, ſed de veſpertino earum occaſu. *Eoas abſcondi* dicit, quæ mane occidunt, ac merguntur; non quæ Solis præſentia occultantur, una exorientis. Matutinus ſtellarum occaſus is eſt, quo mane demerguntur in occidentali parte, ſub id tempus quo Sol in orientali exiſtit & emergit. Præcipit itaque Poëta non prius ſulcis committenda ſemina, quam Vergiliæ matutinum occaſum faciant.

222. *Gnoſiaque, &c.*] Et hoc ad ſuperiora pertinet. Cum enim Coronæ pars oritur, occidit Taurus, in quo Vergiliæ ſunt. *Decedat* autem, non pro occaſu dixit, ſed Soli cedat; quo in Scorpione poſito, cum ortu ipſius oritur. *Gnoſia* autem Cretica, ab urbe Cretæ, quæ *Gnoſos* dicitur.

223. *Sulcis.*] Arationibus. *Committas.* Quaſi cuſtodibus fidis.

224. *Invitæ, &c.*] Quæ quaſi coacta ruſticorum labore, & non ſponte fructus profert.

225. *Ante,*

Multi ante occasum Majæ cœpere: sed illos
Exspectata seges vanis elusit avenis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Boötes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Iccirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur,
Cærulea

225. *Ante, &c.*] Multi ante occasum Vergiliarum sementem fecerunt, sed inanem messem sustulerunt. Maja autem una est ex Vergiliis.

226. *Vanis, &c.*] Vanis elusit culmis & stipulis, frugem non habentibus.

227. *Vilemque, &c.*] Plurimum, abundantem, nam omne quod abundat, vile est.

228. *Nec Pelusiacæ.*] Pelusium unum est de septem ostiis Nili; ubi primum lens inventa dicitur; vel ubi optima. Ac si dicat, etiam inter alia, lentem seras.

229. *Haud obscura.*] Clara. *Boötes.* Si viciam, faselum & lentem serere volueris; occidente Boöte debes incipere, Verno scilicet tempore.

230. *Et ad medias.*] Supra enim dixit, *usque sub extremum brumæ. Medias* autem *pruinas*, abusive ipsas hyemes posuit.

231. *Idcirco certis.*] Annum divisum in quatuor tempora. Et per *duodecim astra*, duodecim menses accipimus.

233. *Quinque zonæ.*] Id est plagæ vel circuli, qui cælum ac terram veluti Zonæ cingunt. Polus Arcticus, Antarcticus, Tropicus Cancri & Capricorni, & circulus Æquinoctialis.

234. *Sole coruſco.*] Ardenti, hoc est, æquinoctiali. *Torrida.* Sicca, quod nunquam Sol inde discedat. Ovid.

Quarum quæ media non est habitabilis æstu.

235. *Trahuntur.*] Pro extenduntur, aut sine intermissione vertuntur.

Cærulea glacie concreta, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ divûm: & via ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæaſque arduus arceis
Conſurgit; premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi:
Maximus heic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic,

236. *Cærulea, &c.*] Quia ille color convenit frigori.

237. *Duæ.*] Temperatæ. *Mortalibus, &c.* Δειλοῖσι βροτοῖσι. Ad innumeras miſerias & incommoda reſpicit, quibus hominum genus affligitur.

240. *Mundus, &c.*] Iam hic definitio eſt noſtri climatis, id eſt, noſtræ habitationis. *Riphæas.* *Riphæas* autem *arces*, Scythiam dicit; cujus ſunt montes Riphæi. *Arduus.* Excelſus, ſummo vertice arctatus.

241. *Premitur.*] Deprimitur.

242. *Hic vertex.*] Id eſt, hæc pars cæli à nobis ſemper videtur. *Vertices* appellat, quoniam circa illos vertatur, hoc eſt, circumagatur, & circumrotetur cælum. *Nobis, &c. Nobis* Septentrionalibus elevatur polus Arcticus, quantum ſub Horizonte noſtro premitur Antarcticus ad ἀντίχθονας: quorum ſedem ignara vetuſtas manibus ac Tartaro deſignavit. *At illum.* Polum auſtralem, qui à nobis nunquam videtur.

243. *Sub pedibus.*] Sub Horizonte. Et alludit ad Antipodas. Antipodas autem eſſe tam certum eſt, ut nemo, niſi inſenſatus, dubitare auſit.

244. *Maximus, &c.*] Quia ipſe cæteris eſt major. *Hic.* Pro illic.

245. *Perque duas, &c.*] Inter duas: majorem cauda tangens, alvo complectens minorem.

246. *Metuentes &c.*] Quæ nunquam tinguntur: Ideo enim non occidunt, quia ſecundum clima noſtri cæli, Arctous, circulus in quo cardo convertitur, infra horizontem non venit. Reliqua vero ſigna omni nocte, in Oceano tingi dicuntur.

Illic, ut perhibent, aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtenta denſantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis Aurora, diemque reducit:
Noſque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus, hinc meſſisque diem, tempuſque ſerendi,
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat: quando armatas deducere claſſeis,
Aut tempeſtivam ſilvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,
Tempo-

247. *Illic, ut perhibent.*] Ibi autem in altero hæmiſphærio apud Antipodas, aut perpetua caligat nox; aut, ſi quam habent lucem, à nobis per vices demeat; ita ut illorum veſperum, noſtra excipiat aurora. *Obtenta.* Obducta.

250. *Afflavit, &c.*] Curſu anhelantibus, in aſcenſu arduæ viæ, *qua vix mane recentes Enituntur equi.*

251. *Illic, &c.*] Alludit ad tempus illud, quod antiqui primam facem vocabant, quo lumina accendebantur, quodque concubitum præcedebat. *Veſper.* Stella, quæ & Venus & Lucifer dicitur. Nam *Veſper* eo, quod quibuſdam menſibus veſpere: *Lucifer* autem dicitur, quod quibuſdam mane oriatur.

252. *Hinc, &c.*] Id eſt, ex hac ratione Aſtrologiæ, & ex hac temporum ſcientia vel ſiderum obſervatione. Et bene *dubio:* nam idem alibi cœli fraudem dixit, quod nunc proſpera, nunc adverſa ingerit. *Prædiſcere.* Prævidere.

253. *Meſſisque diem.*] Pro tempore.

254. *Infidum.*] Cui nullus poteſt aut debet commitere fidem. *Marmor.* Mare.

255. *Quando armat.*] *Claſſes* inſtructas armamentis ſuis, ut velis, remis, &c.

256. *Tempeſtivam pinum.*] *Pinum* dicit, quia utile lignum navigiis: quaſvis tamen arbores intelligit. *Tempeſtivam.* Quia arbores intempeſtivius exciſæ, tarmites faciunt. Eſt autem *tarmes*, ligni vermiculus, qui πρίψ Græcis.

257. *Signorum obitus.*] Occaſus.

258. *Tem-*

Temporibusque parem diversis quattuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno;
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem: cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcasque bicorneis,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis Rubea texatur fiscina virga:

Nunc

258. *Temporibusque parem.*] Revera enim nihil est tam contrarium inter se quam æstas & hyems; & tamen ex his annus conficitur.

259. *Frigidus, &c.*] Agricolam nunquam vacuum esse debere, innuit. *Continet.* Detinet, impedit; ita ut nō possit propter frigus & imbrem agriculturam exercere.

260. *Multa forent quæ.*] Multa sunt properanda, quæ maturare datur, mox cælo sereno, id est, in usum cæli sereni. Plurima ergo, quæ alias occupato agricolæ per serenum fuerant properanda, jam per otium pluviale, mature conficere licebit.

261. *Durum procudit.*] Cudendo extenuat.

262. *Vomeris obtusi.*] Hebetis: & obtusum est quicquid sine acumine est, vel calore. *Dentem.* Acumen. *Arbore.* De arbore. Id est, arbores cavabit in scaphas. *Lintres.* Fluviatiles naviculas.

263. *Aut pecori signum.*] Facit, aut characteres, quibus pecora signantur: aut tesseras, quibus frumentorum numerus designatur. *Acervis*, frumenti, in horreis reconditi.

264. *Exacuunt vallos.*] Palos & sudes, pedamenta futura vitium & arborum, ut infra:

Quadrifidaque sudes & acuto robore vallos.

265. *Atque Amerina retinacula.*] Virgas, quibus vites religantur; quæ virgæ abundant circa Amerinum oppidum Italiæ. *Lentæ.* Flexuosæ.

266. *Nunc facilis.*] De qua facile aliquid fiat: unde faciles homines, qui hac atque illac cito ducuntur. *Rubea virga.* Quæ abundat circa Rubos Italiæ oppidum: vel à rubo frutice, vitibus apto. *Fiscina.* Genus est vasis, id est, corbulæ brevis, quam proferunt, qui arbusta vindemiant.

Nunc torrete igni fruges: nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt. rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator asselli,
Vilibus aut onerat pomis: lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumeni-

267. *Nunc torrete igni.*] Siccate & molito, id est, præparate panem, quo utamini in serenitate, ne ea res sit postea impedimento.

268. *Quippe etiam festis.*] Non mirum ergo rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quædam quæ facere possit etiam festis diebus.

269. *Fas & jura.*] Id est, divina humanaque jura permittunt. Nam ad religionem *fas: jura*, pertinent ad homines. *Deducere.* Siccare: Nam *irrigare*, inducere est.

270. *Prætendere sepem.*] Circundare & opponere.

271. *Insidias avibus moliri.*] Non de aucupatione loquitur; sed aves jubet à satis prohiberi, referens ad illud, *nihil improbus anser, &c. Insidias avibus.* Aucupia facere.

272. *Fluvio salubri.*] Salutifero: nam dicturus est in tertio, scabie tentari animalia, nisi laventur. *Mersare.* Frequenter mergere, propter scabiem. *Balantum, &c.* Ovium.

273. *Costas asselli.*] Aut revera costas, aut clitellas. *Agitator.* Asinarius.

274. *Lapidemque incusum.*] Molarem cudendo asperatam.

275. *Massam picis.*] Cujus maximus agricolis usus, ad vasa condienda, picanda, &c.

276. *Ipsa dies alios.*] Virgilius, secutus Hesiodum, posuit dierum fastorum & inauspicatorum discrimina: quæ partim ad superstitionem, partim ad causas naturales referri possunt; nata aliqua ex parte ex aspectibus, quibus Luna intuetur Solem.

277. *Felices operum.*] Quibus feliciter possunt opera exerceri; vel aptos felicibus operibus. *Quintam*

Eumenidesque satæ. tum parta terrâ nefando
Cœumque Iapetumque creat, savumque Typhoëa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine monteis.
Septuma post decimam felix, & ponere viteis,
Et prensos domitare boves, & licia telæ
Addere. nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,

Aut

tam fugæ. Vt quinta Luna, nullius operis initium sumas. Dicitur enim hic numerus Minervæ consecratus, quam sterilem esse constat. Vnde etiam omnia sterilia, quinta Luna, nata esse dicuntur: ut, Orcus, Furiæ, Gigantes. *Pallidus, &c.* Quia pallidos facit. *Orcus.* Pluto, Deus inferni.

278. *Eumenides satæ.*] Id est natæ; & κατ' ἀντίφρασιν Eumenides vocantur; quod non habeant bonam voluntatem neq; mentem. *Nefando.* Sacrilego.

279. *Cœumque Iapetumq;.*] Nomina sunt gigantum: quos & alios omnes quinta Luna natos esse dicit.

280. *Conjuratos cœlum.*] Qui cœlum voluerant evertere; sed confixi sunt sagittis Apollinis, & Dianæ.

281. *Ter sunt conati.*] Synalæpha bis neglecta, poterat videri inanem eorum conatum exprimere. *Pelio.* Monti Thessaliæ. *Pelio* o longa est, sed fit brevis sequente vocali: ut, *sub Ilio alto. Ossam.* Alium montem Thraciæ.

282. *Olympum.*] Montem Macedoniæ altissimum.

284. *Septima, &c.*] Aut septimam decimam dicit, aut hoc dicit, Felix quidem est septima, sed felicior decima.

285. *Domitare boves.*] Instruere, quomodo possint ferre laborem arandi: & sciant ad jugum pariter incedere. *Licia.* Licium dicitur, quod utrinque staminæ ligat: aliquando pro stamine ipso. Itaque hoc nunc dicitur, telæ texturam, eo die felicem futuram. *Tela* hic est jugum ipsum cui tela jungebantur, & in quo extendebantur stamina.

286. *Nona fugæ.*] *Fugam* & de profectione & de cursu legimus.

287. *Melius, &c.*] Per noctem

Aut cum Sole novo terras irrorat Eöus.
Nocte leves melius ſtipulæ, nocte arida prata
Tondentur: nocteis lentus non deficit humor.
Et quidam ſeros hiberni ad luminis igneis
Pervigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Volcano decoquit humorem,
Et ſoliis undam tepidi deſpumat aëni.
At rubicunda Ceres medio ſuccciditur æſtu,
Et medio toſtas æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus: hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter ſe lætі convivia curant.

Invitat

melius noſtro obſequuntur labori.

288. *Sole novo.*] Oriente die & Sole adhuc recenti, nec dum ferventi. *Irrorat.* Maturino enim rempore ros cadit. Dicit ergo, die ac noctu inſiſtendum labori, *Eöus.* Id eſt, Lucifer.

289. *Arida.*] Iam matura.

290. *Tondentur.*] Secantur. *Nocteis.* Accuſat. pluralis. *Deficit.* Deſerit.

291. *Seros ignes.*] Nocturnos.

292. *Faces inſpicat.*] Incidit ad ſpicarum & ariſtarum imaginem, ut facilius flammam concipiant.

295. *Aut dulcis muſti.*] Hypermetrus verſus eſt, unde & ſequens à vocali inchoat. *Decoquit.* Tanquam rem ſuperfluam.

296. *Et ſoliis, &c.*] Ramo pampineo ſpumam aufert. *Aheni.* Vaſis, ex ære factis.

297. *At rubicunda Ceres.*] Frumentum. *Medio æſtu.* Per diem quando æſtus eſt.

299. *Nudus ara, ſere.*] Sub tanta ſerenitate dicit hæc agenda, ut & amictus poſſit contemni. *Hyems ignava.* Quia ignavum reddit colonum.

300. *Frigoribus parto.*] Dicit agricolas per hyemem his frui, quæ æſtate paraverint.

301. *Mutuaque inter ſe.*] Hinc *mutuitare* Gellio, pro mutua convivia agitare, & ſe epulis mutuis accipere.

302. *Genia-*

Invitat Genialis hiems, curasque resolvit:
Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & lati nautæ imposuere coronas.
Sed tamē & quernas glandes tunc stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ;
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempestates autumni & sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cum messis inhorruit: & cum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?

Sæpe

302. *Genialis hyems.*] Convivalis, voluptuosa: Nam quotiens voluptati operam damus, indulgere dicimur Genio. *Curas, &c.* Quiescere facit à labore & curis.

303. *Ceu pressæ.*] Accipio autem *pressas*, mercibus oneratas: vel tempestate jactatas, scopulisque afflictas.

304. *Puppibus, &c.*] Coronas enim puppi imponebant, quod ibi esset sacrarium navigii.

306. *Cruenta myrta.*] Matura, & cruoris colorem imitantia.

307. *Pedicas.*] Laqueos, quibus pedes illaqueantur.

308. *Auritosque, &c.*] Majores aures habentes.

309. *Balearis, &c.*] Hispaniæ: à Balearibus insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda, παρὰ τὸ βάλλειν, *Baleares* appellant.

313. *Quæ, &c.*] Vigilanter providenda. *Cum ruit imbriferum.* Id est, præcipitatur, in fine est: Et in hoc talis est sensus: Quid dicam quantum oportet sollicitum & studiosum esse agricolam, tempore autumni & veris.

314. *Spicea jam campis.*] Spicas de maturis frugibus abusive dicimus. *Inhorruit.* Intremuit.

315. *Frumenta.*] Adhuc tenuia & lactis plena. *In viridi stipula.* Stipulæ nomine, pro culmo abutitur.

Sæpe ego, cum flavis messorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi:
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent. ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque levem, stipulasque volantes.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes. ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti sata læta boumque labores
Diluit. implentur fossæ, & cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus æquor.
Ipse pater, media nimborum in nocte, coruscat
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu

330 *Terra*

316. *Flavis.*] Maturis. *Induceret arvis.* Pro segetibus.

317. *Fragili culmo.*] Id est, quæ in fragili culmo erant. *Stringeret.* Secaret.

319. *Quæ gravidam late.*] Eam procellam vel tempestatem innuit, quam per *vim tempestatis calamitosæ* significat Iurisconsultus.

320. *Sublime, &c.*] Per sublime portarent erutam segetem. *Turbine nigro.* Tempestate noxia.

321. *Culmumque levem.*] *Culmus* dicitur ipse calamus: *stipulæ* vero folia quæ ambiunt culmum.

322. *Agmen aquarum.*] Grammatici interpretantur *impetum*: sed *Agmen* significat simpliciter fluentis aquæ motum: nam & *leni agmine fluere* dicitur fluvius.

324. *Collectæ ex alto.*] Ab aquilone vel septentrione, qui utique de alto flat, & tempestates gravissimas facit. *Ruit, &c.* Tonitribus perçrepat.

326. *Cava, &c.*] Profunda & alta.

327. *Fretis, &c.*] In motu positis.

328. *Coruscat, &c.*] Coruscantia. *Molitur.* Agitat & jacit.

330. *Terra*

Terra tremit: fugêre feræ; & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor, ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit, ingeminant Austri, & densissimus imber.
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cœli menses, & sidera serva:
Frigida Saturni sese quo stella recepter,
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno.

Tunc

330. *Terra tremit.*] Terræ motus efficitur.

331. *Humilis pavor.*] Qui humiles reddit.

332. *Aut Atho.*] *Atho* accusativus Græcus Atticus, ut Apollo apud Apostolum: mons est Græciæ; *Rhodope*, mons Thraciæ. *Ceraunia.* Montes Epiri, à crebris fulminibus dicti.

333. *Ingeminant, &c.*] Repetunt suos flatus venti.

334. *Plangunt.*] Rauco fragore resonant.

335. *Menses, &c.*] Id est, duodecim signa, quibus menses cognoscimus.

336. *Frigida Saturni.*] Id est, nocens, glacialis: unde etiam senex fingitur; nam senes semper novimus esse gelidos.

337. *Quos ignis, &c.*] In quos nempe orbes cœli erret Cyllenius ignis. Et bene *Erret*, nam planetæ vocantur παρὰ τὸ πλάνης, aberrore. *Cyllenius* autem *ignis*, propter stellam Mercurialem dicitur; quia in Cylleno monte Arcadiæ dicitur natus esse Mercurius.

338. *In primis, &c.*] Post hæc cognita, da præcipue operam sacrificiis, quibus tempestates & pluviæ possint repelli.

339. *Sacra refer Cereri.*] Unde mos natus Cereri sacra faciendi, aperit Diodorus lib. 5. cap. 2. *Magnæ, &c.* Quia *Ceres*, quæ & *Tellus*, dicta est *magna mater*, quod prima Deorum & hominum sit genitrix & educatrix: & proinde *Ops* etiam nominata ab ope præbenda. *Operatus, &c. Operari* & *facere*, pro sacrificandi verbo usurpant Latini.

340. *Extremæ, &c.*] Circa finem

Tunc agni pingues, & tunc mollißima vina:
Tunc somni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho:
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges;
Omnis quam chorus, & ſocii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta. neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poßimus diſcere ſignis,
Aeſtuſque, pluviaſque, & agenteis frigora ventos:
Ipſe Pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret:

Quo

nem hyemis, antequam ver incipiat.

341. *Tunc agni, &c.*] Subaudi, *ſunt*; qui aut epulis; aut ſacrificiis ſunt apti.

342. *Denſæ umbræ.*] Quia tunc incipiunt arbores frondeſcere.

343. *Cuncta, &c.*] Pulchra deſcriptio ritus ſacri Ambarvalis, pro frugibus facti. *Tibi.* In tuum honorem & gratiam.

344. *Cui tu, &c.*] Cui tu liba de lacte, melle & vino; id eſt, ſacrifica melle & vino permiſtis.

345. *Felix hoſtia.*]Porca,eaque gravida: vel cujus ſacrificio & immolatione fœcunditas agrorum merebatur.

346. *Omnis chorus.*]*Chorus* proprie eſt coævorum cantus atque ſaltatio.

347. *Et Cererem, &c.*] Invocent, dari copiam frumentorum, & ut ſalva domum veniat meſſis.

349. *Redimitus quercu.*] Id eſt; habens in memoria victum priorem, à quo Cereris revocatus eſt benignitate: olim enim homines glandibus veſcebantur.

350. *Det motus, &c.*] Id eſt, ſaltationem aptam religioni, nec ex ulla arte venientem. *Carmina.* Hymnos.

351. *Atque hæc ut certis.*] Ad prognoſtica tempeſtatum delabitur,quæ eſt quinta & extrema hujus libri pars.

353. *Ipſe pater.*] Ipſe Deus ſtatuit

Quo signo caderent Austri: quid sæpe videntes
Agricolæ, proprius stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta Ponti
Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut resonantia longe
Litora misceri, & nemorum increbescere murmur.
Iam sibi tum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora: cumque marinæ
In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram

Flam-

tuit tempestatum prognostica, ex novæ Lunæ facie, singulis mensibus: nec minus ex ortu & obitu signorum siderumque, quæ vel tollere, vel ponere ventos solent. *Caderent.* Desinerent, cessarent: vel, ut alii, *ruerent*, incumberent ad ciendas tempestates.

356. *Ventis, &c.*] Flare incipientibus. *Freta ponti.* Littora pelagi, quæ feriuntur fluctibus. Duo dicit: futura enim tempestate & ante ventum, fluctus moventur; & fragor auditur ex sylvis, arcana quadam ratione naturæ.

357. *Aridus fragor.*] Sonitus, qualis solet fieri ex aridis arboribus, cum franguntur.

359. *Misceri.*] Perturbari.

360. *Male temperat.*] Non parcit: nam in carinam scindendam consurgit.

361. *Cum medio, &c.*] Scias inquit in pelago gravissimam esse tempestatem, cum mergi ad littora confugiunt.

362. *Marinæ fulicæ.*] Ad discretionem fluvialium.

364. *Ardea, &c.*] *Ardea* dicta est, quasi ardua; quæ cum altius volaverit, significat tempestatem.

365. *Stellas, &c.*] Quod videmus è cœlo stellas quasi labi, ἀστροβολίαι sunt ignis æthereï; quæ fiunt, cum vehementior ventus altiora conscenderit, & trahere exinde aliquas particulas ceperit, quæ simulant casum stellarum.

369. *Col-*

Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita Ponto
Humida vela legit. numquam imprudentibus imber
Obfuit. aut illum surgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut bucula cælum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circum volitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter, & bibit ingens
Arcus: & è pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
Dulci-

369. *Colludere, &c.*] Moveri.

370. *At Boreæ, &c.*] A prognosticis ventorum transit ad prognostica pluviarum.

373. *Nunquam, &c.*] Tam multa, tam certa & manifesta sunt pluviæ & tempestatum prognostica, ut neminem non clare & abunde præmonitum, ut neminem nisi improvidum deprehendant. Nunquam ergo nescienti & imprudenti nocet imber, quia se designat ante venturum.

374. *Surgentem vallibus.*] Attollentem se cum nebulis: Nebulæ enim assurgentes, pluviam: humi quasi reptantes, serenitatem inducere, existimantur.

375. *Aëriæ, &c.*] In altum volantes.

378. *Et veterem, &c.*] Allusum ad fabulam Æsopi de ranis conquestis de Iove, qui iconiam iis in regem dederat.

380. *Bibit ingens, &c.*] Hoc ex opinione & errore vulgi recepto, haurire scilicet Irim aquam cornibus suis, & ea nutriri.

382. *Exercitus.*] Multitudo.

383. *Iam varias pelagi.*] Sensus est:

Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hiemem: teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putreis concreſcere fungos,
Nec minus ex imbri Soles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna,
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.

Non

eſt: Iam varias pelagi volucres, &c eas quæ circum prata rimantur, in dulcibus ſtagni Cayſtri, videas certatim largos humeris infundere rores. *Cayſtrus* vero Aſiæ fluvius eſt: *Aſia* autem palus: & *a* longa eſt; nam de provincia corripitur.

384. *Rimantur prata.*] Paſcuntur in pratis, cibum per terræ rimas requirentes.

387. *Geſtire, &c.*] *Geſtire*, eſt lætitiam ſuam corporis habitu ſignificare. *Incaſſum*, ideo addit, quia plumarũ compoſitio aquam minime ad corpus admittit.

388. *Vocat.*] Non enim vocat, ſed denuntiat pluviam.

392. *Concreſcere fungos.*] Cum enim aër humidus eſſe ceperit, favilla, quæ cum fumo ſolet egredi, prohibita aëris craſſitie, in lucernis reſidet, & quaſdam velut fungorum imitatur imagines.

393. *Ex imbri Soles.*] Id eſt, ſereinitates. Iam prognoſtica dat, quibus agnoſcamus ex tempeſtivo cælo ſerenitatem futuram. *Aperta ſerena.* Aër enim denſatur nubilo, & rareſcit ſereno.

397. *Tenuia nec lanæ.*] Pro lanuginoſa conſiſtentia, roſcida & velut araneoſa, quæ per auras nonnunquam natare & vagari cernitur, accipitur. *Tenuia.* Proceleuſmáticus eſt pro dactylo.

399. *Ha-*

Non tepidum ad Solem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi Alcyones: non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solis & occasum servans de culmine summo
Nequicquam seros exercet noctua cantus.
Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox, magno stridore, per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces,
Aut quater ingeminant: & sæpe cubilibus altis,
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant. juvat imbribus actis

Proge-

399. *Halcyones.*] Istæ autem aves nidos faciunt in mari, media hyeme: quibus diebus tanta est tranquillitas, ut penitus nihil in mari possit moveri. Inde etiam dies ipsi Halcyonia nominantur.

400. *Immundi sues.*] Luto gaudentes.

401. *Magis ima petunt.*] Deprimuntur ad valles.

403. *Noctua.*] Avis est lucifuga; quæ significat pluviam, si cecinerit post Solis occasum.

404. *Nisus.*] Rex Megarensium, pater Scyllæ, de quo plenius in Bucolicis diximus.

405. *Pœnas, &c.*] Adversante sibi patre. Aves ergo illas nimis inter se discordes esse dicit.

406. *Fugiens.*] Patrem scilicet.

407. *Atrox.*] Crudelis & immitis. *Stridore.* Sonitu alarum.

410. *Tum liquidas.*] Eodem tropo, *liquidum citharæ carmen*, ab Horatio dicitur, more Græcorum, qui in eum sensum ὑγρὸν quoque accipiunt, hoc est, εὔκινητον, lentum, flexile: ut, unda, ignis, aër, liquidi epitheto sæpe insigniuntur.

415. *Haud*

Progeniem parvam dulceisque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verum, ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & Iupiter humidus Austris
Densat, erant quæ rara modo, &, quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. Hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum Lunasque sequenteis
Ordine respicies; numquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.
Luna revertenteis cum primum colligit igneis,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu,

Maxi-

415. *Haud equidem credo.*] Quærit cur homines, quos constat esse prudentiores animalibus, per se non sentiant qualitatem aëris futuram; sed eam magis ex animalibus colligant.

416. *Aut rerum fato.*] Id est, non est illis divinitus concessum ingenium, nec prudentia, quæ est major rerum fato: sed habent hoc à naturali aëreæ affectionis, subinde mutatæ, sensu.

418. *Iupiter.*] Aër. Horatius:
Manet sub Iove frigido.

422. *Avium concentus.*] Commistus cantus, vel symphonia.

423. *Lætæ, &c.*] Aëris serenitate gaudentes. *Ovantes gutture.* Crocitationibus crebris, lætitiam suam significantes.

425. *Ordine.*] Id est, rationabiliter Solem sequentes.

426. *Capiere.*] Decipieris.

427. *Luna revertentes.*] Colligit ignes revertentes Luna, cum renascitur, seu renasci incipit. Ad ejus ergo colorem jubet nos attendere: & quadrat huc vulgatus versiculus:
Pallida Luna pluit; rubicunda flat; alba serenat.

428. *Obscuro cornu.*] Non clare lucenti;

Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit. vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certißimus auctor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in litore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cum se condet in undas,
Signa dabit. Solem certißima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;

Suspecti

lucenti; & si intra eam, nigrum aëra videris, erit ubique pluvia.

430. *Virgineum ruborem.*] Si intrinsecus habuerit ruborem.

431. *Aurea Phœbe.*] Pulchra Luna.

435. *Exactum ad mensem.*] Vsque ad mensis ultimam partem.

436. *Votaque, &c.*] Tantam futuram serenitatem dicit, ut nautæ à tempestatibus liberi, marinis Diis sacra facturi sint.

437. *Glaucus.*] Episcatore, Deus maris factus, herba quadam degustata. *Panopea.* Est nympha marina. *Inoo* autem patronymicum est à matre Ino. Sane Ino & Melicerta, filius, postquam sunt in numina commutati, Græce Palæmon & Leucothoë sunt appellati; Latine Portunus & Mater Matuta.

438. *Sol quoque, &c.*] Nunc ea tempestatum prognostica persequitur, quæ à Sole, vel Oriente, vel Occidente capi possunt.

439. *Signa dabit.*] Pluviarum, vel serenitatis.

440. *Et quæ mane.*] Ortu die, & superveniente nocte.

441. *Maculis variaverit.*] Non clara & pura luce resplendens in ortu suo. Signum hoc est, Solem non prævalere nubi, ut dissolvat eam, aut consumat; ideoque pluviam sequi consentaneum est.

442. *Conditus, &c.*] Id est, si orbis ejus, quasi nubilus fuerit, &c

ex parte

Suſpecti tibi ſint imbres. namque urget ab alto
Arboribuſque ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter.
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diverſi erumpent radii, aut ubi pallida ſurget
Tithani croceum linquens Aurora cubile.
Heu, male tum miteis defendet pampinus uvas!
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, emenſo cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis. nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denuntiat: igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiſcerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbiſque videbis
Fervere. non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At ſi, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus

ex parte occultatus, pluviæ præſagium habet.

443. *Vrget.*] Imminet & inſiſtit.

444. *Satiſque.*] Segetibus. *Notus.* Ventus. *Siniſter.* Noxius.

445. *Sub lucem.*] Oriente luce. *Denſa inter, &c.* Operto Sole nubibus, palleat.

447. *Tithoni croceum.*] Tithonis frater Laomedontis regis, adamatus ab Aurora; cumque optaſſet prolixiorem vitam, converſus eſt in cicadam.

448. *Male defendet.*] Id eſt, non defendet; nam decuſſis pampinis, etiam vim grandinis patitur.

450. *Emenſo Olympo.*] Percurſo & perluſtrato cœlo, cum jam deſcendet ad occaſum.

451. *Profuerit, &c.*] Ideo *magis*, quia à Sole venientia veſpertina ſigna, meliora ſunt.

455. *Omnia tum pariter.*] Id eſt, ubique & pluviæ & venti erunt.

456. *Fervere.*] Æſtuare & impleri. Cuncta hæc erunt in occaſu conſideranda. *Per altum.* Dicit, nulli ſe ſuadere, illa nocte navigare.

458. *At ſi, &c.*] Hoc ad futuræ ſerenitatis pertinet ſignum.

Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? Ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemq;, & operta tumescere bella:
Ille etiam exstincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora ponti,

Ob-

460. *Claro, &c.*] Serenifico: quia est & nubilus, sicut fere omnes venti.

461. *Denique, &c.*] Vsurpatur proverbio adversus nimium securos in rebus secundis. Conclusio est, & hæc continet. Signa quæ possumus ex stellis, vel ex ventis colligere, melius ex Sole colligimus.

462. *Quid cogitet, &c.*] Id est, in quam partem se flectat; utrum ad serenitatem, an ad pluvias.

463. *Solem falsum.*] Quis autem mortalium tam perditæ est audaciæ, ut Solem mundi oculum, vanitatis arguat?

464. *Cæcos tumultus.*] Conjurationes & latentes insidias.

466. *Ille etiam.*] Scaliger negat, ullam Solis Eclipsim (ut Servius vult) his versibus designari. Potius intelligitur, inquit, res prodigiosa, quæ circa Solem acciderit toto anno cædis Cæsaris; quod & Ovidius testatur:

—— *Solis quoq; tristis imago*
Lucida sollicitis præbebat lumina terris.

467. *Ferrugine.*] Defectu, eclipsi pullatus luxit. *Ferrugo* est purpura nigrior, Hispana.

468. *Impia sæcula.*] Quibus fuerat occisus Cæsar. *Æternam mortem.* Rerum omnium exitum, & mundi dissolutionem. Timuerunt ne semper ille defectus vel obfuscatio Solis maneret.

469. *Tempore, &c.*] Diversæ res & elementa quasi fleverunt Cæsaris mortem, & inaudita portenta fuerunt: ut ex reliquorum comparatione, minus mirum videatur Solem defecisse, *Æquora Ponti.*

Obſcænique canes, importunæque volucres
Signa dabant. quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undatem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaq; volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit: inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudeſque locutæ
(Infandum) ſiſtunt amnes, terræque debiſcunt,
Et mæſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſilvas
Fluviorum rex Eridanus, campoſque per omneis
Cum

Ponti. Non ſine cauſſa addidit *Ponti*, quia ſunt & campi æquora.

470. *Obſcænique canes*.] Mali ominis, ob latratus, luporum more abominabiles. *Importunæque, &c.* In alienum tempus ruentes: ut bubones, noctu gaudentes, per diem videbantur.

471. *Cyclopum, &c.*] In fines Siculos, ubi Cyclopes è familia Polyphemi & officina Vulcani.

472. *Undantem, &c.*] Malum enim omen eſt, quoties Ætna, mons Siciliæ, non fumum, ſed flammarum egerit globos. *Undantem.* Undæ modo flammas evomentem.

473. *Liquefacta.*] Igne ſoluta.

474. *Germania.*] Quam vicerat Cæſar, ut eo occiſo, in rebellionem videretur exurgere.

475. *Inſolitis.*] Magnis, & majoribus ſolito.

477. *Simulacra.*] Umbræ nocturnæ.

479. *Infandum.*] Quod nempe contra naturam ſunt locutæ. De locutione pecudum, vide Valerium lib. 1. cap. 6. de prodigiis.

480. *Illacrymat.*] Ita Apollinem Cumanum, tempore Achaïci belli contra Ariſtonicum, fleviſſe, prodidit Auguſtin. lib. 3. de Civit. Dei, cap. 11. *Ebur.* Simulachrorum. *Sudant.* Signa ſunt laboris futuri.

481. *Inſano.*] Magno. *Contorquens.* Inundans.

482. *Fluviorum rex Eridanus.*] Padum dicit, quem fluviorum regem dicit, ſive quod multa in ſe flumina currentia ex Alpibus recipit:

Cum ſtabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibra apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit: & alte
Per noctem reſonare, lupis ululantibus, urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura: nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam, & latos Aemi pingueſcere campos!
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila:
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inaneis,
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulcris.

Di

pit; ſive quia ipſius ſimulachrum in cælum ſit receptum inter aſtra. Dicit ergo tantum tunc excreviſſe Eridanum, ut etiam ſylvas moveret & erueret arbores.

484. *Triſtibus extis.*] Viſceribus pecorum triſtia portendentibus. *Fibræ minaces.* Fibras dicit venas aliquas, quæ ſi forte apparerent in viſceribus, malum omen erat.

487. *Non alias cœlo.*] Quod infauſti eſt ominis.

488. *Diri Cometæ.*] Dira denuntiantes.

489. *Paribus telis.*] Quia in civili bello Romani contra Romanos, eiſdem & ſimilibus telis arminque pugnaverunt.

490. *Philippi.*] Civitas eſt Theſſaliæ, in qua primo Cæſar & Pompejus: poſtea Auguſtus & Brutus cum Caſſio dimicaverunt.

491. *Nec fuit, &c.*] Quaſi exclamatio eſt ad Deos.

492. *Emathiam, &c.*] Emathia eſt, dicta ab Emathio rege. *Aemus* autem mons eſt Theſſaliæ. *Pingueſcere.* Fœcundos fieri ex humano cruore.

495. *Scabra, &c.*] Aſpera.

496. *Galeas inanes.*] Concavas.

497. *Grandia oſſa.*] Quaſi antiquorum heroum.

498. *Dii*

Di patrii indigetes, & Romule, Veſtaque mater,
Quæ Tuſcum Tiberim, & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſæclo
Ne prohibete. ſatis jam pridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Iam pridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atq; hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas verſum, atque neſas: tot bella per orbem:
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos, ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt. ſævit toto Mars impius orbe.

Vt

498. *Dii patrii, &c.*] Invocat Deos Romæ tutelares, ut Auguſtum pravis ſeculi ſui moribus, medicinam adhibentem, & rempubl. collapſam inſtaurantem, jubeant eſſe longævum. *Patrii dii* ſunt, qui præſunt ſingulis civitatibus: ut, Minerva Athenis: Iuno Carthagini. *Indigetes* autem, proprie ſunt dii ex hominibus facti, quaſi in diis agentes.

498. *Veſta mater.*] Cujus æterni ignis religione, æternum conſtat imperium. Poëtice. Nam verũ nomen ejus numinis, quod urbi Romæ præeſſet, ſciri ſacrorum lege prohibetur.

502. *Laomedonteæ.*] Luimus perjuria Laomedontis regis Trojæ, qui Apollinem & Neptunum pacta condendorum Trojæ mœniorum, mercede fraudavit.

503. *Invidet.*] Indignata te hic potius amare triumphos.

504. *Queritur curare.*] Cum cœleſtes poſſis mereri.

505. *Vbi fas verſum.*] Apud homines ſcilicet, qui ſpernunt licita, appetentes illicita.

509. *Hinc movet, &c.*] Undique bellum movetur. *Euphrates* Orientis eſt fluvius; *Germania* Occidentis provincia eſt.

510. *Vicinæ, &c.*] Et externa

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

LIBER II.

ARGVMENTVM.

Hoc libro agit de ratione arborum procreandarum, de plantatione ſeu inſitione, quam Græci φύτευσιν vocant. De avulſione, infoſſione, tranſpoſitione, ſurculo, inoculatione, &c. De ſpeciebus arborum, ſterilibus & fructificis. Quibus quæ ſola conveniant. Italia aliis terris prælata. Terræ qualitas, ut diſcerni poſſit. Vites & earum cura. Et Olearum. Laus ruſticæ vitæ cum aliis collatæ.

HACTENVS *arvorum cultus, & ſydera cœli:*
Nunc te Bacche canam; nec non ſylveſtria tecũ
Virgulta, & prolem tardæ creſcentis olivæ.

Huc

& civilia bella deſæviunt.

512. *Vt cum, &c.*] Vitia temporum præteritorum, ita aucta dicit; ut ea, licet optimus rector, refrœnare non poſſit: ſicut & auriga à ferventi curſu, equos plerumque non poteſt revocare. *Carceres* dicti, ubi coërcentur equi, ne inde exeant.

513. *Addunt ſe, &c.*] Id eſt, currendo plus eorum curſus augetur.

524. *Neque audit currus.*] Id eſt, equi.

1. HACTENVS.] Hucuſque. *Sydera cœli.* Pleonaſmos. Nec enim alibi, quam in cœlo ſunt ſydera.

2. *Bacche.*] Inventorem pro viribus poſuit. *Nec non, &c.* Id eſt infœcundas arbores, quibus præcipue in Italia vites cohærent & maritantur.

3. *Tardæ, &c.*] Res enim diu duratura tardius creſcit.

4. *Huc*

Huc pater ô Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ô Lenæe veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namque, aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, camposque, & flumina late
Curva tenent: ut molle ſiler, lentaque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta.

Pars

4. *Huc Pater ô Lenæe.*] Pater nomen plerunque divinitatis eſt, ut hic: & eſt dignitatis nomen. Sic & *mater* divinitatis eſt, ut mater Matuta: & dignitatis. *Lenæus* autem ἀπὸ τῦ ληνοῦ, id eſt à lacu, ſeu torculari, ad quod invitat Bacchum cothurnis exutum, calandis in lacu uvis: hoc eſt, mihi adſis ô Bacche de muneribus tuis dicturo, eadem benignitate qua faves vitifatoribus. *Tuis, &c.* Tuis muneribus ſunt omnia plena: & ea ubique requiruntur.

5. *Pampineo Autumno.*] Cujus tempore vites foliis & fructibus plenæ ſunt. Et *Pampineo* pro pampinoſo dixit. *Tibi floret ager.* In honoré tuum exultat & lætus eſt.

6. *Vindemia.*] Cum vindemiam numero ſingulari dicimus, unius anni ſignificamus: cum plurali, multorum. *Labris.* Vaſis quæ vinum è torculari excipiunt: cupis, lacubus.

8. *Direptis cothurnis.*] Nam cothurnatus erat Bacchus. Eſt ergo calciamentum in modum crepidarum, quo heroës utebantur: ſed tale, ut in dextro & lævo conveniat pede. Inde adagium in hominem inconſtantem & fidei lubricæ, *cothurno verſatilior.*

9. *Principio arboribus.*] Creandarum arborum naturaliter ſunt tria genera. Aut enim ſua ſponte naſcuntur: aut ex ſeminibus fortuito jacentibus ſurgunt: aut ex radicibus pullulant.

11. *Sponte ſua.*] *Sponte*, modo nomen eſt: quia junctum eſt ei genus. *Veniunt.* Creſcunt. *Camposque, &c.* Per tranſitum oſtendit in quibus locis arbores ſponte naſcantur, ſcilicet in humidis.

12. *Ut ſiler.*] Arboris genus eſt. Et notandum genus neutrum de arbore.

13. *Glauca ſalicta.*] Locum ſalicum, pro ipſis arboribus poſuit.

Pars autem posito surgunt de semine: ut alta
Castanea, nemorumque Iovi quae maxima frondet
Aesculus; atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Vt cerasis, ulmisque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos.

Sylva-

Bene autem ait *& glauca*, & *canentia*: nam salix ab una parte alba est, ab altera viridis.

14. *Pars autem.*] Dicit pleraſque arbores ex semine nasci, non studio hominum jacto, sed quocunque modo & eventu. *Pars surgunt.* Pro surgit.

15. *Nemorumq; Iovi.*] Ordo est: Nemorumque maxima Æsculus, quæ Iovi frondet; id est, quæ crescit in Dodonæo nemore, quod erat Iovi consecratum.

16. *Atque.*] Nam in Dodonæo nemore arbores, dantes responsa, fuisse dicuntur. *Habitæ.* Revera quondam *habitæ*, quia illo jam tempore silebant.

18. *Vt cerasis.*] Hæc cerasus, his cerasis facit. *Parnassia laurus.* A Parnasso, monte Apollini consecrato.

19. *Subjicit.*] Succrescit.

22. *Vsa.*] Ratione. ut,

Inveni, germana, viam.

Ars autem, cura, casus etiam & usus adinvenit alios modos serendi arborum.

23. *Hic plantas.*] Avulsio stolonum cum fimbriis à stirpe, hos scrobibus mandant.

24. *Sulcis.*] Fossis. *Hic stirpes.* Altius deponit validiores cum radicibus plantas. Vbi stirpes ipsæ, vel taleæ sudesve ab illa parte qua infiguntur terræ, transversim fissæ, aut etiam valli spicati infodiuntur.

25. *Quadrifidasque.*] Ita robustas, ut possint in quatuor partes dividi. *Et acuto robore.* Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem est dictum. nam & *valli* & *sudes*, idem sunt.

26. *Syl-*

Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Exſpectant; & viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin &, caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite, ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo:
Neu ſegnes jaceant terræ, juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,

O de-

26. *Sylvarumque aliæ.*] Propago præcipue vitibus congruit. unde apparet *Sylvas*, eum etiam de viribus dicere. Propagatio eſt, cum ramus arcuatus in ſcrobem depreſſus, radices agit.

28. *Nil radicis egent.*] Surculi ramulive abſciſſi ſatio.

30. *Quin & caudicibus.*] Caudicibus poſuit pro codicibus: Fit autem, quod dicit de oliva & myrto: quarum ficci ſtipites ſecantur uſque ad medullam; & terræ infoſſi ex ſe arbores creant; quod ſine dubio mirum eſt.

31. *Traditur radix oleagina.*] Id eſt, olea. Hic innuit, vallum, ſive palum oleagineum, vim habere germinandi; ſi radicibus expers ſit. *Truditur.* Vrgente natura procreatur. *E ſicco ligno.* Siccum lignum non eſt ſimpliciter accipiendum; ſed fere ſiccum.

32. *Et ſæpe alterius.*] Inſitio: ubi citra damnum ſtirpi immittitur ſurculus è feliciore arbore & fructus mollioris, ſic, &c. *Impune videmus.* Sine damno ſui.

34. *Lapidoſa.*] Dura.

35. *Generatim.*] Generatim, per ſingula genera.

37. *Segnes terræ.*] Pigræ, infœcundæ. & docet poſſe induſtriâ etiam loca aſperrima, ad fertilitatem perduci. *Iſmara.* Montes Thraciæ.

38. *Taburnus.*] Mons Campaniæ. *Veſtire* vero, implere ſignificat.

39. *Tuque ades.*] Adeſto, & in-

O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,
Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſylveſtrem animum, cultuque frequenti

In

ceptum favorem omnibus libris impendito. *Inceptumque*, id eſt, adeſto, & ſimul ſcribamus.

41. *Mæcenas.*] Mæcenas benigna aura adſpira velis naviculæ meæ; quæ in altum materiæ tam arduæ & immenſæ provehi per ſe timet. Neque enim tanto operi ſuffecero; non ſi mihi linguæ centum, &c.

42. *Non ego.*] Id eſt, non ſum univerſa dicturus: nec enim poſſum. quare & ſuam verecunde extenuat poſſibilitatem; & Mœcenatis auribus, ex ſui carminis brevitate blanditur.

44. *Primi lege littoris.*] Proinde da veniam legenti littus, nec procul à terra portuve ipſo diſcedere audenti. Faveto principio, vel humilitati carminis mei.

45. *In manibus terræ.*] Id eſt, in facili & in promptu eſt terrarum deſcriptio. quod ἐπ' ἀκρον Græci dicunt.

46. *Atque per ambages.*] Id eſt, ſimpliciter univerſa deſcribam: neque ullis utar ambagibus. *Longa* autem *exorſa*, dicit procœmia longe repetita.

49. *Quippe ſolo.*] Naturaliter rerum omnium mater eſt terra, & univerſa intra ſe continet ſemina. Turnebus autem *radicem* hic *ſolum*, dici putat; ut plantam & pedem arboris apud Lucret.

Avia Pieridum peragro, loca nullius ante
Trita ſolo. ——

Valet, nullius pede calcata. Mire autem ait *Subeſt.* Id eſt, ineſt latenter: quia non apparet.

51. *Exuerint.*] Naturalem aſperitatem & infœcunditatem.

52. *Ar-*

In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Iam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpeis avibus prædam fert uva racemos.
SCILICET *omnibus eſt labor impendendus, & omnes*
Cogendæ in ſulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.

Plan-

52. *Artes.*] Fœcunditates, ex arte venientes.

53. *Nec non.*] Tum, quæ ex radice matris pullulant.

54. *Hoc faciet.*] Id eſt erit fœcunda, ſi inde transferetur; & cultu miteſcet, liberum indepta campum & aëra.

55. *Nunc altæ.*] Id eſt, quamdiu ſuccreſcunt.

56. *Uruntque ferentem.*] Quæ ferre poteſt: ſi ei umbra non noceat. *Urunt.* Enecant.

57. *Iam, quæ.*] Iam particula hic propterea ponitur, & tempus ſignificat, ut jam tempus agi res.

59. *Pomaque degenerant.*] In pejus vertuntur. Poma vero arborum ex ſemine procreatarum dicit: quas conſtat, niſi tranſlatæ aut inſitæ fuerint; non reſpondere qualitati ſeminis ſui.

60. *Fert uva racemos.*] Vuam pro vite poſuit.

62. *Cogendæ in ſulcum.*] In ordinem componendæ: aut certe arandæ. *Multa mercede.* Multo labore. à ſequente, quod præcedit intellige.

63. *Sed truncis.*] Dicendo autem *melius*, oſtendit etiam alias arbores ex truncis poſſe creari: ſed vites propagine.

64. *Solido Paphiæ.*] *Paphiæ* autem Veneriæ, à Papho inſula, in qua Venus colitur. Huic autem myrtus conſecrata eſt; vel quod hæc

Plantis & duræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,
Caſtaneæ fagos; ornuſque incanuit albo
Flore pyri; glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus, inſerere, atque oculos imponere, ſimplex.
Nam quæ ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et

hæc arbor gaudet litoribus, & Venus, de mari dicitur procreata.

65. *Plantis.*] Duras dixit, non ad lignum, ſed ad fructum ipſarum referens. alii *Eduræ* legunt, quaſi non duræ.

66. *Herculeæque arbos.*] Herculi ſacra eſt alba populus; ut qua coronatus deſcendit ad inferos.

67. *Chaoniique patris.*] Iovis Epirotici, cui Dodoneum nemus ſacrum. *Ardua palma.* Aut alta, aut ad quam difficile pervenitur.

68. *Caſus abies viſura marinos.*] Eſt enim abietis ſpecies apta navibus, quam Sappinum vulgo vocant.

69. *Fœtu nucis arbutus.*] Verſus dactylicus. nam male quidam *horrens* legunt. *Horrida* autem hiſpida. Et jam tranſit ad inſitionem.

70. *Et ſteriles.*] Dicit quid in quam arborem debeamus inſerere. In arbuto nucem: in platano malum, in fago caſtaneam; in orno pyrum. unde aut hypallage eſt, ut caſtaneæ fagos, ſit pro fagi caſtaneas geſſere. aut eſt mutanda diſtinctio, ut ſit: Et ſteriles platani malos geſſere valentes caſtaneæ. Hoc eſt infœcundæ arbores platani, fortes ramos caſtaneæ portaverunt. Farnabius legit. *Caſtaneas fagus:* ut fagus ſit pluralis rectus quartæ declinationis.

73. *Nec modus inſerere.*] Ratio inſerendi non ſimplex & una, ſed duplex. Aut enim infiſſo trunco furculus fœcundæ arboris ſterili inſeritur; quæ Inſitio dicitur, ἐγκεντρισμὸς Græcis: aut inciſo cortice, alienæ arboris germen libro inſeritur, quæ oculorum dicitur impoſitio, Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, id eſt, inoculatio.

74. *Nam quæ.*] Ratio inoculandi. *Trudunt.* Propellunt, ejiciunt.

75. *Tuni-*

Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis.
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pauſia bacca:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem
Cruſtu-

75. *Tunicas.*] Id eſt, arborum interiores libros.

77. *Inoleſcere.*] Concreſcere, συμφύῆναι.

78. *Aut rurſum.*] Non habet hic ſignificationem iterandi, ſed abundat. *Enodes trunci.* Inſitionis ratio ex ſtirpe reſecta, fiſſaque.

79. *Feracis.*] Feliciores ſurculi inſeruntur.

80. *Plantæ.*] Plantis abutitur pro ſurculis.

83. *Præterea genus.*] Docet nunc etiam in ſingulis arborum ſpeciebus eſſe aliquam varietatem.

84. *Lotoque.*] Lotos arbor Africæ; unde & Panis & Vinum: & nomen etiam genti, ut Lotophagi appellentur. Eſt & herba hoc nomine in Ægypto, cujus grano itidem panis conficitur. *Idæis cypariſſis.* Cupreſſis nobilis eſt Ida Cretica.

85. *Vnam in faciem.*] In eandem ſimilitudinem.

86. *Orchites.*] A Græca etymologia, ſed obſcœna, id eſt, à teſticulis qui ὄρχεις dicuntur. *Radii.* Olivæ, ita à longitudine nominatæ. *Amara pauſia bacca.* Oliva à paviendo dicta, id eſt, tundendo. aliter enim ex ſe oleum non facit: *Amara* autem *Bacca*, viridi.

87. *Pomaque.*] Subaudi à ſuperioribus, non unam naſcuntur in faciem. *Alcinoi ſylvæ.* Id eſt, pomiferæ arbores. nam Alcinous rex Phæacum fuit, diligens cultor hortorum. unde per ejus ſylvas, arbo-

Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, Preciæque: & quo te carmine dicam
Rheti-

arbores pomiferas intelligimus:

88. *Cruſtumiis.*] Pro Cruſtuminis. Cruſtumina pyra ſunt ex parte rubentia, ab oppido Cruſtumio nominata. *Syriiſque pyris.* Tarentinis, è Syria tranſlatis. *Gravibuſque volemis.* Id eſt magnis. Nam & volema ab eo quod volam impleant dicta ſunt.

89. *Non eadem.*] Id eſt, vites quoque diverſæ ſunt. *Noſtris* autem, Italis. Et bene *pendet* dixit, nulla enim vitis in Italia eſt quæ non pendeat.

90. *Quam Methymnæo.*] Leſbos inſula eſt, cujus civitas Methymna, habet pretioſiſſimum vinum.

91. *Thaſiæ vites.*] A Thaſo inſula Ægæi nominatæ. *Mareotides albæ.* Ægyptiæ: Mareotis enim pars eſt Ægypti, & dicendo *albæ*, oſtendit etiam eſſe purpureas, vel alterius coloris. *Sunt.* Sunt tamen, qui vites Mareoticas, non Ægyptias, ſed Græcas, interpretentur.

92. *Pinguibus.*] Pinguibus Thaſiis; Levioribus Mareotides.

93. *Paſſo Pſythia.*] Vt oſtendat etiam de alia uva poſſe paſſum fieri: ſed melius de Pſythia. Paſſum autem dicitur à patiendo. Nam decoquitur muſtum, & inde fit paſſum. hinc Defrutum dictum eſt quod defraudatur, & quaſi fraudem patitur. *Tenuiſque Lageos.* Lageos eſt, quæ Latine leporaria dicitur: vel à colore leporario. *Tenuis* autem, penetrabilis, quæ cito deſcendit ad venas.

95. *Purpureæ.*] Purpurei coloris. *Preciaque.* Hæ cito matureſcunt. unde & *preciæ* dictæ ſunt, quaſi præcoquæ: quod ante alias coquantur. *Quo te carmine.* Hanc uvam Cato præcipue laudat in libris, quos ſcripſit ad filium: contra Catullus eam vituperat. Sciens ergo utrumque Virgilius, medium tenuit; dicens:

Quo te carmine dicam Rhetica.
Et quo te carmine Rhetica. Rheti autem populi in Italiam uſque ſupra Veronam & Comum extenduntur. Vina autem Rhetica grata fuiſſe Auguſto, ſcribit Tranquillus.

Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites firmißima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus, & rex ipſe Phanæus,
Argitiſque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te menſis, & Diis accepta ſecundis,
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſte racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neq; enim numero comprendere refert:
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ:

Aut,

quillus. Hæret itaque Poëta in laude ejus, præfert tamen Falernum.

96. *Nec cellis ideo.*] Licet ſis à Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. *Cellis* autem Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. Et *Falernus* mons eſt Campaniæ, in quo optima vina naſcuntur.

97. *Sunt etiam Ammineæ.*] Ab Aminea regione, ubi nunc Falernum eſt. Amineum vinum dictum eſt, quaſi ſine minio, id eſt rubore, nam album eſt.

98. *Tmolus & aſſurgit.*] Vt ſit, *quibus vinis aſſurgit*, id eſt, cedit Tmolus & Phanæus. Alii ad ſuperiora referunt, ut *Quibus*, nõ ad vina referamus, ſed ad vites: ut ſit quibus vitibus cedit Tmolus & Phanæus, montes vitibus conſiti. Tmolus mons eſt Ciliciæ; Phanæus mons eſt in promontorio Chii: dictus à Phanæo rege. Vt autem *Aſſurgit*, cedit ſit, tractum eſt à ſedentibus, qui in honorem alicujus, aſſurgere conſueverunt. *Argitiſque minor.* Ab Argis traducta primum vel à candore, ἀργὸς.

101. *Menſis & Diis.*] Grata ſacrificiis & menſis ſecundis. Vel uvæ penſiles ſecundarum menſarum τραγήμασι è Rhodo traducta: aut vina in ſacris Deorum. *Diis ſecundis.* Id eſt, propitiis.

102. *Bumaſte.*] Vua, in mammæ bovis ſimilitudinem.

103. *Sed neque quam.*] Qui enim conatur univerſa cognoſcere, debet etiam impoſſibilia ſcire, ut eſt arenarum vel fluctuum numerus. Hyperbolice.

104. *Refert.*] Aut intereſt, aut prodeſt.

109. *Nec*

Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſisque paludibus alni
Naſcuntur; ſteriles ſaxoſis montibus orni:
Littora myrteïs lætiſſima. denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos;
Diviſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaque & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid

109. *Nec vero.*] Tertia quaſi libri pars; Quæ loca conveniant quibuſve arboribus. Deinde quæ arbores ſint peculiares quibuſdam regionibus.

110. *Craſſis paludibus.*] Lutoſis naturaliter.

112. *Littora myrteïs.*] Locum poſuit pro ipſis arboribus; ſicut ſalictum pro ſalicibus. nam *myrtetum* eſt locus: arbor vero ipſa myrtus vocatur. *Denique apertos.* Hinc eſt quod vites amant montium laxiora.

114. *Aſpice & extremis.*] Intuere etiam extremum orbem cum ſuis cultoribus domitum: nam ſubaudimus *Cum.* Et per tranſitum majeſtatem Romani laudat imperii.

115. *Eoaſque domos.*] Arabia, Panchaja, Sabæorum gens eſt, apud quam tus naſcitur. *Pictoſque Gelonos.* Aliquo colore fucatos.

116. *Diviſæ patriæ.*] Regionis.

117. *Fert hebenum.*] Atqui & in Ægypto naſcitur; ſed Indiam, omnem plagam Æthiopiæ accipimus. *Hebenus* autem arbor eſt, quæ cæſa dureſcit in lapidem. *Solis eſt thurea.* Thuriferam arborem ſoli habent Sabæi, Arabiæ felicis populi.

119. *Balſamaque.*] Sane *Balſamum* eſt arbor ipſa: Opobalſamum, ſuccus collectus ex arbore: *Acanthi?* Acanthus arbor eſt in Ægypto ſemper frondens, ut oliva, laurus. *Acanthus* dicta, quia ſpinis eſt plena. *Acanthi.* Quod

ſi &

Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis mali: quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba,

Auxi-

si & Poëta ipse *Acanthon* eo loco pro spinoso Loti genere, vel paliuro Africana sumpsit? Nam inter arbores peregrinas recenset, *A. Baccas.* Atqui in Acantho sive spina Ægyptia nullæ proprie baccæ, sed siliquæ grandes.

120. *Molli canentia lana.*] Pimpontius, liniferas arbores notari putat, quæ byssum ferunt, linum auro contra carum. Sed docet Lipsius, Byssum è terra gigni, ut linum: & imperite à multis confundi Byssina, Bombycina & Serica: cum Byssina vestis sit è lino: Bombycina è verme; Serica ex arborum lana confecta.

121. *Velleraque.*] Apud Indos, & Seres, sunt quidam in arboribus vermes, & bombyces appellantur; qui in aranearum morem tenuissima fila deducunt. Vnde est sericum.

122. *Oceano propior.*] Hæc enim habet arbores magnas, quæ est juxta Oceanum. *Depectant.* Decerpant. *Gerit.* Pro habet.

123. *Aëra.*] Aëra arboris, nunc pro cacumine: aut aërem eum dicit, qui circa cacumen est.

125. *Non tarda.*] Id est, strenuissima. Liptotes est.

126. *Tristes succos.*] Amaros.

127. *Felicis mali.*] Apud Medos nascitur quædam arbor, ferens mala; quæ medica vocatur: quam per periphrasin ostendit, ejus supprimens nomen. hanc plerique citrum volunt: Cydonium ergo malum, quod Cotoneum Medici accipiunt, videtur ejusdem pene cum hoc Medico, quodcunque sit, esse efficaciæ.

128. *Sævæ novercæ.*] Aut hæ quæ sævæ sunt: aut epitheton est omnium novercarum.

129. *Non innoxia verba.*] Liptotes. id est, nocentissima, magica, malefica carmina.

Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fovent illo; & ſenibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſylvæ, ditiſſima terra;
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertêre, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis, denſiſque virum ſeges horruit haſtis.
Sed

132. *Alium late jactaret.*] Et infinitum emittit ſuum odorem, & longe alium quam laurus.

133. *Laurus erat.*] Eſſet, eſſe videretur.

134. *Flos apprima.*] Apprima, id eſt, maxime. Et eſt nomen pro adverbio. *Animas.* Δύσπνοιαν, id eſt, pulmonis vitioſum anhelitum. *Olentia ora.* Putentia, id eſt, δυσωδίαν oris.

135. *Anhelis.*] Spiritus anguſtia laborantibus.

136. *Sed neque.*] Iam incipit laus Italiæ. Nam dicit eam & habere bona omnia, & carere malis univerſis.

137. *Ganges.*] Indiæ fluvius, per quem provincia ſignificatur. *Hermus.* Lydiæ fluvius, arenas aureas trahens.

138. *Laudibus Italiæ.*] Figurate, nam certo tecum dicimus. *Bactra.* Regio juxta Aſſyrios: unde & populi Bactriani dicuntur.

139. *Panchaïa.*] Arabia, felicis pars: thuris & aromatum feraciſſima.

140. *Hæc loca non tauri.*] Multo minus cum Italia conferri poterunt Colchi aurei velleris, flammiferorumque taurorum, ſerpentigenarum fabula famoſi. *Tauri.* Tauri autem hi ſunt, quos ignem flantes Æætæ imperio Iaſon junxit, unguento uſus, quod ei Medea dederat.

142. *Seges horruit.*] Vt factum eſt in Colchide. & hic eſt Hydrus, quem

Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſsicus humor
Implevere: tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima; ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.
Hic ver aſsiduum, atque alienis menſibus æſtas:
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum; neque tanto
Squa-

quem Cadmus in Bœotia occidiſſe fertur; cujus dentes ipſe partim ibidem ſevit; partim Ætes in Colchide: ex quibus utrique ſeges armatorum hominũ nata eſt.

143. *Gravidæ fruges.*] Largæ, abundantes. *Maſsicus humor.* Vinum Campanum, à Maſsico monte Campaniæ.

146. *Clitumne.*] Clitumnus amnis eſt Vmbriam à Tuſcia dividens. cujus aqua pota, boves candidos facit: & hujus fluminis Deus, Iupiter Clitumnus dicitur.

147. *Victima.*] *Victimæ* de majoribus animalibus dicebantur. Hoſtiæ, de minoribus. Inter victimas, taurus præſtabat: inter hoſtias, ovis. *Maxima Victima.* Quia triumphantes de albis tauris ſacrificabant. *Perfuſi flumine.* Perfuſi autem tauri qui ante triumphantes uſque ad templa ducebantur. *Sacro.* Iovi: qui & hinc Clitumnus dictus.

148. *Duxere triumphos.*] Præibant enim in ſacris & triumphis victimæ coronatæ, ducebantque pompam.

149. *Hic ver aſsiduum.*] Verna temperies. *Alienis menſibus.* Non ſtatis, ut alibi: ſed etiam per autumnum, ipſamque hyemem.

150. *Bis pomis utilis.*] Biferæ ſunt arbores.

151. *At rabidæ.*] Malum Armeniæ. *Leonum ſemina.* Neque leones hic nati, ut in Libya.

152. *Nec miſeros fallunt.*] Neque hic naſcuntur venenatæ herbæ: ſed quamvis aconita naſcantur in Italia, non ea obeſſe dicit, quia ſunt omnibus nota. Hæc autem herba dicitur nata eſſe de ſpumis Cerberi.

153. *Neque tanto ſquameus.*]

Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis;
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare quod ſupra memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos: te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia qua ponto longe ſonat unda refuſo,
Tyrrhe-

Sunt quidem ſerpentes in Italia, ſed non tales, nec tam magni, quam in Ægypto, aut in Africa. *In ſpiram.* In collectionem volubilitatis: quod eſt à funibus tractum.

155. *Adde tot egregias.*] Laudat Italiam à civitatibus, quas & plures habet & maximas, & opportuniſſime collocatas.

157. *Fluminaque.*] Cingentia, aut alluentia, & interfluentia.

158. *An mare quod ſupra.*] Id eſt, Adriaticum. *Quodque alluit infra.* Id eſt, Tyrrhenum.

159. *Te Lari maxime, teque.*] Vterque lacus eſt in Italia. Larius Vmbros tangit, & pervenit uſque Commum. Benacus eſt, ex quo Mincius flumen oritur, quod præterfluit Mantuam.

160. *Fluctibus.*] Benacus lacus Italiæ, magnitudine ſui, tempeſtates imitatur marinas. *Aſſurgens* autem vocativus eſt caſus, ut ſit, Memorem & te, O Benace aſſurgens, id eſt, tumeſcens fremitu marino. Aut certe Antiptoſis ſit, pro *aſſurgentem*: pendet enim ex verbo *memorem*.

161. *Lucrinoque.*] Ante omnes Iulium portum à Iulio inceptum, ab Auguſto perfectum; ubi mare Tyrrhenum à Lucrino molibus ſecluſum.

162. *Indignatum, &c.*] A ſolita excluſum licentia', & indignationem ſuam, ſtridoribus prodens.

163. *Iulia qua.*] Portum Iulium apud Bajas effecit, immiſſo in Lucrinum & Avernum lacum mari. *Iulia unda.* Per prolepſim poſitum eſt, ut loca prius laudet, quam illum, qui ea fecit, ut laudes inveniant auctorem, id eſt, Auguſtum.

164. *Tyr-*

Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum, Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos;
Scipiadas duros bello: & te maxime Cæſar:
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna parens frugum Saturnia tellus:
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis & artis

In-

164. *Tyrrhenuſq;, &c.*] *Aeſtus Avernis* ideo dixit; quoniam per Lucrinum lacum mare Tyrrhenum influxit in Avernum.

167. *Pubemque Sabellam.*] Hi ſunt autem qui olim Auſones dicebantur.

168. *Aſſuetumq; malo Ligurem.*] Id eſt labori. *Volſcoſque verutos.* Italiæ populi ſunt: ſic dicti, quod verutis pugnent.

169. *Extulit.*] Creavit. *Decios.* Decii duo fuerunt, quorum unus bello Italico, alter Gallico ſe devovit pro republ. *Marios.* Marii multi fuerunt; quorum unus ſepties fuit conſul. *Camillos.* Abuſive. Nam unus fuit qui à Gallis ſublata ſigna revocavit.

170. *Scipiadas.*] Pro Scipionibus dixit, ſicut Amazonidum pro Amazonum alibi poſuit. Scipiones autem duo fuerunt, avus & nepos, quorum unus, leges victæ Carthagini impoſuit, alter eandem diruit.

171. *Extremis Aſiæ.*] Alii hæc de Indis Parthiſque: alii de Ægypto: ubi tum Auguſtus in Antonium bellum movebat: alii de Arabia, itemque Æthiopia intelligunt.

172. *Imbellem avertis.*] Id eſt, avertendo reddis imbellem. *Romanis arcibus.* A Romano imperio.

173. *Saturnia tellus.*] Saturno quondam regnata.

174. *Magna virum.*] Virorum fortium. Iam concludit, laudans à viris, à fertilitate rerum, à Saturni imperio. *Tibi res, &c.* In tuam utilitatem ſcribo carmen Geor-

Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes,
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuique,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladia gaudent ſilva vivacis olivæ.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſilveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis & fertilis ubere campus:
Qualem ſæpe cava montis convalle ſolemus
Deſpicere, huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum: quique editus Auſtro,
Et filicem curvis inviſam paſcit aratris:

Heic

gicon. *Antiquæ* autem *laudis*, vel magnæ; vel quod apud majores in ingenti honore fuerat agricultura.

177. *Nunc locus.*] Naturis. Tempus eſt inquit naturam agrorum deſcribere. Et vires, qualitates, & indicia terræ; quæ ſcilicet conveniat oleis; quæ vitibus; quæ paſcuis, frugibus, &c. *Quæ robora, &c.* Quæ ſit poſſibilitas uniuſcujuſque.

178. *Quis color.*] Quæ ſpecies.

179. *Difficiles primum.*] Pene ſteriles, parum creantes. *Maligni.* Infœcundi.

180. *Tenuis ubi argilla.*] Sine humore, quia eſt & pinguis. *Calculus.* Lapis brevis terræ admixtus.

181. *Vivacis olivæ.*] Diu viventis. Hinc ſupra:

—— *Tarde creſcentis olivæ.*

182. *Tractu.*] Plaga, regione. *Surgens.* Natura hoc indicante, cum hujuſmodi ſolo naſcantur ſponte oleæ.

184. *Dulcique uligine.*] *Vligo* proprie eſt naturalis humor terræ. Bene autem *dulci* addidit, ad diſcretionem amaræ. Vliginoſus ergo ager, eſt ſemper uvidus.

188. *Felicem limum.*] Radices enim ejus ſibi invicem ſunt nexæ, & avulſæ renaſcuntur.

Olim

Heic tibi prævalidas olim, multoque fluenteis
Sufficiet Baccho viteis: heic fertilis uva,
Heic laticis, qualem pateris libamus, & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium, vituloſque tueri,
Aut fetus ovium, aut urenteis culta capellas:
Saltus, & Saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.

Non

190. *Olim.*] Quovis tempore.

192. *Pateris & auro.*] Pateris aureis, ἐν ἀλλ. δύο. ut, *Molemque & montes.*

193. *Inflavit.*] Intelligit eburneam tibiam, qua in ſacris ejuſmodi epulis utebatur tibicen. Dicitur *pinguis*, vel victimarum carnibus, ut Servius exponit; vel, quod Muſica barbara, non ſit ſubtilis; vel, quod flatu buccæ tumeant: vel, quod Tyrrheni ſeu Etruſci, quorum inventum eſt tuba, natura pingues ſint; unde & Catullus:

Aut porcus Umber, aut obeſus Etruſcus.

194. *Lancibus pandis.*] Aut patulis, cavis; aut extorum ponderе incurvatis. *Fumantia reddimus.* Sacerdotum uſus eſt verbo. *Reddis* enim dicebantur exta, cum probata & elixa, aræ ſuperimponebantur. Vel *reddimus*: quia debentur.

195. *Sin armenta.*] Quare de armentis dicit, cum tertius liber ad pecudes diviſus ſit? Varietatis cauſa ne uniformis narratio eſſet. *Nunc & armenta.* Non de his dicit, ſed de terra, quæ utilis ſit armentis.

196. *Aut urenteis.*] Omne enim quod momorderint, urunt. Morſus enim capræ, arbori exitialis eſt.

197. *Saturi Tarenti.*] Aut fœcundi; aut quod eſt juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum vicinæ ſunt Calabriæ civitates.

198. *Infelix Mantua.*] Cujus agri diviſi erant veteranis, poſt prælium Philippenſe, ut in Bucolicis conqueſtus eſt;

Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ.

Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optuma frumentis: (non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis)
Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humileis apibus casias, roremque ministrat:

Et

200. *Liquidi fontes.*] Puri, sine pestilentia.

201. *Et quantum longis.*] Hoc dicit Varro fuisse in Rosulano agro, postquam Velinus siccatus est lacus: in quo relicta pertica, postridie non appareret.

203. *Pinguis.*] Fertilis, quia regio ejus herbosa est. Alii dicunt agrum, in quo condita est Tarentus, *Saturum* vocari.

204. *Et cui putre.*]Locus hic indicat studium nostrum subigendi glebas. Terram enim illam dicit optimam frumentis, cui putre solum: conemur ergo terram solutam putremque reddere & cum hoc præstiterimus, recte nostro officio functi videbimur, atque ubertatem frugum expectare poterimus.

206. *Plaustra juvencis.*] Messe onusta, ut gemant boves, crepent horrea.

207. *Aut unde iratus.*] Illud etiam solum bonum est, quod è sylvestri in culturam domatur. *Iratus.* Obfuisse suo commodo sylvas. vel vehemens & attentus succidendis arboribus.

208. *Ignava.*] Infrugifera.

211. *At rudis enituit.*] Horridus ante sylvis, nunc cultura enitescit.

212. *Glarea.*] Est ficca & sterilis terra, quæ vix casiam producit apibus, vix rorem marinum, humile virgultum, quod in exilibus agris nascitur.

214. *Et*

Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta, negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumoſque volucreis,
Et bibit humorem, &, cum vult, ex ſe ipſa remittit,
Quæque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie, & ſalſa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ eſt: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:

Altera

214. *Et tophus ſcaber.*] Tophacea eſt ſcabra. Tophus enim lapis eſt aſperrimus. *Nigris.* Nocentibus.

215. *Creta.*] Cretacea alit ſerpentes.

216. *Dulcem.*] Ordo eſt, æque dulcem, hoc eſt, tam dulcem.

217. *Quæ tenuem exhalat*] Humida vero terra, rigua, herboſa, erit omni uſui apta; oleis, vitibus, paſcuis, frugibus. *Nebulam fumoſque.* Humoris indices.

220. *Rubigine lædit.*] Quod ſalſuginis indicium eſt. infra, *ſalſa tellus frugibus infelix.*

224. *Dives Capua.*] Campaniæ metropolis. Ideo *dives*, quia talem arat. *Veſevo.* Campaniæ monti, crebris incendiis infami.

225. *Ora.*] Et hoc emendavit ipſe, qui Nolam poſuerat. Nam poſtea offenſus à Nolanis, qui eidem aquam negaverant, *ora* pro Nola poſuit. *Et vacuis.* Acerre civitas eſt Campaniæ, haud longe à Neapoli: quam Clanius præterfluit fluvius: cujus frequens inundatio eam exhaurit. Vnde ait *vacuis*, id eſt, infrequentibus, & incolis exhauſtis.

226. *Nunc, quo quamque.*] Docet quibus modis explorandæ ſint terræ qualitates, ac diſcernendæ: utrum ſit rara, denſa, ſalſa, pinguis, humida, &c.

227. *Supra morem.*] Ordo eſt: Si requiras an rara ſit, an ſupra morem,

Altera frumentis, quoniam favet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit. ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager; glebas cunctanteis, craſſaque terga
Exſpecta, & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat)
Tale dabit ſpecimen. tu ſpiſſo vimine qualos,

Cola-

rem, hic pro valde eſt poſitum, hoc eſt, ſupra juſtum.

229. *Denſa magis.*] Bene addidit *magis*: nam vult oſtendere quid ubi melius naſcitur. poteſt enim & frumentum in rara & vinum in denſa, ſed non feliciter naſci.

230. *Capies oculis.*] Id eſt, eliges.

231. *In ſolido.*] Vbi terra ſolida maxime eſt, non cava.

232. *Et pedibus.*] Calcibus preme terram ingeſtam.

234. *Aptius uber erit.*] Aptior ubertas & fertilitas.

235. *Et ſcrobibus.*] Si ſcrobs terram egeſtam recipere non poſſit.

236. *Spiſſus ager.*] Pro certo habe, terram illam eſſe gravem, ſolidam & ſpiſſam. *Glebas cunctantes.* Validas, graves, magnas. *Exſpecta.* Proba. ut, *& rebus ſpectata juventus.*

239. *Nec manſueſcit.*] Non ponit ſalſam amaritudinem, nec dulcis fit.

240. *Sua nomina.*] Propriam generoſitatem: quin & vites & poma in ea degenerant.

241. *Specimen.*] Dignam probationem & argumentum. *Spiſſo vimine.* Spiſſi viminis. Id eſt, Sume vimineos qualos per quos vinum defluit; & cola quæ vinum è prelis recipiunt.

242. *Præ-*

Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur. aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus. haud umquam manibus jactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit, ipſaque juſto
Lætior. ah, nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit;
Quæque levis. promtum eſt oculis prædiſcere nigram,
Et quis cui color. at ſceleratum exquirere frigus
Difficile

242. *Præla.*] Præla autem trabes ſunt, quibus uva jam calcata premitur. *Tectis.* Vbi reponebantur ab injuria pluviæ ſecura.

243. *Huc ager.*] Terra ex agro quem explorare vis.

244. *Ad plenum calcentur.*] Fontana, aqua dulci imple. *Eluctabitur.* Cum mora egredietur, & ſenſim velut luctando, viam ſibi faciet tranſibitque.

245. *Et ora.*] Id eſt, linguam & imum palatũ, per Synechdochen.

247. *Amaror.*] Amaritudo. Multi *Amaro* legunt: ut ſit, *Senſu amaro.*

249. *Fatiſcit.*] Illiſa humo, non diſſipatur.

250. *Ad digitos.*] Pro inter digitos. *Lenteſcit.* Non eſt friabilis, ſed viſcoſa & lenta, cohæret. *Habendo.* Dum habetur. *Juſto lætior.* Vltra modum, plus quam oportet.

252. *Ah nimium.*] Ne herbæ plus æquo creſcentes, ſpem adimant frumentorum.

253. *Primis ariſtis.*] Herbis ſurgentibus, quarum luxuries futuris frugibus nocet: quas culmi tenues ferre non poſſunt.

256. *Et quiſquis color.*] Varie hic

Difficile eſt; piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut ederæ pandunt veſtigia nigræ.
His animadverſis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere monteis,
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus. optima putri
Arva ſolo; id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefactæ movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur,
Muta-

hic verſus legitur: alii enim: *Et quiſquis color*: alii vero, *Et quis color. Sceleratum.* Nocens, omnia exurens, & frugibus pernitioſum.

257. *Difficile eſt; piceæ.*] Non raro tamen frigoris indicia ſunt, taxi, piceæ, & hederæ nigræ ibi natæ.

258. *Veſtigia.*] Sunt indicia. *Nigræ.* Ad albarum diſcretionem.

259. *His animadverſis.*] Id eſt, agri qualitate deprehenſa. *Terram multo.* Hoc dicit, non eſſe eo anno ponendas vites, quo fodiuntur ſcrobes: ſed poſt annum. ut calore, frigore, & labore ruſtici, poſſit terra putrefieri. Quinta hæc libri pars eſt; de vitibus: ubi traditur paſtinatio, tranſlatio, ſatio, putatio, &c.

260. *Magnos.*] E ſcrobibus effoſſas glebas aggeſtaſque invertere; Soli, ventis & pruinæ exponere, ut excoquantur & putreſcant, priuſquam radices ſolo committas.

263. *Arva ſolo.*] Senſus: optima arva ſunt, ſi putreſcit ſolum. & quia rem difficilem videbatur præcepiſſe, adjecit: Et id venti curant, gelidæque pruinæ. Ipſe alibi: ut cui putre ſolum: namque hoc imitamur arando.

264. *Labefactæ.*] Nota figuram. movendo labefaciens, aut movens & labefaciens.

265. *At ſi quos.*] Diligentes vinitores videant: ut ſolum parent in uſum ſeminarii, ejuſdem naturæ & ſitus cum vineto, in quod transferendæ ſint viviradices; ne degenerent aut tabeſcant.

266. *Ante locum, &c.*] Dicit, in tranſlatione arborum ſimilem terram eſſe requirendam.

267. *Arboribus ſeges.*] Quia de ſeminario loquitur arborum, bene

ſegetem

Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant;
Vt, quo quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
Reſtituant. ADEO in teneris conſueſcere multũ eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere viteis,
Quære prius. ſi pinguis agros metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleiſque ſupinos,
Indulge ordinibus; nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello cum longa cohorteis
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
AEre renidenti tellus, necdum horrida miſcent
Prælia

ſegetem appellavit. *Digeſta.* Id eſt, ordinata. Vel tranſlata digeratur. *Matrem.* Terram.

268. *Semina.*] Plantæ, vivitadjices.

269. *Signant.*] Rubrica notant; ut, quas cœli partes in ſeminario ſpectaverint, eaſdem & in vineto retineant.

271. *Auſtrinos.*] Meridiem. *Axi.* Septentrionali.

274. *Si pinguis agros.*] In plano ſolo denſius ordinabis vites, in acclivi & collino rarius. *Metabere.* Eliges. Metis & terminibus diſtingues.

275. *Denſa.*] Pro denſe.

277. *In unguem.*] Directas accurate, ad perfectionem. Et eſt tranſlatio à marmorariis, qui juncturas unguibus probant. *Indulge, &c.* Da ſpatia, & eos effice largiores. Nam de plano ait, *denſa ſere. Nec ſecius.* Minus.

278. *Arboribus poſitis.*] Vitibus ordinatis. *Secto limite.* Ducto. *Via.* Interſtitia. *Quadret.* Conſentiat, congruat, & in quadratum dirigatur.

279. *Vt ſæpe.*] Similitudo illuſtris.

281. *Fluctuat.*] Κυμαίνει, undanti mari ſimilis movetur.

282. *Aere renidenti.*] Armis teliſque vibratis. *Nec tum horrida.* Prælio nondum commiſſo.

284 *Omnia*

Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum;
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra; neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæras:
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos,
Aeſculus in primis; quæ quantum vertice ad auras
Aethereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; immota manet, multoſque per annos
Multa virum volvens durando ſecula vincit.
Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella

Sum-

284. *Omnia ſint.*] Hoc refertur ad ſuperius illud, *Indulge ordinibus.* Vt autem hic Poëta confert & committit arborum ordines cum militaribus. *Numeris.* Ordinationibus, intervallis.

285. *Paſcat.*] Delectet. *Non animum.* Neque hoc in ſpeciem tantum, ut delectet; ſed in uſum, ut ex æquo alimentum ſingulis ſuppetat.

288. *Quæ ſint faſtigia.*] Faſtigium & ſummæ & imæ partis poſſumus dicere: hic infimas altitudines intelligit.

289. *Auſim.*] Auſus ſim, audebo. *Sulco.* Id eſt foſſæ, & ſcrobi non ita altæ & profundæ, ac arbores requirunt. *Vitem tenui.* Hic videtur Maro vitem ab arbore diſtinguere; altius arborem ſtatuat defigendam, vitem tenui ſulco committat, arbori maritandam.

291. *Aeſculus, &c.*] Arbor eſt glandifera, quæ licet ab eſu dicta ſit, tamen per æ ſcribitur.

293. *Non flabra.*] Ventorum flatus.

299. *Neve inter, &c.*] Radices enim ejus nocent vitibus. *Neve flagella.*

Flagella

Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas.
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ sylvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas,
Ingentem cœlo sonitum dedit: inde secutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à vertice sylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt,

Flagella dicuntur summę arborum partes; ab eo quod ventorum crebros sustinent flatus. Non ergo malleolos aut taleas terræ depangendas sumas ex summa vitis parte, sed ex ima; ut quæ terram alimento ejus assuetæ desiderent.

301. *Tantus amor.*] Sic diligenter à rusticis ager est colendus. *Ferro læde retuso.* Retuso, obtuso, quo vires quassantur potius & vulnerantur, quam putantur.

302. *Neve oleæ.*] Non quod non prosit, sed ut etiam ipse dicit, propter casum incendii.

303. *Incautis pastoribus.*] Negligentibus, circa alia occupatis.

308. *Et ruit altam.*] Egerit, emittit, & ruere facit. Nam modo *ruit* agentis est.

309. *Caligine.*] Fumi & flammæ.

310. *A vertice.*] A superiore cæli parte, vel stirpium cacuminibus & flagellis. quod Græcis κατ' ἄκρας.

312. *Hoc ubi.*] Ejusmodi incendium si quando acciderit, à stirpe & radice pereunt vites: superstites repullulant oleastri. Quidam distinguunt, *hoc ubi non.* & erit sensus: ubi oleæ in oleastrum insitæ non fuerint, etiam si incendio conflagrarint, exustæ à trunco reviviscent, & cæsæ reverti possunt, *atque ita similes revirescere terra.* Insitæ autem cum summe perierint, oleastri truncus remanet.

315. *Nec*

Poſſunt, atque ima ſimiles revireſcere terra:
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat author,
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems: nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis: jam præterit æſtas;
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis:
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conju-

315. *Nec tibi tam.*] Dicit quo tempore vites ponendæ ſint: & probat tolerabiliter autumno, melius verno. *Superat.* Supereſt.

316. *Movere.*] Non arari prohibet: neque enim hic de arvis loquitur, ſed ſcrobes fieri vetat hyberno tempore.

317. *Nec ſemine.*] Syllepſis. Ex ablativo, id eſt, *ſemine*, aſſumendus nominativus, hoc eſt. ſemen. & erit ſic: nec ſemine jacto patitur ſemen radicem terræ affigere.

319. *Vere rubenti.*] Floribus ſplendido.

320. *Candida.*] Periphraſis eſt ciconiæ, ex ſuis adjunctis. Huic autem avi honos ſerpentium exitio tantus, ut in Theſſalia capitale fuerit, occidiſſe.

323. *Ver adeo frondi.*] Digreſſio in veris laudem, ex variis ejus adjunctis, quod tum concipiunt plantæ, aves, pecudes, fruges, vites. *Adeo.* Abundat. *Vtile.* Bis ſubaudiendum.

324. *Vere tument.*] Quaſi impatienti libidine ſeminis concipiendi turgeant. A virginibus ducta metaphora, quarum plena pubertate habitus viro maturus eſt, toto corpore velut tumeſcente: præſertim pectore ac mammis. Vnde & *tumida virginitas* elegantèr à Papinio dicitur. *Genitalia* autem dicimus *ſemina*, quibus aliquid procreatur & gignitur.

325. *Tum pater.*] Tum Iupiter,

Conjugis in gremium læta deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris;
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis,

piter, hoc eſt aër, aureo imbre deſcendens in gremium Veſtæ, id eſt, Terræ, imprægnat, fœcundatque conjugem.

327. *Corpore.*] *Corpore* aut ſuo, aut terræ. ſic *terræ* pro corpori.

328. *Avia avibus.*] Paronomaſia.

329. *Certis diebus.*] Statis anni temporibus: & à natura arcana quadam ratione diſpoſitis.

330. *Almus ager.*] Ab eo quod nos alat. *Zephyrique.* Qui comes eſt veris, & terræ maritus.

331. *Laxant.*] Exprimere voluit naturam lactis animalium. Nam *laxant arva ſinus* dicens, partum ſignificat: deinde ſtatim humorem ſuperare quo alat fetus, intulit.

332. *Gramina.*] Celſus ait *germina* reliquiſſe Virgilium. Loquitur enim de omnium arborum fetu. *Novos Soles.* Dies vernales; cum novo anno quaſi novos.

333. *Nec metuit.*] An ideo *non metuit*, quia non ſurgunt? quod magis placet. Vel hoc dixit: non metuit, ne tempeſtate opprimatur.

335. *Trudit.*] Propellit, effundit in folia.

336. *Non alios.*] Et ſane crediderim mundi conditi natalem incidiſſe in vernum tempus. *Creſcentis.* Si creſcit, deficit. In quo videtur ſecutus Epicurum, qui ait: *Omnia quæ orta occidunt, & aucta ſeneſcunt.*

337. *Tenorem.*] Ductum; hic continuationem.

338. *Ver illud erat.*] Quomodo di-

Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Cum primum lucem pecudes hauſere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis:
Immiſſaque feræ ſylvis, & ſydera cœlo.
Nec res hunc tenerâ poſſent perferre laborem,
Si non tanta quies iret friguſque, caloremque
Inter; & exciperet cœli indulgentia terras.
Quod ſupereſt, quæcunque premes virgulta per agros
Sparge ſimo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum; aut ſqualenteis infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſque ſubibit
Halitus, atque animos tollent ſata. jamque reperti, Qui

do dicunt homines diem feſtum agere magnum orbem. poteſt & zodiacum circulum dicere, qui faciat diviſionem temporum: quod ſi eſt, *agebat*, pro circumagebat accipiendum erit, orbis.

339. *Hybernis flatibus.*] Aſperis, ſævis. *Parcebant.* Hic *parcebant* pro abſtinebant.

341. *Ferrea progenies.*] Procreata ex lapidibus ad laborem. Alibi: *Unde homines nati durum genus.*

342. *Immiſſæque.*] Pro innatæ: neque enim ab alio immiſſæ ſunt.

343. *Nec res hunc.*] Neceſſe enim fuit, ut cœli clementia frigoris & caloris temperiem mundo recens nato indulgeret. *Laborem.* Vel frigoris, vel caloris.

344. *Quies.*] Tranquillitas. Et eſt veris definitio, *Cœli indulgentia.*

345. *Inter.*] Id eſt, interveniret. *Indulgentia.* Et nove *indulgentia* dixit. Veteres enim indulgitatem dicebant. *Terras.* Id eſt, fetus terræ.

346. *Quod ſupereſt.*] Non quod deeſt, ſed quod ſequitur. *Premes.* Demerges, infodies. *Quæcunque virgulta.* Sive de plantariis, ſive de arboribus.

348. *Aut lapidem bibulum.*] Id eſt, per quem terra humorem poſſit ad radices vitis admittere. Qui lapis arenarius vocatur. *Infode.* Verbum *infode*, venit ab eo quod eſt fodio, fodis, fodit.

350. *Animos tollent.*] Sument ab

Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc, effuſos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram,
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes:
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leveis calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.

Ac,

ab his rebus magnanimitatem. *Iamque reperti.* Scilicet diligentiores, qui ſaxis & teſtis operiunt vites adverſus imbres & æſtum caniculæ. *Et jam*, hic pro propterea ponitur. *Sata. Sata* autem dicit virgulta quæ preſſeris.

352. *Effuſos*, &c.] Contra nimias pluvias.

353. *Hiulca.*] Nimiis caloribus fiſſa.

354. *Seminibus.*] Iterum *ſeminibus* pro arboribus accipi oportet. & *ſupereſt*, ſequens eſt.

355. *Ad capita.*] Poſitarum ſcilicet vitium. *Capita vitium* ſtirpes ſunt & radices, quibus tanquam ore alimentum attrahunt. Quo ſenſu Plato forte, *hominem*, arborem inverſam dixit. *Iactare bidentes.* Hoc ad comminuendas pertinet glebas. Dicit autem circumfodiendum eſſe: & ad ipſa capita plantarum terram adducendam, & ſæpius ideo, quia & vento & imbribus à capite terra deſcendit.

357. *Flectere luctantes.*] Arare interſtitia & invertere: ſeu cum quadam moderatione ducere; ne tenera adhuc virgulta concutiant.

358. *Tum leves calamos.*] Adminicula ex arundine, calamis & virgis levigatis admovere: ſudes item & furcas, quibus innixæ vites novellæ, diſcant populos & ulmos, quibus maritandæ ſunt, ſcandere; unde ventos ſuſtineant, & hinc inde ſpargant multa tabulata, racemis onuſta.

361. *Tabulata.*] Nunc *tabulata* dici diſpoſitionem ramorum, per quos vitis uſque ad ſummum aſcendit. & eſt relatio facta ad omnes, in quibus extructiones ſingulæ tabulata dicuntur. Vel ſunt

Ac, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,
Ipſa acie falcis nondum tentanda, ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint, tunc ſtringe comas, tunc brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluenteis.
Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt:
Præcipue dum frons tenera, imprudenſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes Solemque potentem,
Sylveſtres uri aſsidue, capreæque ſequaces
Illu-

rami effuſiores & in plana tendentes.

362. *Ac dum, &c.*] Sequitur pampinatio ſeu frondatio. *Adoleſcit.* Creſcit.

365. *Ipſa acie falcis.*] Si *acies*, ſenſus hic eſt: Teneris adhuc vitibus, non eſt falcis *acies* neceſſaria. Vel, ſurculus vitis novellæ anniculus horret aciem. Si *acie*, ſubaudimus virgulta: ut ſit, ipſa virgulta nondum falcis acie tentanda ſunt.

367. *Stirpibus.*] Solidioribus palmitibus, id eſt truncis.

368. *Tunc ſtringe.*] Folia & pampinos tonde.

370. *Ramos, &c.*] Luxuriem falce preme.

371. *Texendæ.*] Alii hic diſtinguunt: alii ſeparant texendæ, *ſepes etiam & ſpecus omne tenendum.* Inſuper etiam pecus prohibendum. *Tenendum.* Continendum, arcendum, dum ſurculi teneri ſunt.

373. *Solemque potentem.*] Intolerabilem, gravem. *Indignas* autem *hyemes*, ſævas.

374. *Sylveſtres.*] Id eſt, boves agreſtes, qui in Pirenæo monte naſcuntur inter Gallias & Hiſpanias poſito. Sunt autem exceptis elephantis, majores animalibus cæteris. dicti *Vri*, ἀπὸ τοῦ ὄρους, id eſt, à montibus. *Capreæque ſequaces.* Id eſt, perſecutrices; ſeu quod vites perſequantur; Vel celeres, fugaces.

377. *In-*

375 *Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ.*
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
380 *Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris*
Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Thesidæ posuere; atque inter pocula læti

Molli-

377. *Incumbens, &c.*] Etiam saxa caloribus penetrans.

378. *Venenum.*] Venenati morsus.

379. *Dentis, &c.*] Capræ non solum Baccho & Æsculapio; verum & Minervæ immolari sunt solitæ, auctore Plinio lib. 8. c. 47. quod ejus morsus arboribus exitialis esset, olivam lambendo quoque sterilem faceret.

380. *Non aliam.*] Neque aliam ob causam immolatur caper in ludis liberalibus, quam quod vites rodat: à quibus ludis Bacchi theatrales ac scenici ludi, Tragædiæ maxime, originem traxere.

381. *Veteres ineunt.*] Primi ludi theatrales ex liberalibus nati sunt: Ideo ait, *veteres ludi. Proscenia* autem sunt pulpita ante scenam, in quibus ludicra exercentur.

382. *Præmiaque.*] Athenienses in memoriam pagorum, in quibus dispersi victitabant, priusquam à Theseo in urbem redacti sunt; veteres hosce ludos, Libero patri per pagos & compita celebrabant, præmio proposito (qui hircus) iis, qui agillime saltassent uno pede per utres ex hircina pelle inflatos, unctosque. *Ingentes.* Quidam legunt *ingeniis*: ut sit, præmia posuerunt ingeniis. Dabatur autem hircus præmii nomine. unde hoc genus Poëmatis tragœdiam volunt dictam. *Pagos & compita.* Id est, per quadrivia, quæ compita appellantur; ab eo quod multæ viæ in unam confluant: unde ludi compitalitii vocantur. & villas, quæ pagi ἀπὸ τῶ πηγῶν appellantur, id est, à fontibus, circa quos villæ consueverant condi. unde & pagani dicti sunt, quasi ex uno fonte potantes.

383. *Thesidæ posuere.*] Ideo quia primi Athenienses Liberalia ludosque liberales statuerunt. *Thesidæ* dicti à rege Theseo.

Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Nec non Auſonii, Troja gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto;
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ, ſaltuſque profundi,
Et quocunque Deus circum caput egit honeſtum.

Ergo

384. *Mollibus in pratis.*] Ideo, ne læderentur cadentes.

385. *Nec non Auſonii.*] Atque hinc ad Italos à Trojana colonia oriundos, fluxere etiam ludi in honorem Liberi patris, quos celebrant inconditis verſibus & riſu, larvis ex corticibus cavatis perſonati.

386. *Riſuque ſoluto.*] Id eſt, cachinno.

387. *Oraque corticibus.*] Hoc adhibuerunt, ne agnoſcerentur, ut perſonas factas de arborum corticibus ſumerent.

388. *Et te Bacche vocant.*] Hymnos in tuum canunt honorem.

389. *Oſcilla ex alta.*] Hoc genus luſus per ſex Latinarum feriarum dies celebrabatur, in memoriam & imaginem vitæ humanæ, in qua altiſſima dejiciuntur, infima in altum efferuntur; idque ad memoriam redintegrandam initio acceptæ vitæ illis diebus: per oſcillationem, motus cunarum; per lactatam potionem, lactis alimentum veteribus ſignificantibus. *Mollia.* *Mollia* hic pro mobilia. & videtur Virgilius opinionem illorum ſequi, qui in honorem Liberi patris putant oſcilla ſuſpēdi, quod ejus ſit pendulus fructus. *Oſcilla.* *Oſcilla* autem dicta, ſive quoniam capita & ora hoſtiarum in ſummis perticis figebantur, ſive quia hunc luſum Oſci dicuntur frequenter exercuiſſe, & per Italiam ſparſiſſe. Alii imagunculas eſſe volunt; quæ vertibularum coagmentis formatæ & penſiles, varias rerum ſpecies ſimulabant. Alii ſuſpendicula eſſe autumant, quibus ſe invicem per tranſverſum in aëre ludentes levabant aut premebant. quas jactationes Latini *cernuationes* dicebant.

390. *Hinc omnis, &c.*] Poſt hæc ſacra celebrata.

391. *Honeſtum.*] Pulchrum.

393. *Er-*

Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque, & liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiſque in verubus torrebimus exta colurnis.
Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt. namque omne quotannis
Terque quaterque ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Aeternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.
Et jam olim ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigi-

393. *Ergo.*] *Ergo*, veteres pro merito dicebant. & erit ſenſus. merito, inquit, ſacra faciemus ei, cujus beneficio vineta proveniunt.

394. *Carminibus, &c.*] Id eſt, Romana lingua, pleraque enim ſacra, pro gentium qualitate: pleraque ſecundum ſuum ritum coluntur. *Liba.* Placentas ex lacte, ſeſamo & melle: vel melle, farre, oleo.

395. *Et ductus cornu.*] Vtrumque verbum ſolenne, & Pontificale eſt: Nam victima *ducebatur*, non trahebatur. Et tunc aptum ſacrificium erat, cum animal dedicatum victimæ *ſtaret*, & non reluctaretur.

396. *In verubus.*] Quia ſicut etiam caper eſt inimicus vitibus, ita eis nocet & corylus. Vnde & ait ſupra,

Neve inter vites corylum ſere.

397. *Eſt etiam ille.*] Iam paulatim tendit ad vitium vituperationem, dicens, & infinitum eſſe earum laborem; ut,

Cui nunquam exhauſti ſatis eſt

Sc. laboris. & incertum fructum; & ipſum etiam fructum perniciosum: ut,

Bacchus & ad culpam cauſſas dedit.
Omne ſolum. Continens, ſcilicet vites.

400. *Aeternum.*] Semper, perpetuo. *Nemus.* Omne autem nemus dicit & arborum & vitium. *Levandum.* Hic putandum.

401. *Labor actus.*] Id eſt, in anni circulum labor ſe invicem ſequitur ruſticorum.

402. *Atque in ſe ſua.*] Inde annus Græcis ἐνιαυτὸς, Latinis ab *Am*, id eſt, circum dictus.

403. *Olim.*] Quandoque. Significat

Frigidus & ſylvis Aquilo decußit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. bis vitibus ingruit umbra:
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ.
Durus uterque labor. laudato ingentia rura,
Exiguum colito; nec non etiam aſpera ruſci
Vimina

gnificat autem finale tempus autumni. *Seras frondes.* Sero cadentes, Vetulas aridas.

404. *Honorem.*] Frondes decus arborum: namque,

Turpis ſine frondibus arbos.

405. *Acer.*] Non quilibet: ſed acer & diligens. *Curas venientem.* Quaſi in tempore alieno præmeditatur futurum laborem.

406. *Et curvo.*] Id eſt, falce, quæ eſt in ejus tutela. Falce ergo vinitoria ablaqueat, hoc eſt, recidit minorum gentium radiculas, quo felicius creſcant majores, quas tamē putando fingit, & componit. *Relictam. Relictam,* neglectam, non putatam.

408. *Primus humum.*] Hoc eſt, ad laborem primum te eſſe convenit, ultimum ad fructus legendos. *Primus*, puta; & inutiles palos ſub tecta referto, pro quibus novos poſueris.

409. *Et vallos.*] Vitium ſuſtentacula, & pedamenta quæ in nonnullis locis, in tecta portantur; ne imbribus depereant cito.

410. *Metito.*] Vindemiato. Et per hoc dicit maturam uvam debere colligi. *Bis vitibus ingruit umbra.* Vitis & arboris, ut dempta folia Solem admittant, quo poſſint uvæ matureſcere. *Metere* tam ad vites, quam ad ſegetes refertur: ut apud Græcos ἀμᾶν & ἀμᾶσθαι, & ad omnes fructus reſpicit. Sic & vindemia, & vindemiare ad aliorum fructuum, quam uvæ collectionem pertinet.

411. *Bis ſegetem.*] Semel autumnali, ſemel vernali tempore.

412. *Durus uterque.*] Et vellendarum herbarum, & frondium ſecandarum.

413. *Exiguum colito.*] Videtur Poëta velle populares ſuos ad priſtinam naſcentis urbis revocare frugali-

Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites: jam falcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Iuppiter uvis.
Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces,
Cum

frugalitatem & moderationem; cum ſcilicet poſt exactos reges, ſeptena civibus ſingulis jugera tantum aſſignata ſufficerent. *Ruſci.* Ruſcum virgultum eſt, quo vites ligantur. Et commemorat labores qui licet circa alia, tamen pro vitibus exercentur.

415. *Incultique.*] Quaſi cum indignatione ait, cura nos etiam ſponte naſcentium rerum fatigat.

416. *Iam vinctæ vites.*] Et tamen laboribus quaſi defuncto jamque defeſſo; poſt vites alligatas, putatas, & uſque ad extremos earum ordines omnem laborem devoratum & devictum, novus ingruit; denuo tellus ſollicitanda, pulvis & lapis omnis movendus, aëris intemperies uſque metuenda, & pluvia.

417. *Iam canit.*] Interpretantur Antes, *extremos ordines vinearum.* Nugæ. Si Antes propria ſua notione extremitatem deſignaret, fruſtra ſummus Poëta, *Extremos Antes* dixiſſet, quod non ἐπιῤῥήτως ab eo poſitum, ſed rei ſignandæ. Vt extremi ſunt Antes in vineis; ita & primi ac medii. Laſſus & effætus vinitor in extremis Antibus, qui in primis adhuc vegetus & integer, utpote laborare tum incipiens, quum in extremis vineæ ordinibus, labore jam fractus ſit. *Antes* igitur ſunt ordines cujuſcumque rei anteriores & qui frontem ſpectant; atque inde dicti. Gloſſæ veteres recte *Antes*, ἔμπροσθεν ἀμπέλου.

418. *Pulviſque movendus.*] Genus ipſum culturæ pulveratio vocatur; quo imminutæ glebæ vitibus applicantur.

419. *Maturis metuendus, &c.*] Aër, more ſuo, cujus varietas plerunq; laborem decipit ruſticorum.

420. *Contra.*] Sexta libri pars, quæ agit, ſed levi brachio, de oleis, malis, arboribus aliis, nec non fruticibus. *Non ulla.* Id eſt, nulla. Alii *non nulla* legunt, id eſt, aliqua: non ut in vitibus nimia.

421. *Procurvam expectant falcem.*

Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci, nutritor, olivam.
Poma quoque, ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſydera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cythiſi, tedas ſylva alta miniſtrat,
Paſcun-

cem.] Vt putentur: quod tamen ad curam refertur anniverſariam. nam neceſſe eſt, licet tarde, olivam putari. *Raſtroſque tenaces.* Ad fodiendum ſcilicet. Quia cum trahitur raſtrum per agros, omnem ſpurcitiam ſecum colligere videtur.

422. *Cum ſemel.*] Vbi radicem egerint, & ſtirpem extulerint. *Auraſque tulerunt. Ferre auras*, proprie eſt aſſueſcere aëris varietati; quæ obeſt rebus teneris nimium.

423. *Ipſa ſatis.*] Tellus ſimplici vomere inverſa, ſufficit humorem, qui ſatis ſit ad oleas.

424. *Sufficit humorem.*] Scilicet ſubminiſtrat arboribus. *Gravidas cum. Cum* abundat: nam hoc dicit, ſubminiſtra fruges vomere, id eſt, per vomerem. Alii *Gravidas cum vomere*, id eſt, ſtatim poſt arationem.

425. *Hoc.*] Hac re. *Nutritor.* Pro nutri. *Placitam paci.* Pacis ſymbolum & inſigne.

426. *Poma quoque.*] Pomiferæ arbores.

427. *Et vires habuere.*] Quia tenera virgulta ſolent religari fuſtibus validioribus.

429. *Nec minus.*] Sylveſtres arbores avium domicilia, etiam cultura deſtituta, proferunt arbuteos fœtus, & *baccis dumeta rubent. Fœtu nemus. Fœtu*, id eſt utilitate: nam omnis utilitas fœtus eſt.

430. *Aviaria.*] Secreta nemorum, quæ aves frequentant. *Baccas* autem *ſanguineas*, accipimus poma ſylveſtria.

431. *Tondentur cythiſi.*] Virgulta, à Cytho inſula, ubi abundant, nominata. *Tondentur* à capellis, apibus, jumentis. *Tedas.* Larices, & piceas, unde ſuccus fluit in uſum luminum, & ipſæ faces conficiuntur.

433. *Et*

Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atq; impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt; ſepemque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos; juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſa Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Euri aſſidue franguntque, ferunt que,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque, cupreſſoſque:
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.

Vimini-

433. *Et dubitant.*] Epiphonema Interrogatoriè.

434. *Quid majora.*] Tranſit etiam illa, quæ putes eſſe contemnenda. multum poſſunt, & ſalices, & myricæ, ſive geniſtæ, prodeſſe.

435. *Aut illæ.*] Id eſt ſalices aut geniſtæ. Multi tamen & *tiliæ* legunt; ut tria dixerit, ſalices, tilias & geniſtas.

437. *Undantem Cytorum.*] Montem Macedoniæ, vel Paphlagoniæ, in quo abundat buxus: quæ vento mota, æſtus imitatur undarum.

438. *Naryciæque picis.*] A loco in quo abundant pices. Narycium eſt oppidum Locrorum.

439. *Non ulli, &c.*] Non debitricia, nihil labori noſtro debentia, nec egentia.

440. *Ipſa Caucaſeo.*] Caucaſus mons eſt Scythiæ, poſitus hic pro quibuſlibet aſperrimis montibus. *Steriles* autem ait *ſylvas*, comparatione pomiferarum arborum.

441. *Animoſi.*] Valde ſpirantes.

442. *Cupreſſoſque.*] Hypermeter, ut longa indeſignetur Cupreſſus.

444. *Hinc.*] De ſylvis ſcilicet, nam de cupreſſo nullus efficit rotas aut radios. *Trivere.* Tornavere, compoſuere de torno. *Tympana.* Tecta vehiculorum, ad inſtar tympani teſtudinata. *Pandas.* Curvas.

Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi.
At myrtus validis hastilibus, & bona bello
Cornus: Ityræos taxi curvantur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto:
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado; nec non & apes examina condunt
Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

O FOR-

447. *At myrtus.*] Mascula: Fœmina enim hastis inutilis.

448. *Et bello Cornus.*] Apta est enim etiam Cornus hastilibus. *Ityræos in arcus.* i.e. præstantissimos: quales sunt Ityræi gentis Parthicæ.

449. *Nec tiliæ leves.*] Ordo est, Nec non tiliæ leves aut rasile buxum, torno formam accipiunt. *Nec non* dicit, hoc est, etiam. *Buxum.* Signum, non arborem dixit.

451. *Alnus.*] Pro navigio accipitur: vel quia primum,
Alnos fluvii sensere cavatas.
Vel alluit ad alnos Padi ripis familiares.

452. *Missa Pado.*] Pro in Padum. Species est pro genere. Alluvium ad sorores Phaëtontis mutatas in alnos prope Eridanum seu Padum.

453. *Vitiosæque, &c.*] Carioſæ, exesæ. Vult autem probate etiam putres arbores habere aliquam utilitatem. Sane pro *alveo*, per Synæresim *alvo* dicimus.

454. *Quid memorandum.*] Quid similiter laudandum. *Tulerunt.* Dona Liberi: sicut sylvæ multa sponte procreantes. Alii *Et quæ* legunt; Parum ergo est quod vites tantum laborem requirunt, etiam munera earum causas præstant furoris, & in libidinem & rixas furiant.

455. *Ille furentes.*] Lapithæ enim & Centauri in furorem sunt ebrietate compulsi.

456. *Pholumque.*] Inter Lapithas autem, & Centauros bellum fuit propter Hippodamiam, sive Deianiram: & cum ad rapiendam virginem insolentes Centauri fuissent, à Lapithis sunt attriti.

457. *Magno Hylæum.*] Bonum schema; ita enim pinguntur, quasi pocu-

O FORTVNATOS *nimium, sua si bona norint,*
Agricolas; quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam,
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusaque auro vestes, Ephyreiaque æra:
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno;
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi.

At

poculis bella tractantes.

458. *O Fortunatos.*] Non est abruptus transitus ad laudem vitæ rusticæ: nam ad superiora pertinet. post vituperationem quippe vini, ista quasi consolatio est: per quam ostenditur quantas voluptates rusticis natura præstiterit.

459. *Procul discordibus.*] Longe à civitatibus, plenis jurgio & rapinis.

460. *Justissima tellus.*] Ideo quia cum decimis reddit fructus, quod est magnæ Iustitiæ, & quæ justissime respondet agricolarum votis.

461. *Si non ingentem.*] Non solum vitam laudat rusticam, sed etiam contrariam, id est, urbanam, vituperat. Nam ista quæ de urbibus dicit, opinabilia sunt bona, non vera, sicut rustica.

462. *Mane salutantum.*] Salutatores innuit, quos Communes amicos Roma vocavit, qui sportæ causa divitum obeuntes limina, matutinum passim *Ave* portabant. Vnde & Martial.

Et matutinum portat ineptus ave.
Totis vomit ædibus. Pulchre & antique, id est, cum fastidio emittit. Hinc & *Vomitoria* in Spectaculis dicebantur, unde homines glomeratim ingredientes, in sedilia se fundebant.

463. *Inhiant.*] *Inhiant*, habere desiderant, mirantur, & subaudiendum salutantes. *Pulchra testudine.* Id est, Indica: unde postes ornabant, vel lectuli.

464. *Illusaque auro.*] Auro intexto aut perfuso variegatas. In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male autem quidam *inclusas* legunt. *Ephyreiaq; æra.* Corinthia, quæ laudat etiam Cicero.

465. *Alba nec Assyrio.*] Assyrii, populi sunt adjacentes Syriæ; apud quos primum usus inventus est purpuræ. *Veneno. Venenum*, ambiguæ significationis est vocabulum; ut Græcis φάρμακον. hic pro colore & tinctu.

466. *Nec casia.*] De casia Arabico

At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Dives opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus, at frigida Tempe,
Mugituſque boum, molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt: illic ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, parvoque aſſueta juventus:
Sacra Deûm, ſanctique patres; extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,

Acci-

bico frutice hoc intelligitur, nõ de herba: quæ caſia & cinnamum unguentis pretioſis olim addebatur, ut & amomum. *Nec caſia.* Omnia unguenta fiunt mixto olivo. Et recte dixit *corrumpitur*: quicquid enim definit illud eſſe quod fuit, *corrumpi* dicitur. Et mixtiones illæ, quæ fiunt à myrepſis & pictoribus, ſunt φθορεῖ. Tum notum eſt, magnum luxus inſtrumentum fuiſſe, quotidianas veterum unctiones.

467. *Et neſcia.*] Aut quia innocentes ſunt; aut quoniam immobilis eſt ſtatus vitæ eorum. Vrbanorum enim fortuna aut inſidiis, aut proſcriptione variatur.

468. *Latis otia.*] Fundus dicitur ab eo quod ſit rerum omnium fundamentum.

469. *Speluncæ.*] Id eſt, bona naturalia, non ſicut in urbibus labore quæſita. *Frigida Tempe.* Tempe proprie ſunt loca amœna Theſſaliæ. Abuſive cujuſvis loci amœnitas.

471. *Illic ſaltus.*] Venationes, quæ penitus in urbibus non ſunt. *Luſtra ferarum.* Bene ferarum addidit, quoniam ſunt in urbibus luſtra meretricum.

473. *Sacra.*] *Sacrum* dici volunt, quod ſit cum religione. *ſanctum*, quod cum amore.

475. *Me vero.*] Sic Horat. Ode 1. lib. 1. ſe beatiſſimum fore pronuntiat, ſi Lyrici nomen adipiſcatur, cum in ſtudio Poëtico ſummas habeat voluptates ſuas. *Primum.* Primum & ante omnia.

476. *Quam ſacra.*] Scilicet ſe Muſarum ſacerdotem profitetur, & in Muſarum ſacris curandis potiſſimas partes ſuſtinere: alludens ad ſacra Deorum ſolennia, in quibus magiſtri & reges, fercula ipſa, ciſtas & κειμήλια geſtabant. *Ingenti*

Accipiant; cælique vias, & ſydera monſtrent:
Defectus Solis varios, Lunæque labores:
Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis; rurſuſque in ſe ipſa reſidant:
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poßim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura

genti percuſſus. Rectius *Percuſſus.* Græci quoque ἀψάμβον γυναῖκα dicunt eum, qui mulierem quampiam deperit. Dicitur autem μανιάζειν, qui percitus eſt, & attonitus furore Muſarum. Et transfertur ad eos, qui ſua poëmata ſic amant, quemadmodum parentes ſuos liberos.

477. *Cælique vias.*] Aut artes. *Sidera.* Vtrum ea quæ cum cælo feruntur infixa; an vaga, quæ contraria cœlo curſus conficiunt. An omnes cœli viæ notæ ſunt.

478. *Defectus ſolis.*] Doceant me Muſæ, cæleſtium orbium motus; ſyderum ortus & obitus, Eclipſis Solis ac Lunæ rationem; Motus terræ; reciproci maris æſtus cauſſas: cur dies hiberni breviores, æſtivi longiores. *Varios.* Atqui uno modo tantum Sol deficere nobis videtur, tunc ſcilicet cum luna plena è regione ejus obſtiterit radiis, & eos nobis fecerit non videri. Vnde *varios* accipimus *defectus*; quia vel variis temporibus fiunt, vel varie. *Lunæque labores.* Vel errores, vel defectus, quotiens terræ altitudo interveniens radiis Solis, eam illuminari non patitur.

479. *Vnde tremor terris.*] An Ventus ſit in concavis terræ, qui motus etiam terram moveat. *Qua vi maria.* Vnde æſtuaria Oceani accipimus; qui per Gallias & Hiſpanias in infinitum erumpit contempta lege riparum, ad quas rurſus recurrit.

481. *Quid tantum.*] Circulorum hoc efficit ratio, cauſſa enim brevium dierum eſt, quod ſigna hyemalia tranſverſa oriantur, atque occidant: cauſa longorum dierum, quod æſtiva recta oriantur, & occidant.

482. *Tardis mora noctibus.*] Tarde venientibus, id eſt, æſtivis.

483. *Sin, has ne.*] Quæ naturæ myſteria, ſi per ingenii tarditatem & cordis à frigido craſſoque ſanguine hebetati, aſſequi & noſſe non datur; ſecundo loco rura, ruſticaque numina amo, veneror-que.

484. *Frigidus obſtiterit circum.*] Secun-

Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, ſylvaſque inglorius. ô, ubi campi,
Sperchiuſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta: ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra.
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſſas:
Atque metus omneis, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari.
Fortunatus & ille, Deos qui novit agreſtes,
Panaque, Sylvanumque ſenem, Nymphaſq; ſorores.
Illum

Secundum Phyſicos, qui dicunt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis: prudentes, calidi. Reſpicitque eorum opinionem, qui in ſanguine, prudentiæ ponebant partes.

486. *Inglorius.*] Comparatione Philoſophiæ, & Poëſios.

487. *Sperchiuſque.*] Fluvius Theſſaliæ. *Virginibus.* Vbi bacchatæ ſunt. Bacchi enim orgia in montibus celebrari ſolebant à furioſis Bacchis; quæ à Spartanis, quorum mons erat Taygeta, δυσμιναι, appellabantur.

488. *Taygeta.*] Mons Laconum Libero & Baccho ſacratus. *Qui me.* Qui, pro aliquis: & ſubaudiendum Deus. *Gelidis in vallibus Hæmi.* Alii *Æmi* legunt. Mons eſt Thraciæ, cæteros ejus ſpatii, magnitudine ac ſublimitate ſuperans, mediamque Thraciam dividens.

490. *Felix qui potuit*] Felix eſt ſapiens, qui cum rerum cauſſas ſciat, quæ vera eſt ſcientia, fatum infra ſe videt, non ipſam mortem timet.

491. *Fatum.*] Ex fato venientia.

492. *Subjecit pedibus.*] Quia Philoſophiæ cognitione, & mortis metum, & inferos quibus voluptas humana inquinaretur, domari & tolli credebant. *Per ſtrepitum*, intelligit opinionem formidoloſam, quæ vulgo eſt, de Acheronte. *Acherontis avari.* Fortaſſe *Acherontem avarum* ea ratione dixit, ut *ſummanus Pluto*, Plauto dicitur, quaſi manium ſummus; qui omnes avariſſime in ſuum theſaurum rapit: unde ſummanare, pro avide rapere & furari ſummani more.

493. *Deos qui.*] Sed & felix ruſticus, qui Deorum conſortio ac cultu lætus, tutus & ſecurus agit.

494. *Nymphaſque ſorores.*] Dryades,

Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miſerans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſua, carpſit; nec ferrea jura,
Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque

In

des, Hamadryades, Oreſtiades, Limoniades, Najades, ſylvarum, montium, pratorum, aquarum, quæ ſunt ſibi inter ſe ſorores.

495. *Populi faſces.*] Honores qui à populo præſtantur. & Magiſtratus Rom. quibus præferebantur faſces à lictoribus. Proprie autem locutus eſt, ut *faſces* populi, regum *purpuram* diceret, id eſt, regnandi libidinem.

496. *Infidos agitans.*] Diſcordiam poſuit pro avaritia. Ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. *Infidos* autem *fratres*, ideo ait, quod avaritiæ cauſſa diſſentiunt.

497. *Aut conjurato.*] Id eſt non eum ſollicitat conjuratio Barbarorum. *Deſcendens Dacus ab Iſtro. Iſtrum conjuratum*, apud quem Daci, in bella profecturi, conjurare conſuevere, ſe nolle re infecta redire. *Iſter. Danubius* eſt; qui & *binomius* Ovidio.

499. *Aut doluit.*] Non crudelem ruſticum inducit, qui inopis non miſereatur; ſed qui ſciens paupertatem malum non eſſe, pauperis non doleat ſortem: & ideo adjecit, *aut invidit habenti*, quia non invidet, ſciens divitias bonas non eſſe. Vel ideo dicit ruſticum, nec bonis, nec malis alienis moveri, quia ejus non interest; quippe qui ab urbibus eſt remotus.

501. *Ferrea jura.*] Dura, inexorabilia, immutabilia; quia veniam dare non novit.

502. *Inſanumque forum.*] Litigioſum. *Populi tabularia.* Vbi actus publici, tabulæ & inſtrumenta publica de prædiis, vectigalibus, &c. continentur. Significat autem templum Saturni, in quo & ærarium fuerat, & ibi reponebantur acta, quæ ſuſceptis liberis faciebant parentes. *Vidit*: expertus eſt. In *tabulario* ergo, inſtrumenta, literæ, tabulæque publicæ continebantur.

503. *Sollicitant alii.*] Neque

In ferrum : penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miſeroſque penates,
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat oſtro.
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro.
Hic ſtupet attonitus Roſtris : hunc plauſus hiantem
Per cuneos, geminatur enim plebiſque patrumque,
Corripuit. gaudent perfuſi ſanguine fratrum :
Exilioque domos, & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.

Agri-

ruſtica hæc vita urbanam tantum ſuperat, aut Philoſophicam æquat: ſed & alia omnia vitæ inſtituta & conditiones longe antecellit: quæ vel nautæ atque mercatores ineunt, vel milites, aulici, patriæ oppreſſores, avari, &c. *Cæca freta.* Subito in tempeſtatem ſurgentia.

504. *Penetrant aulas.*] Inſinuant ſe principibus, ut intimi fiant. *Limina* autem ait interiorem familiaritatem.

505. *Petit excidiis urbem.*] Incertum, alienam, an ſuam.

506. *Gemma bibat.*] Gemmeo poculo, non gemmato. *Sarrano dormiat oſtro.* Tyria purpura: quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur; à piſce quodam, qui illic abundat: quem lingua ſua *Sar* appellant.

508. *Hic ſtupet.*] Acclamationibus convaſatis ſupra mortalitatem ſe efferri opinatus, *Hunc plauſus hiantem.*

—— Famæque petitor
Multa dare in vulgus : totus populariibus auris
Impelli, planſuque ſui gaudere theatri.

Lucan.

509. *Per cuneos.*] Cunei dicti ſunt loca in theatro, id eſt, graduum ordines, in quibus vulgus ſpectatorum ſtabat inter ſedentium ſubſellia: *Geminatur enim. Geminatus* legit Turnebus; & ad theatralem populi plauſum refert.

510. *Gaudent perfuſi.*]
Sanguine civili rem conſtant, diviſaſque
Conduplicant, avidi cædem cæde accumulantes.
Crudeles gaudent in triſti funere fratres

Lucret. Adeoque pars victa cogitur,
Et Patriæ fines & dulcia linquere rura.

512. *Alio ſub ſole.*] Sub alio climate.

Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor: hinc patriam, parvosque nepotes
Sustinet: hinc armenta boum, meritosque juvencos.
Nec requies, quia aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues læti redeunt, dant arbuta sylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis,
Interea pendent dulces circum oscula nati,
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt: pinguesque in gramine læto,
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos: fususque per herbam,

Ignis

climate. Quia ortus & occasus dierum, & noctium, aliarumque id genus rerum, diversa est in diversis locis ratio.

514. *Hinc anni labor.*] Ex agricultura habet totius anni substantiam, proventum & alimentum, sibi suisque.

515. *Meritosque juvencos.*] Sui consortes laboris.

516. *Requies.*] Nec requiescit, nec intervallum est.

517. *Mergite.*] *Mergites* fasces culmorum spicas habentium, quas metentes brachiis sinistris complectuntur. quidam *cavos* dicunt.

519. *Sicyonia bacca.*] Oliva à civitate Laconiæ Sicyone, ubi abundant olea. *Trapetis* autem, molis olivaribus. Et declinatur trapetum, sicut templum.

520. *Arbuta.*] Poma sylvestria.

522. *In apricis.*] Matureſcit enim vinum in amphoris, igni aut Soli expositis. *Coquitur.* Familiaris est figura; pro coquitur, ut miteſcat.

524. *Casta.*] Non ut in urbibus, impudica.

527. *Ipse dies agitat.*] Suspendendum. & sic inferendum *festos.* nam hoc dicit, omnes dies sic habet, ut festos putes, utpote lætos. Alii dicunt, festos dies cum religione concelebrant.

Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant:
Te libans Lenæe vocat; pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporaque agreſti nudant prædura palæſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater. ſic fortis Hetruria crevit:
Scilicet, & rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septemque una ſibi muro circumdedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæſis gens eſt epulata juvencis:
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Nec

528. *Ignis ubi.*] In medio *ubi ignis*, & proprie *coronantur*, uſque ad coronam ſummam implentur.

529. *Lenæe.*] Bacche. *Pecoris magiſtris.* Paſtoribus, operum ſociis.

530. *Certamina.*] Hic Poëta Græce locutus videtur: quandoquidem Græci ἆθλα πῆγναι dicunt, & νικητήρια. Vel ponit certamina ſagittarum aut palæſtræ, proponitque præmia.

531. *Agreſti palæſtra.*] Ruſtica luctatione. Palæſtra autem dicta eſt, ἀπὸ τῆ πάλης, id eſt, à luctatione.

532. *Hanc olim veteres.*] Vitæ ruſticæ laudationem firmat, teſtimoniis divinis & humanis. *Coluere Sabini.* Sabini, ut quidam exiſtimavere, à religione & Deorum cultu *Serini* appellati: qui Tatienſes.

533. *Remus & frater.*] Romani, qui Rhemnenſes. *Sic fortis Hetruria.* Hetruſci, qui Luceres: conſtatque, Tuſcos uſque ad fretum Siculum omnia poſſediſſe.

535. *Septemque una.*] Montes autem ſunt, Capitolinus, Aventinus, Cælius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Palatinus.

536. *Ante etiam ſceptrum.*] Antequâ regnaret Iuppiter, qui eſt in Dictæo monte Cretenſi nutritus. Id eſt, ante argenteam ætatem.

537. *Impia quam cæſis.*] Bos ſocius hominum in ruſtico opere, & Cereris miniſter, ab hoc antiqui manus ita abſtineri voluerunt, ut capite ſanxerint, ſi quis occidiſſet. Prometheus vero primus bovem occidit. *Plin.* lib. 7. cap. 56. Antequam ergo carne veſcerentur mortales.

539. *In-*

Nec dum etiam audierant inflari claſica; nec dum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equum fumantia ſolvere colla.

LIBER III.

ARGVMENTVM.

Duæ ſunt argumenti hujus partes: quarum prior, armentorum, equorum, præſertim & boum curam continet: quales ſcilicet in utroque genere deligendæ ſint matres; quales potiſſimum parandi ſint admiſſarii; quibuſque indiciis equini pulli generoſitas poſſit deprehendi: quæque omnibus iis cura pro ratione ætatis debeat adhiberi. Poſterior pars, minoris pecoris paſcendi rationem complectitur, ovium præcipue & caprarum; generaque morborum explicat, quibus greges peculiariter infeſtantur, una cum eorum cauſis & remediis. Et hinc occaſio ſumpta deſcribendæ peſtis, quæ graſſata eſt per Alpinas & Venetas regiones.

TE *quoque magna Pales, & te memorande canemus*

Paſtor

539. *Inflari claſica.*] Indicatur ſæculum ferreum, quo bella ceperunt, inventis etiam enſibus.

542. *Et jam tempus.*] Allegoricus hoc dicit, Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini. Priorem librum clauſurus Poëta à Martis equis, non audientibus habenas in abruptum rapiebatur: hic autem Pacis Ruſticæ equis diurnum opus emeritis, & curſu confecto laboreque defatigatis ſolvuntur colla fumantia.

1. TE *quoque magna Pales.*] Invocat Deam pabuli, dicturus de animalibus: ſicut de frumentis dicturus & vitibus Cererem invocavit & Liberum. *Magna Pales.* Hinc *Palilia.* Sunt

Pastor ab Amphryso: vos sylvæ, amnesque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere

qui *Parilia* legant, eaque non à Pale Dea, sed quod eo tempore omnia sata, arboresque & herbæ parturiant pariantque. Sed *Pales* Deus alius est à *Pale* Dea: quod docet Arnobii lib. III. adversus gentes.

2. *Pastor ab Amphryso.*] Amphrysus fluvius Thessaliæ, apud quem Apollo spoliatus divinitate, ob occisos Cyclopas, Admeto regi pavisse armenta dicitur: qui & *Nomius* vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς, id est à pascuis: vel ἀπὸ τοῦ νόμου, id est à lege chordarum. *Sylvæ, &c.* Κατ' ἐξοχὴν montem Arcadiæ posuit, Mercurio & Pani familiarem.

3. *Cætera, &c.*] Hoc est, fabulæ, quæ delectationi esse poterant, & occupare mentes curis solutas, jam descriptæ à multis, in omnium ore versantur.

4. *Quis aut Eurysthea.*] Eurysthæus rex fuit Græciæ, Persei genus; qui Iunonis instinctu imperabat Herculi, ut varia monstra superaret, quibus posset perire. unde eum *durum* appellavit, qui potuit ad complendum odium novercale sufficere.

5. *Aut illaudati.*] Busiris rex fuit Ægypti: qui cum susceptos hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, quum etiam eum voluisset occidere. hujus laudes scripsit Isocrates: unde *illaudati*, non qui laudatus non sit, sed qui laudari non meruit nihilque unquam laude dignum dixerit aut fecerit.

6. *Cui non, &c.*] Id est à quo. Hylas autem socius Herculis fuit, qui aquatum profectus, raptus est à Nymphis in Mysia. De quo supra Eclog. VI. *Latonia Delos.* Insula Ægæi maris, in qua Latona enixa est Apollinem & Dianam.

7. *Hippodameque.*] Cujus nuptias cursu & fraude Myrtilli aurigæ, meruit Pelops. *Humeroque Pelops.* Restituto pro carneo, quem Ceres esu absumpserat. Postea punito Tantalo, cum Dii voluissent ejus filium revocare ab inferis, Ceres ei eburneum brachium restituit.

8. *Acer equis,*] Victor etiam Oenomai. *Via.* Ratio ineunda.

Me

Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.

Cuncta

Me quoque. Sicut ſe alii ſuſtulerunt carminis merito.

9. *Tollere humo.*] Horatius:

Catus vulgares, & udam
Spernit humum fugiente penna.

Ergo *tollere ſe humo*, erit nomen ſibi parare, in hominum notitiam pervenire.

10. *Primus ego in.*] Primus ego ex Latinis, inito cum Græcis poëtis certamine, referam Muſas, Muſarumque præmia victoriæ inſignia, palmas ex Helicone Mantuam, è Græcia in Italiam. Vel, ideo primus, quod ante illum nullus Mantuanus Poëta fuit. aut quia nullus exinde talis emerſit. *Modo.* Tantummodo.

11. *Aonio vertice.*] Bœotio. Eliconia ipſa eſt Bœotia, in qua eſt Elicon mons, Muſis dicatus.

12. *Idumæas.*] Quidam *Idumæas palmas*, ab Iduma, quæ eſt urbs Lydiæ, palmarum ferax, dictas volunt. Plerique Idumam Syriæ Iudææ civitatem credunt.

13. *Et viridi in campo.*] Et victoriæ monumentum erigam, ponamque Honoris templum atque Æternitatis ex marmore, Auguſto Cæſari conſecratum.

16. *In medio.*] Stabit itaque in medio templi, Auguſti ſimulacrum, Tutelaris ſcilicet Dei. Tum locus medius apud Romanos honoratior, ut ſemper apud hunc Poëtam obſervare eſt. *Tenebit.* Pro poſſidebit.

17. *Illi victor ego.*] Victor ego purpura conſpicuus, in agro Mantuano inſtituam in honorem Cæſaris Circenſes ludos, ad ripam fluminis. *Tyrio conſpectus.* In habitu pontificis: cujus ſe officium dicit in templi conſecratione ſumpturum.

18. *Centum quadrijugos.*] Id eſt, unius diei exhibebo Circenſes. Ergo *centum currus*, ſecundum antiquitatem dixit; ſicut etiam *ad*

Cuncta mihi, Alphæum linquens, lucosque Molorchi,
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu,
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. jam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos:
Vel scena ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

In

flumina. Olim enim in littore fluminis Circenses agitabantur; in altero latere positis gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviæ præsens periculum. unde & *Circenses* dicti sunt, quia exhibebantur in circuitu ensibus positis: licet alii à circumeundo dicant *Circenses* vocari.

19. *Cuncta mihi.*] In honorem meum. Et hoc dicit: Ex aliis agonibus ad me certatura Græcorum multitudo conveniet. Per *Alphæum* autem, Iovis Olympici agonem significat, quæ quinto quoque anno celebrabatur. Nam *Alphæus* fluvius est Elidis, quæ civitas juxta Pisas est, in qua colitur Olympicus Iupiter. *Lucosq; Molorchi.* Id est, sylvam Nemeam, in qua celebratur agon in honorem Archemori. *Molorchus* autem pastor fuit, qui Herculem venientem ad occidendum Nemeum leonem, suscepit hospitio.

20. *Cursibus, &c.*] Id est, omissis in posterum Olympicis, huc ad Mantuanos solennes confluet tota Græcia, nostros hosce ludos cæstibus & palæstra celebratura. *Crudo cæstu.* Duro.

21. *Tonsæ olivæ.*] Minutis foliis compositæ. Habiturum autem se coronam tonsilem dicit præmium victoriæ.

24. *Vel scena.*] Scena quæ fiebat, aut versatilis erat, aut ductilis. *Versatilis* tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur, & aliam picturæ faciem ostendebat. *Ductilis* tunc, cum tractis tabulatis hac atque illac species picturæ nudabatur.

Purpurea, &c.] Augustus postquam vicit Britanniam, plurimos de captivis quos adduxerat, donavit ad officia theatralia: dedit etiam *aulæa*, id est velamina, in quibus depinxerat victorias suas; & quemadmodum Britanni ab eo donati eadem vela portarent. quam rem mira expressit ambiguitate, dicens, *intexti tollant.* Nam in velis ipsi erant picti, qui eadem vela portabant. *Aulæa* autem dicta sunt ab aula Attali.

26. *Se-*

In foribus pugnam ex auro, ſolido que elephanto
Gangaridûm faciam, victoriſque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis.
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,

Aſſa-

26. *Solido elephanto.*] Ebore integro.

27. *Gangaridum.*] Gangaridæ populi ſunt inter Indos & Aſſyrios, habitantes circa Gangem fluvium; unde etiam *Gangaridæ* dicti ſunt. Hos devicit Auguſtus. *Gangaridûm* vero pro Gangaridarum poſuit.

28. *Atque hic undantem.*] Ex Ægypto cum claſſe & exercitu, minantes Imperio ruinam, Antonium & Cleopatram ab Auguſto devictos. *Undantem.* Quaſi non undas, ſed bella portantem. *Magnumque.* Magne. ut, *Torvumque repente Clamat.*

29. *Aere columnas.*] Auguſtus victor totius Ægypti, multa de navali certamine ſuſtulit roſtra; quibus conflatis, quatuor effecit columnas, quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt locatæ.

30. *Niphatem.*] Niphates & fluvius eſt & mons: aut Armeniæ fluvii incolas intelligit.

31. *Fidentemque fuga.*] Fuga ſimulata: Tunc enim melius jacuntur ſagittas.

32. *Et duo rapta manu.*] Non eſt otioſa hæc adjectio *Manu.* Innuit ſiquidem Poëta, non hoc bellum geſtum auſpiciis imperatoris, ſed eum præſentem & αὐτοσχεδιαστον huic bello prælioque præfuiſſe, quaſi ſocium conſortéq; periculi. Dicendo *rapta*, celeritatem victoriæ oſtendit. *Diverſo ex hoſte.* Orientis & Occidentis accipimus. *Orientis* propter Gangaridarum: *Occidentis*, propter Britannorum triumphum.

33. *Utroque ab litore.*] Id eſt, Oceani orientalis, & occidentalis, ut ſit de Ægypto & Cantabris, vel de India, & Britannia.

34. *Stabunt & Parii.*] In templo Cæſaris majorum ſtatuas ejus dicit ſe eſſe poſitarum, quas commendat & à pretioſo marmore, & ab arte; dicens, *Spirantia ſigna.*

Assaraci proles, demissæque ab Iove gentis
Nomina; Trosque parens, & Troja Cynthius author.
Invidia infelix furias, amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum sylvas, saltusque sequamur
Intactos, tua Mecænas haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat: en age segneis
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Citharon,
Taygeti.

35. *Assaraci proles.*] Ponam, inquit, eorum statuas, qui à Iove usque ad Assaracum, & ab Assaraco usque ad Augustum originem ducunt. *Assaracus* autem avus Anchisæ, pater Capis fuit. *Ab Iove.* Ex Iove & Electra Atlantis filia nascitur Dardanus: ex quo Ericthonius, cujus Tros, cujus Assaracus, cujus Laomedon, & Capis. & Laomedontis Priamus, ejus Hector, &c.

36. *Trosque parens.*] Trojanorum rex, Ganymedis pater; à quo Troja nominata est. *Trojæ Cynthius author.* Vel Apollinem dicit, propter muros; vel Cynthium regem Trojæ.

37. *Invidia infelix.*] Infra hæc stabit Invidia, non ausa hiscere, utpote metuens ultrices Furias, pœnas Cocyti, rotæ Ixioniæ, saxi Sisyphi. *Infelix.* Quæ invidentes efficit infelices. Vel dicit se talia scripturum vel facturum, ut magnitudine sui mereantur invidiam: ipsam tamen invidiam nihil esse nociturum, timore pœnarum. *Amnemque severum.* Tristem.

38. *Tortosque Ixionis.*] Quibus religatus ad rotam est, postquam illicitos Iunonis petivit amplexus.

39. *Et non, &c.*] Quod contra montem Sisyphus volvit. *Non exuperabile,* quod superari non valet summum montis cacumen.

40. *Interea Dryadum.*] Donec laudandi Cæsaris tempus adveniat, interim Georgica scribo. *Intactos* autem ait *saltus,* quod ante ipsum nullus Latine carmen Georgicum scripsit. *Dryadum.* Nymphæ sylvestres, ἀπὸ τῆς δρυὸς nuncupatæ.

42. *Te sine nil.*] Ac si diceret, Non meo ingenio; sed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accessi.

43. *Vocat ingenti.*] Hortantur nos ad scribendum illi montes, qui animalibus sunt referti.

Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos,
Corpora præcipue matrum legat. optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,

Et

ferti. *Cithæron.* Cithæron, mons eſt Bœotiæ: ibi arcana Liberi patris ſacra celebrantur tertio quoque anno, quæ Trieterica dicuntur.

44. *Taygætique.*] *Taygetus* mons Laconiæ, quæ canibus ſtrenuis clara. *Domitrixque Epidaurus.* Hæc civitas Illyrii, equis clara, & nobilis Æſculapii tutela, & aurea eburnaque ejus ſtatua.

45. *Vox ingeminata.*] Duplicata per Echo.

46. *Mox tamen.*] Id eſt, poſtquam Georgica conſcripſero.

47. *Cæſaris.*] Hic diſtingue, ut Æneadas ſignificaſſe videatur, quia una Actiaca pugna Octaviani Cæſaris fuit.

48. *Tithoni prima quot.*] Id eſt, tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni ſunt à te uſque ad mundi principium. Vel ab infinito infinitum, quia Tithoni origo non poteſt comprehendi. niſi referamus originem Tithoni Phrygis, ad Dardanum ipſum vel Iovem κατ' ἐξοχὴν, in gratiam Iuliæ familiæ per Æneam & Creuſam à Iove, Dardano, & Tithono ex ordine oriundæ.

49. *Seu quis Olympiacæ.*] Secunda libri pars. Si quem juvet equos alere alipedes ad curſum & certamina in Olympicis aliiſve ludis; ſive ſtrenuos ad laborem & arandum: matres in utroque genere, equas ſc. & vaccas accurate eligat ad generationem. De origine vero ludorum Olympicorum legendus Pauſanias lib. 5.

51. *Corpora præcipue.*] Magis matrum; per quod oſtenditur etiam patrum corpora eſſe requirenda. *Torvæ forma.* Id eſt, tauro ſimilis. *Torvæ.* Terribilis.

52. *Turpe caput.*] *Turpe* autem *caput*, amplum, atque magnum, ac per hoc terribile. *Plurima cervix.* Craſſa & longa.

53. *Cru-*

Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro proprior: quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.
Aetas Lucinam, juſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.

Optima

53. *Crurum tenus.*] Vſque ad crura. Hic autem *crurum tenus*, genitivo ſuo appoſuit; alibi ablativo, ut, *pube tenus*. *Palearia* autem ſunt pelles dependentes è gutture. Belg. de quabben of onderkin.

55. *Et camuris.*] Id eſt curvis: unde & *cameræ* appellantur. Præcipit autem aures, & magnas & hirſutas eſſe debere.

56. *Nec mihi diſpliceat.*] Liptotes figura eſt, id eſt valde placeat. *Albo.* Diviſè, pro albis maculis. An potius abſolute *albi* dixit, perinde ac ſi diceret albitatem.

58. *Faciem, &c.*] Imaginem, ſimilitudinem totam.

60. *Lucinam.*] *Lucina* dicta Iuno, eo quod lucem naſcentibus præſtare dicatur. Ex *Lucina* partus; ex Hymenæo concubitus accipimus. Et eſt Hyſteron proteron; ante enim eſt *Hymenæus*, poſt *Lucina* conſequitur.

62. *Cætera.*] Ætas ſcilicet, quæ vel eſt ante quartum, vel poſt decimum annum. Et bene oſtendit per hæc tempora, poſſe quidem armentis, ſed inutilem provenire fœturam.

63. *Superat.*] Dum ſuppetit. Et dicit juvenili ætate eas debere concumbere; quia cito deficiunt.

64. *Pecuaria.*] Non loca, ſed ipſa pecora dixit, ut alibi idem uſurpavit *æſtiva*, pro pecoribus quæ in æſtivis agunt.

65. *Suffice prolem.*] Subminiſtra: quo perpetuetur ſoboles & conſervetur ſpecies.

66. *Miſe-*

Optima quaque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis
Semper enim refice: ac, ne post amissa requiras,
Ante veni, & sobolem armento sortire quotannis.
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos in spem statuis submittere gentis,
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit;
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti:

Nec

66. *Miseris mortalibus.*] Ista sententia non solum ad animalia pertinet, sed generaliter ad omnia. Quia enim in fluxu omnia sunt, avoletque ætas vegeta, subeatque ætatis lex in fundo: mutandi subinde & mares & fœminæ effœtæ vegetioribus, ne degeneret soboles aut intereat.

67. *Subeunt morbi.*] Naturalem ordinem tenuit; dicens, advenire morbum, senecturem, mortem.

68. *Inclementia.*] Inexorabilitas & duritia.

70. *Semper enim.*] Suffice; ut succedatur à novis, & antequam pereant, reparentur armenta.

71. *Sobolem armento sortire.*] Elige, subsitue, subministra. Et est verbum judiciorum: nam subsortiri dicuntur judices, qui occupatorum funguntur officio.

72. *Est idem delectus.*] Ut habeant matres optimas.

73. *In spem, &c.*] Id est quovis admissarios fieri.

74. *Iam inde, &c.*] Iam inde à pullo; ut à generosis parentibus descendat.

76. *Altius ingreditur.*] Equi nobilis, generosique notæ & signa. *Ingreditur.* Cum exultatione quadam incedit. *Mollia, &c.* Facili motu & agili.

77. *Primus, &c.*] Matris præire vestigia.

78. *Ignoto ponti.*] Per quem unquam ei an fierat.

80. *Argu-*

Nec vanos horret ſtrepitus (illi ardua cervix,
Argutumque caput; brevis alvus, obeſaque terga:
Luxuriatque toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo) tum, ſi qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit ſub naribus ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At duplex agitur per lumbos ſpina: cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, & quorum Graii meminere poëtæ,

Martis

80. *Argutumq; caput.*] *Argutum* aliquando eſt quicquid habet συμμιξίαν ὕλης, & elegantiam. *Brevis alvus.* Subſtricta.

81. *Luxuriatque, &c.*] Nodoſum & eminens pulpis.

82. *Spadices.*] Laudantur in equis phœniceus color & glaucus. Belgis Caſtaenie-bruyn. *Color, &c.* Atqui alibi ait, *Qui candore nives anteirent.* Sed aliud eſt candidum eſſe, id eſt quadam nitenti luce perfuſum; aliud *album*, quod pallori conſtat eſſe vicinum. *Glauci-que. Glaucus* autem cœruleus eſt color, id eſt ſubviridis albo mixtus, & quaſi clarus.

83. *Et gilvo.*] *Gilvus color*, aliis buxeus eſt, aliis flavus, qui ex viridi, rufo & albo concretus eſt. Gellius, gilvum vult eſſe medium, inter nigrum & album. Belgis vael/ value.

84. *Tremit artus.*] Figurate. pro artubus.

85. *Volvit ſub naribus.*] Proflabit animoſos ſpiritus: flatu indicat magnanimitatem ſuam.

87. *Duplex ſpina.*] Aut revera duplex, aut lata.

89. *Amyclæi.*] *Amycle*, civitas Laconiæ. Xanthum autem dicit & Cyllarum equos, quos Neptunus Iunoni dedit: illa Caſtori & Polluci. *Pollucis habenis.* Æque domitoris equorum ac Caſtoris, quorum utrique alternis inſerviit Cyllarus. Non ſecus ac Caſtor & Pollux Caſtores dicti ſunt.

90. *Graii meminere Poëtæ.*] Nomine Grajorum poëtarum maxime Homerum capimus, quem præteri-

Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit: abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit: & si quando ad prælia ventum est,
Vt quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. ergo animos, ævumque notabis
Præci-

præteritum à Virgilio in omni parte operum suorum; cum præsertim, Orphæi, Musæi, Hesiodi & Theocriti meminerit, satis admirari non possum.

91. *Et magni, &c.*] Pro equis: hi sunt Balius, Xanthus, & Pedasus.

93. *Saturnus.*] Saturnus cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, & cum ea coiret, adventante uxore, se in equum, illam in equam convertit: atque ita uterque opprobrium effugerunt. Hinc natus est Chiron centaurus. *Pernix*, autem ad equum refertur: nam Saturni stella tardissima est.

94. *Pelion.*] Montem Thessaliæ, in quo Chiron habitavit.

95. *Hunc quoque.*] Bellatorem equum aut admissarium, licet bonum & tot signis probatum. *Morbo gravis.* Duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus, & morbus.

96. *Abde domo.*] In domo. nam si adverbialiter vellet loqui, domi diceret. *Nec turpe ignosce senectæ. Non turpe senectæ ignosce:* id est, abde & ignosce senectæ, quæ turpis non est: quia per naturam venit. Quidam *&*, pro *nec.*

97. *Laborem.*] Martis, non Veneris.

98. *Quando.*] Bene, *si quando*; quia senex raro. *Prælia.* Pro coitu dixit.

100. *Incassum furit.*] Crepat quidem; at statim exstinctus evanescit. *Animos ævumque.* Præcipue ante omnia ætatem & magnanimitatem requires.

101. *Hinc*

Præcipue; hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
Cum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis.
Iamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur; humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Frena

101. *Hinc alias artes.*] *Artes* hic virtutes, & *prolem parentum* nove posuit. est enim proprie liberarum. ut,

Geminam partu dabit Ilia prolem.

102. *Gloria palmæ.*] Vult probare, moveri equos vel amissione, vel acquisitione victoriæ.

103. *Nonne vides.*] Exspatiatur in descriptionem curulis certaminis, qualem habes in Electra Sophoclis, luculentissimum.

104. *Effusi carcere.*] Vsurpative pro carceribus; qui ab arcendo dicti sunt.

105. *Iuvenum.*] Aurigarum, vel spectantium. *Haurit.* Ferit; ut,

Latus haurit apertum.

106. *Verbere torto.*] Frequenti scilicet iteratione.

107. *Fervidus axis.*] Alibi,

Frenaque fervente sque rotæ.

Nam tam rotæ, quam axis cursu calescunt.

112. *Tantus amor laudum.*] Epiphonema.

113. *Primus Erichthonius.*] Vulcani & Telluris filius, draconteis pedibus, qui appellatus est *Erichthonius*; quasi de terra & lite procreatus. Hic ad tegendam pedum fœditatem, junctis equis usus est curru, quo tegeret sui corporis turpitudinem.

114. *Rapidus.*] Velox. *Victor.* Sui propositi effector.

115. *Frena*

Frena Pelethronii Lapithæ, gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Aequus uterque labor: æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis, instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem

115. *Frena Peletronii.*] Centauri Pelethronium montem Thessaliæ incolentes. Alii ad Pelethronium proprium viri nomen, qui primus frenis equos domuerit, referunt. *Gyrosque dedere.* Pro docuere. aliter enim frena dedere, & aliter gyros. & est syllepsis, cum aliquid assumitur, quod dictum supra non est.

116. *Equitem.*] Hic *Equitem* sine dubio, equum dicit; maxime cum inferat, *insultare solo.* Posset tamen ipse eques intelligi. Id est, Lapithæ docuere equitem in armis insultare solo, & fingere equi gyrantis glomeratos gressus. *Sub armis.* Id est, insidente armato.

117. *Gressus, &c.*] Vt cum disciplina incedat.

118. *Aequus, &c.*] Durus uterque labor, & sub jugum mittere, & sub femur. *Labor.* Vel vehendi equitem, aut trahendi currum. *Aeque juvenemque, &c.* Equisones & magistri, equum quærunt annis, animis & cursu acrem: quibus muniis nisi claret, frustra cluet in bello victor; frustra patriam præ se ferat aut parentes.

120. *Quamvis, &c.*] Quamvis sit sæpe victor; quamvis nobili genere procreatus, tamen à magistris est ætas magnanimitasque requiren la: quæ si non fuerint, illa nihil prosunt.

121. *Et patriam Epirum.*] Supra Georg. 1.

Eliadum palmas Epeirus equarum.
Mycenas.
Aptum dicet equis Argos, ditesque Mycenas.

123. *Neptuniq, &c.*] Descendatque ab ipso equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione.

123. *His animadversis.*] Moribus & ætate deprehensis. *Instant sub tempus.* Coëundi scilicet: quo eis cura major adhibeatur.

124. *Denso pingui.*] Id est, viribus

Quem legêre ducem, & pecori dixere maritum :
Pubentesque secant herbas ; fluvioque ministrant,
Farraque, ne blando nequeant supereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes :
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent :
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes :

Sed

ribus pleno. Hunc ergo, quem patrem maritumque gregis deſignavere, ſaginent probe, ut ſufficiat Veneri, prolemq; ſimilem gignat.

125. *Dixere maritum.*] Pro deſignavere. Horatius :

Quem Venus arbitrum dicit bibendi,

pro deſignat.

126. *Pubenteſque, &c.*] Adultas, maturiores : quibus robur acquiritur. Alii legunt *Florenteſque.*

127. *Blando.*] Mire *blandum laborem* coitum dixit, quod ſit cum voluptate.

128. *Iejunia.*] Infirmitatem & maciem venientem ex inedia.

129. *Ipſa autem macie*] Vaccæ jejunio macerandæ, curſu, Sole ; labore areæ laſſandæ, quo melius concipiant. *Volentes.* De induſtria.

130. *Primos.*] *Primos concubitus*, anni redeuntis accipiendum : alioquin contrarius videbitur, cum infert, *Jam nota voluptas.* ergo *primos* Poëtice, pro primum. Quidam notam voluptatem, non coitum, ſed deſiderium accipi volunt.

133. *Cum graviter.*] Hoc eſt, die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus eſt poſitum : non quod equæ æſtatis tempore coëant. *Tunſis.* Cum tunduntur.

135. *Luxu.*] Pingui.

136. *Genitali arvo.*] Pro mulieri folliculo, quam ſcilicet vulvam vocant. *Sulcos oblimet inertes.* Claudat & obturet meatus. Et hoc ſimiliter per tranſlationem dixit.

137. Si

Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit: exactis gravidæ cum menſibus errant.
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans (cui nomen aſilo
Roma-

137. *Sitiens Venerem.*] Libidinis plenæ.

138. *Rurſus.*] Hic contra ſignificat.

139. *Exactis gravidæ.*] Menſibus aliquot à conceptu, ubi jam prægnantes vicinæ ſunt partui. tunc enim diligentius tractandæ ſunt, ne abigant.

140. *Non illas gravibus.*] *Gravibus* aut epitheton eſt plauſtrorum; aut *gravibus* onuſtis dixit. Sed Poëticè *plauſtris juga ducere*, non jugis plauſtra. Laborum ergo immunes ſint, ne abortiant: libere vagentur per nemora.

141. *Saltu ſuperare.*] Quod ſolet fieri cum paſcunt pedibus impeditis.

143. *Saltibus.*] *Vacuis* autem *ſaltibus*, ſine matitis dixit, vel magnis. *Saltus* iſto loco Nonius campi ſpatium interpretatur. *Plena flumina.* Ne inclinentur ad potum.

145. *Saxea procubet.*] Nove *ſaxea umbra*, quæ ſaxis fiat; & *procubet*, protendatur.

146. *Eſt lucos Silari.*] Ordo talis eſt: Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnum ejus montem, eſt plurimus volitans: ac ſi diceret, eſt multa muſca.

147. *Aſilo.*] *Aſilus eſt muſca varia, tabanus, bubus maxime nocens. Hic apud Græcos prius μυωψ vocabatur: poſtea magnitudine incommodi œſtrum appellarunt.* Dicit ergo, in Lucania eſt inſectum quoddam, Latine *Aſilus*, Græce οἶστρος dictus, qui miſeris modis vexat armenta. *Cui nomen aſilo.* Helleniſmus.

Quem legêre ducem, & pecori dixere maritum:
Pubentesque secant herbas; fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeant supereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant,
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes:

Sed

ribus pleno. Hunc ergo, quem patrem maritumque gregis deſignavere, ſaginent probe, ut ſufficiat Veneri, prolemq; ſimilem gignat.

125. *Dixere maritum.*] Pro deſignavere. Horatius:

Quem Venus arbitrum dicit bibendi,

pro deſignat.

126. *Pubenteſque, &c.*] Adultas, maturiores: quibus robur acquiritur. Alii legunt *Florenteſque.*

127. *Blando.*] Mire *blandum laborem* coitum dixit, quod ſit cum voluptate.

128. *Iejunia.*] Infirmitatem & maciem venientem ex inedia.

129. *Ipſa autem macie*] Vaccæ jejunio macerandæ, curſu, Sole; labore areæ laſſandæ, quo melius concipiant. *Volentes.* De induſtria.

130. *Primos.*] *Primos concubitus*, anni redeuntis accipiendum: alioquin contrarius videbitur, cum infert, *Iam nota voluptas.* ergo *primos* Poëtice, pro primum. Quidam notam voluptatem, non coitum, ſed deſiderium accipi volunt.

133. *Cum graviter.*] Hoc eſt, die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus eſt poſitum: non quod equæ ætatis tempore coëant. *Tunſis.* Cum tunduntur.

135. *Luxu.*] Pingui.

136. *Genitali arvo.*] Pro mulierbri folliculo, quam ſcilicet vulvam vocant. *Sulcos oblimet inertes.* Claudat & obturet meatus. Et hoc ſimiliter per tranſlationem dixit.

137. *Si*

Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit: exactis gravidæ cum menſibus errant.
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans (cui nomen aſilo

Roma-

137. *Sitiens Venerem.*] Libidinis plenæ.

138. *Rurſus.*] Hic contra ſignificat.

139. *Exactis gravidæ.*] Menſibus aliquot à conceptu, ubi jam prægnantes vicinæ ſunt partui. tunc enim diligentius tractandæ ſunt, ne abigant.

140. *Non illas gravibus.*] *Gravibus* aut epitheton eſt plauſtrorum; aut *gravibus* onuſtis dixit. Sed Poëtice *plauſtris juga ducere*, non jugis plauſtra. Laborum ergo immunes ſint, ne abortiant: libere vagentur per nemora.

141. *Saltu ſuperare.*] Quod ſolet fieri cum paſcunt pedibus impeditis.

143. *Saltibus.*] *Vacuis* autem *ſaltibus*, ſine maritis dixit, vel magnis. *Saltus* iſto loco Nonius campi ſpatium interpretatur. *Plena flumina.* Ne inclinentur ad potum.

145. *Saxea procubet.*] Nove *ſaxea umbra*, quæ ſaxis fiat; & *procubet*, protendatur.

146. *Eſt lucos Silari.*] Ordo talis eſt: Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnum ejus montem, eſt plurimus volitans: ac ſi diceret, eſt multa muſca.

147. *Aſilo.*] *Aſilus eſt muſca varia, tabanus, bubus maxime nocens. Hic apud Græcos prius μυωψ vocabatur: poſtea magnitudine incommodi æſtrum appellarunt.* Dicit ergo, in Lucania eſt inſectum quoddam, Latine *Aſilus*, Græce οἶστρος dictus, qui miſeris modis vexat armenta. *Cui nomen aſilo.* Helleniſmus.

Romanum est, æstron Graii vertêre vocantes)
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iuno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori: armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:

Et

148. *Oestrum, &c.*] Quomodo Graii vertere, cum omnia, quæ Latina sunt, à Græca ratione descendant? solvit quæstionem: Græci cum *myopem* primo dixerint, displicuit nomen: quia proprium non erat. *Oestrum* dixerunt, hoc est, quia furiam æstrum vocant. Latine vero hoc animal tabanus dicitur.

150. *Furit.*] Poëtice convertit: Nam cum furor boum sit, ætherem ait furere.

151. *Sicci Tanagri.*] Tanager autem fluvius est Lucaniæ: & *sicci* ad tempus æstatis relatum est, vel eo ostendit hunc non esse fluvium, sed rivum.

152. *Hoc quondam, &c.*] Hujusmodi œstro ulta est Iuno pellicem Io Inachi filiam, à Iove in vaccam mutatam, ut lateret uxorem; quo tabano seu æstro agitata se in mare præcipitavit.

153. *Pestem meditata.*] Vel quam pestem ante excogitaverat: vel *meditata*, inferens & exercens accipiamus. *Iuvencæ.* Ionem dicit Inachi filiam, Isis dicitur, quasi sola Dea. Hoc enim Ægyptiis placet.

154. *Hunc quoque*] Id est, etiam hoc malum remove. *Fervoribus acrior.* Tunc est actior.

155. *Gravido pecori.*] A gravido pecore. Nam arceo à te dicimus.

156. *Sole recens orto.*] Mane aut vesperi.

157. *In vitulos.*] Modo generaliter & de equis & de bobus accipimus.

158. *Continuoque notas.*] Signant notis dominii, generis, patriæ, & cui destinentur muneri; soboli propagandæ, sacrificiis, aut agriculturæ.

159. *Ha-*

Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi;
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus aptos
Iunge pares, & coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.

Inter-

159. *Habendo.*] Id quod habetur. *Submittere.* Admissarios facere.

160. *Aut aris servare sacris.*] *Sacræ pecudes* sunt ariś destinatæ.

162. *Cætera pascuntur.*] Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi esse servanda. *Cætera. Cætera*, quæ non inuruntur.

163. *Tu quos, &c.*] Ratio domandi juvencorum à teneris & gradatim, non ante tertium annum, nec post quintum. Vide Columell. lib. 6. cap. 2.

164. *Viamque insiste.*] Institue artem domandi.

165. *Dum mobilis ætas.*] *Mobilis*, flexilis: Videtur Maro τὸ δὲ κίνητον καὶ κινητικὸν ætati tribuisse vigenti quod animatū ab inanimi maxime discernatur motu & sensu: & quo corpus mobilius sit, hoc & vividum magis videatur.

166. *Circlos.*] Circulos seu torques vimineos.

168. *Ipsis è torquibus aptos.*] *Aptos*, aptatos, ligatos, unitos aut connexos, est enim apta jungi.

169. *Gradum conferre.*] Pariter & conjunctim incedere.

170. *Rotæ inanes.*] Sine pondere.

173. *Temo æreus.*] Fortis.

Interea pubi indomitæ, non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœta
More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmaſque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ,
Et Iovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre

174. *Indomitæ.*] Iuvencis. utrum dum quoſdam domas, interea indomitis hæc præſtabis; an antequam domes, interea?

175. *Veſcas.*] *Veſcas*, teneras & exiles. Nam *veſcum* apud antiquos ſignificabat macrum, & quaſi quod eſcam non reciperet. Sed vide ne *veſcas*, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace poſuit, ut,

Veſco ſale ſaxa peresa.

176. *Frumenta manu.*] Eis etiam farraginem dabis. *Fœta. Fœta* noſtro more. neque enim mulgeri niſi enixæ poſſunt. Antiqui autem *fœtum* pro gravido ſolent ponere.

177. *More patrum.*] *More patrum* ſic intellige, ut dixerit mulgeri. Nec implebunt mulctralia more patrum, qui lac magis reſervabant fetibus. alioquin accuſabitur ob avaritiam eorum, qui ſibi omne lac mulgebant. *Patrum.* Qui lacticiniis veſcebantur, neglecta prole quam vetat noſter à lacte & uberibus depelli.

179. *Sin ad bella.*] Dixit breviter de iis, quæ in domitura & cura juvencorum agreſtium obſervari convenit. Nunc ad pullos equorum tranſit, quos laboribus bellicis, ludiſque Circenſibus, aut ſacris certaminibus præparare cupimus. *Turmas feroces.* Equeſtres ad bellum.

180. *Alphæa flumina Piſæ.*] Elidis amnem vocat Alphæum Eclog. x. quoniam alluit urbem Elim, Piſæ & Olympiæ vicinam: ubi ludi exercentur Olympici. Quod ſequitur de agitatione curruum in luco Iovis, qui eodem loco erat ſacer Iovi. *Prælabi.* Circa ripas fluminum agitabatur curule certamen.

183. *Lituoſque pati.*] Pati cornuum & lituorum ſtridorem; nec non ſtrepitum gementium rotarum:

Ferre rotam, & ſtabulo frenos audire ſonantes,
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis, ſinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet; ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſumma veſtigia ponat arena.
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris

Incu-

rum: Eademque de cauſa ibi frænos ſuſpendendum, ut equuli conſuescant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus.

186. *Plauſæ ſonitum, &c.*] Sentire blandimenta & popiſmata à manu magiſtri. Sonum autem illum ex colliſione manuum, & palpationem in equis, vocant Græci κροτον & κροτάζειν.

187. *Primo.*] Non *primo ubere*, ſed *jam primo*, quaſi unum lege.

188. *Inque vicem.*] Frenorum ſcilicet, ne adhuc tenera ora lædantur. Celſus, *inque vicem*, ſic intelligit, ut ſit nonnunquam ſine capiſtris. vel, ut ſit in utraque parte ductus facilis.

189. *Etiam inſcius ævi.*] Nondum habens ab annis fiduciam. *Etiam.* Etiam, pro adhuc.

190. *Ubi quarta acceſſerit ætas.*] Quartus annus. Nam *ætatem* plerunque generaliter dicimus pro anno.

192. *Sinuetque alterna.*] Alterna glomeret volutetque crura.

193. *Sitque laboranti ſimilis.*] Præparetur ad futurum laborem. Hoc eſt, non vere laboret, ne tædium capiat.

195. *Æquora.*] Campos. *Vix ſumma veſtigia.* Alludere videri poteſt ad Ladan, Alexandri curſorem, qui pendentibus veſtigiis vix arenam ſignabat.

196. *Qualis Hyperboreis.*] Hyperborei montes ſunt Scythiæ: ſic dicti, quod ſupra, id eſt, ultra

Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila; tum segetes altæ, campique natantes
Lenibus horrescunt flabris; summæque sonorem
Dant sylvæ, longique urgent ad littora fluctus.
Ille volat, simul arva fuga; simul æquora verrens.
Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito. namq; ante domandum
Ingentes tollent animos: prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam

eos flat Boreas. Dicit autem, sic currat equus, ut ventus. *Aquilo densus. Densus Aquilo*, ut quem constet densare & constringere; ut Austrum laxare & resolvere.

197. *Arida nubila.*] Sine pluviis. *Differt.* Dissipat, dispergit.

198. *Campi natantes.*] Vndantes, fluctuantes segetes.

199. *Horrescunt.*] Contremiscunt.

201. *Ille volat.*] Scilicet ventus. *Aequora*, campum planum æquor appellat. *Verrens.* Trahens.

202. *Ad Elei metas.*] Id est, fines Circi. Elis autem civitas Arcadiæ, vel ut alii, Peloponesi, certaminibus Olympiacis clara.

203. *Spumas aget ore cruentas.*] Quod est signum equi fortissimi, si velut rubras egerit spumas.

204. *Belgica.*] *Belgica*, Gallica. *Esseda. Esseda* autem vehiculi, vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Molli. Molli* autem mobili dixit.

206. *Namque ante domandum.*] Antequam domueris.

Duris parere lupatis.] Frenis asperrimis, instar lupinorum dentium serratis. Dicta autem *lupata* à lupinis dentibus, qui inæquales sunt.

209. *Sed non ulla magis.*] Neque tamen sagina farrea tantum valet ad incrementa boum & equorum, firmandasque ipsorum vires;

Quam Venerem, & cæci ſtimulos avertere amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata.
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant:
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Fœmina: nec nemorũ patitur meminiſſe, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylva formoſa juvenca:
Illi alternantes multa vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis;
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſylvæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare: ſed alter
Victus

vires; quantum continere à Venere, in longinqua paſcua mares ablegatos.

210. *Cæci.*] Latentis Cupidinis.

212. *Relegant.*] Removent.

213. *Poſt montem oppoſitum.*] Non tam tranſitus prohibendi gratia; quam ut amatorum fœminarum deſiderium æquius ferant, habeantque ardoris refrigerium ab interfluentibus aquis. *Flumina lata.* Ne natatus ſit facilis.

215. *Uritque videndo.*] Faſcinone? an igne Cupidinis, qui oculis emicans per alterius oculos ad intima delapſus præcordia, in medullis acerrimum commovet incendium. *Videndo.* Dum videtur.

218. *Amantes.*] Tauros, quorum pugnam deſcripturus eſt.

222. *Verſaque.*] *Verſa*, infeſta. Plautus:

Neceſſe eſt verſis gladiis depugnarier.

Id eſt, infeſtis.

223. *Reboant ſylvæ.*] Reſultant, remugiunt. *Olympus.* Pro Cœlo.

Victus abit, longeque ignotis exulat oris;
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit, inultus amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura jacet pernix instrato saxa cubili;
Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus

225. *Exulat.*] Extra suum solum habitat.

228. *Et stabula adspectans.*] Et respiciens pascua in quibus dudum imperaverat vaccis. Affectum eundem animi tribuit Virgilius tauro, qui victus in pugna pellitur suis sedibus.

229. *Vires exercet.*] Ab incultu robur acquirit.

230. *Pernix.*] Legunt & *pernox*. sed *pernix* melius, id est, pertinax, perseverans. Horat.

Pernicis uxor Appuli.

Instrato saxa. Nota figura, non saxis. *Instrato*, non strato, nudo.

231. *Carice acuta.*] Herba durissima.

232. *Irasci in cornua.*] Iratus experitur cornuum vires in arboris trunco, tanquam ad palum exerceat se.

233. *Ventosque lacessit.*] Videtur hic mihi gladiatorum verbum *Ventilare* circumscribere, & repræsentare. *Ventilare* siquidem gladiatores dicuntur, cum ante pugnam gladiis motis & lusoriis ictibus aërem ferientes, proludunt ad certamen.

234. *Et sparsa ad pugnam.*] Et Græcis προαγῶνες, proludia pugnæ dicuntur, ut excursiones ad prælium lacessendum.

236. *Signa movet.*] Redit ad hostem nuper victorem, renovat prælium, debellat, profligat. *Oblitum. Oblitum*, quasi exercitationum & virium, quem securitas & amor corruperit, adeo ut nec crederet hostem esse rediturum.

237. *Fluctu*

Fluctus ut in medio cœpit cum albescere Ponto
Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris!
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Cor-

237. *Fluctus ut in medio.*] Sic paulatim taurus movetur ad prælia. *Fluctus ut in medio.* Fluctus albicantis ratio ab Arist. redditur probl. ultim. xy. mare enim proventorum qualitate varios colores reddit.

239. *Immane.*] Adverbium est.

242. *Omne adeo genus.*] In unoquoque genere suus furor & stimuli sunt amoris, quibus ad libidinem concitentur.

244. *In furias.*] In furialis amoris ardorem. *Amor omnibus.* Id est, in unoquoque genere unus est amor, id est, similis; ut puta in lupis, unus est amor, id est, similis, &c.

245. *Tempore non alio.*] Quam quo furit libidine. *Catulorum oblita.* Vi scilicet nimii amoris.

247. *Informes ursi.*] Turpes, immanes. Neque enim verum est, quod de fœtu in formam lambendo fabulata est antiquitas: à secundis expediendis error ille.

249. *Solis.*] Desertis. *Libyæ* autem *in agris*, Serpentibus plenis.

250. *Tota tremor, &c.*] *Tremor*, impetus ex titillatione Venerea, dum erumpere laborat, trepidans. Signatis sermonibus utitur, ad vim exaggerandam; dicens & *tota corpora*, & *pertentet*, id est, penitus tentet: cum dicat levem odorem equarum.

252. *No-*

Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virum, nec verbera ſæva,
Non ſcopuli, rupeſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptoſque unda torquentia montes.
Ipſe ruit, denteiſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram: fricat arbore coſtas,
Atque hinc, atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? neque abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.

Quid

251. *Notas odor.*] Hypallage eſt, pro aura odorem apportaverint notum.

253. *Atque objecta retardant.*] Ad illud ſuperius reſpicit,

Poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata.

255. *Sabellicus ſus.*] Sabinus: & eſt ſpecies pro genere. *Exacuit.* Inter ſe atterendo: non ad ſaxa aut arbores, ut ajunt.

256. *Et pede ſubigit.*] Non intelligendum eos hoc facere ad acquirendum robur, quamvis ſtudio & exercitatione vires creſcant: ſed ſignificare voluit, ipſos lutum facere; in quo cum ſæpe ſe volutarint, tandem exareſcete; & ſic durius tergum, cutemque impenetrabiliorem reddunt: qui alter modus eſt, quo ſe armant, & loricam induunt. Neque hæc de ſue manſueto, ut Servius, intelligenda. *Proſubigit.* Fodit, & pedibus impellit alternis.

257. *Hinc atque illinc.*] Et à pedum motu, & ab attritione coſtarum.

258. *Quid juvenis.*] Ne forte occurreret, illa animalia carere ratione; dicit etiam gravius homines in amore moveri.

260. *Freta.*] Helleſpontum.

264. *Porta.*] Id eſt, hemiſphærio, ſeu ſemiglobo cœli. *Porta tonat.* Qua fulmen è nube dirupta oblique exit: vel, reſpectu ad cœli templa & regiam.

263. *Cru-*

Quid lynces Bacchi varias, & genus acre luporum,
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omneis furor eſt inſignis equarum;
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſque ſonantem
Aſcanium: ſuperant monteis, & flumina tranant,
Continuoque avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exce-

264. *Crudeli ſunere virgo.*] Hero. Ita hic *virgo*, quemadmodum ibi de Paſiphaë: *Ah virgo infœlix.*

264. *Quid lynces.*] Lynces, quas & Æneid. 1. *maculoſas* dixit, currum Bacchi trahunt: *Et genus acre luporum.* Amor luporum non amplius quam dies duodecim durat.

265. *Imbelles.*] Licet imbelles, tamen moventur in pugnam.

266. *Furor inſignis.*] Notabilis & præcipuus.

267. *Glauci.*] Potnia civitas eſt, de qua fuit Glaucus: qui cum ſacra Veneris ſperneret, illa irata, equabus ejus immiſit furorem, quibus utebatur ad currum, & eum morſibus dilaceraverunt.

268. *Potniades malis.*] Potnia, oppidum Magneſiæ equis celebre. Magneſia autem Theſſaliæ annexa eſt, quæ & ipſa equorum præſtantia claruit. Sunt qui dicant Glaucum equas ſuas pro pabulo carni humanæ aſſuefeciſſe, ut avidius hoſtem appeterent: tandem humani alimenti penuria in Glaucum dominum ſuum, eas morſus vertiſſe.

269. *Trans Gargara.*] Gargara pro quibuſlibet montibus; ſicut Aſcanium pro quibuſlibet fluminibus poſuit.

270. *Aſcanium.*] *Aſcanius* amnis eſt Myſiæ.

273. *Vere magis.*] Equæ libidinis furiis exſtimulantur circa vernum Æquinoctium.

273. *Ore omnes verſæ in Zephyrum.*] *In*, pro contra. In ſætura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed eſt vera; quod in Luſitaniaad Oceanum, in ea regione, ubi eſt oppidum Olyſippo, monte Tagro, quædam è vento concipiunt certo tempore equæ; ut hic gallinæ quoque ſolent, quarum ova ἀνεμώια appellant: ſed ex his equis

Exceptantque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis, vento gravidæ, (mirabile dictu)
Saxa per, & ſcopulos, & depreſſas convalleis
Diffugiunt; non Eure tuos, neque Solis ad ortus;
In Boream, Caurumq3, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum.
Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum deſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.

Hoc

equis qui nati pulli, non plus triennium vivunt. Varro libro 2. de re ruſt. cap. 1.

274. *Exceptantque.*] Frequentativum fecit ab excipiendo, hoc eſt, crebro excipiunt.

278. *Caurum.*] Pro Corum.

280. *Hippomanes.*] Ἀπὸ τοῦ ἵππου μανίας, id eſt, ab equæ inſania. *Vero, &c.* Hippomanes etiam vocarunt virus quod effluit ab inguine equarum, quando in venerem incitantur; non tantum id tuberculum quod innatum fronti pulli equini de ventre afferunt, & à matribus ſtatim præroditur. Vtrumque ad amatoria & veneficia facere exiſtimarunt. *Vero* ergo *nomine*, ait Poëta, *Hippomanes* illud dictum, quia equas ad furorem incitat. Cum Theocritus ergo dicit: μαίνεαι ἐπὶ ἵππι, non dicitur, qui alicujus rei guſtu, vel hauſtu ad inſaniam adigitur: ſed qui rei ejus, cujus cupiens eſt, quocunque modo potiundæ ardore inſanit. Igitur μαίνομαι ἵπποις ἐπὶ φυτῷ ἱππομανεῖ, non qui herba ea guſtata furorem patiuntur; ſed qui guſtandæ inſano ardore perciti feruntur; ideoque veluti furentes ad eam herbam toto impetu decurrunt.

281. *Lentum virus.*] Viſcidum. Exprimit augmenta malitiæ novercarum, quæ virus herbis & cantibus, herbarum armant veneno.

284. *Sed fugit interea.*] Caſtigat ſtudium ſuum, ſingulis nimis immoratum: tranſitque ad curam ovium & caprarum, quæ eſt tertia hujus libri pars.

286. *Su-*

Hoc ſatis armentis. ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas:
Heic labor: hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnaſi deſerta per ardua dulcis
Raptat amor. juvat ire jugis, qua nulla priorum
Caſtaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oveis, dum mox frondoſa reducitur aſtas:
Et multa duram ſtipula filicumque maniplis

Et

286. *Superat.*] Pro ſupereſt.

287. *Agitare.*] Aut curare, aut paſcere. *Hirtaſque capellas.* Id eſt, ſetoſas: ut, *Hirſutumque ſupercilium.*

288. *Hic labor.*] Labor veſter in tuendis minoribus animalibus: vel labor meus in ornanda re tam humili; unde & laus major: ut lib. 4. Georg. *In tenui labor, & tenuis non gloria.*

290. *Et anguſtis hunc.*] Humilem materiam alto ſermone decorare.

291. *Sed me Parnaſi.*] Per Parnaſſi ardua, Eliconem & Citeronem montes Muſis dicatos ſignificat. & hoc dicit, Scribendi amor rapit me ad opus arduum, & à nullo ante deſcriptum.

292. *Jugis.*] Per juga. *Qua nulla, &c.* Diſpono ire ad fontem Caſtaliam, per eam viam, per quam nullus egit ante orbitam ſuam.

293. *Molli clivo.*] Id eſt facili itinere & deſcenſione. Eſt enim fons Caſtalius ad ima Parnaſſi montis in Phocide.

294. *Nunc veneranda.*] Id eſt, Dea pabuli invocanda nunc maxime.

295. *Stabulis, &c.*] Non educendæ oves paſtum per hyemem; ſed continendæ domi ad uſque ver frondoſum in ſtabulis mollibus. *In mollibus.* Nunc tepidis, ut dicimus, *mollis hyems. Herbam.* Fænum, paleam, &c.

296. *Frondoſa, &c.*] Donec vernum tempus adveniat.

298. *Sub-*

Sternere ſubter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemque ferat, turpeiſque podagras.
Poſt hinc digreſſus, jubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recenteis,
Et ſtabula à ventis hiberno opponere Soli
Ad medium converſa diem: cum frigidus olim
Iam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leviore tuenda;
Nec minor uſus erit: quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles: hinc largi copia lactis.

Quo

298. *Subter.*] Ad pecora reſpicit, ut ſint ſtramenta, quibus incubent.

299. *Molle pecus.*] Ex omnibus animalibus veſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum, nec minus æſtivi vaporis. *Turpeſque podagras.* Reſpexit ad curam, quæ ſine pannis & medicaminibus ſordidis non fit.

300. *Poſt hinc.*] Cum hoc feceris.

301. *Fluvios recentes.*] Id eſt, aquam ſtatim hauſtam.

302. *Et ſtabula.*] Ita ad meridiem ſita, ut ſpectent tamen Orientem.

304. *Extremo.*] Hic *extremum annum* ſub Aquarii ſidere collocat, ut quia primus naſcentis anni dies ab urbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februariis ultimus anni habetur. *Anno.* Extrema parte anni, menſe ſc. Ianuario.

305. *Hæ quoque.*] Id eſt, capellæ. Legitur & *hæc.* Caprilia æquè ac ovilia curanda erunt.

306. *Mileſia vellera.*] Lanæ pretioſiſſimæ. nam Miletus civitas eſt Aſiæ, vel Ioniæ; ubi tinguntur lanæ optimæ. Fuere Mileſii deliciis, luxuque notabiles, ex eoque proverbium Græce fertur: οἴκοι τὰ μιλήσια, μὴ γὰρ ἐνθάδε, hoc eſt, domi, non hic Mileſia.

307. *Magno mutentur.*] Ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium in permutatione conſtabat. *Tyrios incocta rubores.* Figurate: quæ coquendo Tyrium traxit ruborem, id eſt, migravit in purpuram.

308. *Denſior hinc.*] A capris: Binos enim pariunt capellæ plerunque.

310. *Læta*

Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra;
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas, incanaque menta
Cyniphii tondent hirci, setasque comanteis,
Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas, & summa Lycæi,
Horrenteisque rubos, & amanteis ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt & gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem, ventosque nivaleis,
Quo minus est illis curæ mortalis egestas,

Aver-

310. *Læta magis pressis.*] Nota *mammas* pecudum dici. legitur & *ubera:* Quæ quo magis pressa & emulsa, eo magis lacte manant.

311. *Barbas.*] Sic de quadrupedibus. Nam hominum *barbam* vocamus. *Incana* autem dicit, nimium aut valde cana.

312. *Cyniphii hirci.*] Cyniphii pastores tondent menta & barbas hircis. Vel pastores tondent barbas Cyniphii hirci, id est, *hircorum. Cyniphii.* Cinyps oppidum est, & flumen Africæ regionis Garamantum. Apud eos hirci villosissimi nascuntur, quos tondent ad cilicia, quibus nautæ utuntur. *Setas comanteis.* Pilos villos.

313. *Castrorum.*] In usum castrorum, quod inde *tomenta* fiant, itemque cilicia, quæ Celsus ait ideo sic appellari, quod usus eorum in Cilicia ortus sit. *Miseris nautis.* Qui frequenter patiuntur pericula.

314. *Pascuntur.*] Pro depascuntur. *Summa Lycæi.* Montis Arcadiæ. & est species pro genere.

316. *Atque ipsæ.*] Nemine reducente domum, redeunt tempestive, hædosque una ducunt: cum oves stultum pecus & obliviosum, custode indigeant.

319. *Quo minor, &c.*] Ordo est: Igitur omni studio averte abeis ventos, & glaciem, quo egestas mortalis, id est, necessitas mortalitatis minor est illis curæ: hoc est, minus ad ipsarum pertinet curam. Vel quo minus sibi consulere suique curam gerere valent, ut parent, quæ mortalis egestas desiderat, eo magis tu prospice necessaria, quæ defendant eas, alantque.

Avertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula, nec tota claudes fænilia bruma.
At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas;
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes.
Luciferi primo cum sidere, frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus

Ingen-

320. *Et virgea, &c.*] Arbutea, quernea, fænilia, indulge large & libere per totam hyemem.

321. *Nec tota claudes.*] Id est, præbebis tota bruma fenum. *Fænilia. Fænilia*, sicut & palearia, dicuntur tecta in villa aut domo rustica, sub quibus fænum & paleæ reponuntur.

322. *At vero Zephyris.*] Vbi novam ætatem, hoc est, ver, evocarint Zephyri.

324. *Frigida rura.*] Id est carpere cogamus animalia. Et mane pasci oves præcipit secundum morem suæ provinciæ. Nam in aliquibus locis morbum cõtrahunt, nisi jam siccato rore pascantur.

325. *Dum gramina, &c.*] Nocturnis & matutinis lucentes roribus herbæ.

328. *Querulæ cicadæ.*] Canoræ. Aut certe *querulæ* dicitur propter illam fabulam, quod Titonus maritus Auroræ, post optatam longissimam vitam, diu vivendo in cicadam dicitur esse conversus. *Rumpentia, &c.* Nimio clamore.

330. *Ilignis canalibus.*] Factis ex Ilice.

332. *Sicubi, &c.*] Quia omnis quercus Iovi est consecrata. Et non revera consecratos lucos dicit nos petere debere, sed ita densos, quales sunt illi quos religio defendit.

334. *Si-*

Ingenteis tendat ramos: aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet umbra.
Tum tenueis dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solis ad occaſum, cum frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reſcit jam roſcida Luna,
Litoraque Alcyonem reſonant, & acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet. omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram.

Non

334. *Sacra nemus accubet.*] *Accubare nemus ſacra* dixit *umbra*, cum umbra potius ſacra accubet in nemore, ac ſub arboribus jaceat, ut & ante locutus eſt:

Speluncæque tegant & ſaxea procubet umbra.

335. *Tenues aquas.*] Epitheton eſt aquarum.

336. *Solis ad occaſum.*] Intellige tempus occidentis Solis, non autem plagam occiduam.

337. *Aëra veſper temperat.*] Refrigerat æſtatis calorem. *Reficit.* Recreat. *Luna.* Nox. *Roſcida.* Roriflua, emittens vaporem humidum.

338. *Littoraq; Halcyonem.*] Quo tempore reſonat per littora Halcyon avis; circa veſperam ſc. & quo dumi carduelium cantu reſonant.

339. *Quid tibi, &c.*] Dicit pro qualitate provinciarum diverſa eſſe genera paſtionum. A fris enim paſtoribus alia paſcendi ratio; utpote qui loca ſubinde mutant.

340. *Mapalia tectis.*] *Mapalia* caſæ Maurorum, qui in eremo habitare dicuntur. *Raris. Raris*, quia non junguntur, & diſtantibus locis fiunt.

342. *Sine ullis, &c.*] Sine ullis ſtabulis.

343. *Omnia.*] *Tectum* dicit tentorium, unde tectum faciat. nunc *larem*, deos dicit penates, id eſt, ignem, unde focum faciat.

344. *Armentarius.*] Abuſive. nam de gregibus loquitur.

345. *Armaque.*] Reprehendi-

Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis,
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſti
Ante exſpectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
Turbidus & torquens flaventeis Iſter arenas:
Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hiems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol palleteis haud unquam diſcutit umbras:

Nec

tur hic, quod Gætulis ſagittas, non lanceas dederit. *Arma.* Adverſus populabundos prædones. *Amyclæumq; canem.* Laconicum. Et eſt ſpecies pro genere. Amycla autem civitas eſt Laconiæ. *Creſſamque.* Cretes ſagittis nobiles.

347. *Injuſto ſub faſce.*] Iniquo & gravi. Ex Rom. enim diſciplina, milites in expeditionibus bajulabant cibaria, annonam quandoque menſtruam, & ſi quid opus eſſet ad munienda caſtra, ſupra gladium, ſcutum, galeam & arma cætera.

348. *Hoſti ſtat.*] *Hoſti ſtat*, figurate, pro contra hoſtem ſtat. *Ante expectatum.* Dicto citius, antequam ejus expectetur adventus.

349. *At non, &c.*] Alia & longe diverſa paſcendi ratio Scythis & qui armenta per totum annum in ſtabulis clauſa continent. *Mæoticaque.* Mæotis palus eſt Scythiæ frigore congelaſcens. *Iſter.* Fluvius Scythiæ, qui & Danubius nominatur.

351. *Quaque redit.*] Qua Rhodope mons Thraciæ protentus ad Septentrionem, Hæmo, à quo antea divulſus erat, conjungitur. *Redit.* Num addita præpoſitione, ut ſolet, pro, it, redit, quod ibi flectatur in ſinum, & quaſi redire videatur. Hinc annotandum vetuſte *axem* pro ſeptentrione poſitum.

354. *Informis.*] Nivis ſuperfuſione; carens varietate formarum, nulliſque agnoſcenda limitibus.

357. *Pallentes haud unquam.*] Nunquam nubes diſſolvit. Nam pallen-

Nec cum invectus equis altum petit æthera: nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ,
Vndaque jam tergo ferratos ſuſtinet orbeis;
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris.
Æraque diſſiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Iudutæ, cæduntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem vertêre lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius aëre ningit.

Inter-

pallentes umbræ ſunt, non ex nocte, ſed ex nubibus factæ.

359. *Rubro.*] Repercuſſu radiorum Solis occidentis.

360. *Concreſcunt.*] Iſter, fluminaque alia, ut & mare, durantur glacie:

Quaque rates ierant, pedibus nunc itur;
Perque novos pontes
Ducunt Sarmatici barbara plauſtra boves.

361. *Ferratos orbes.*] Rotas ferro armatas.

362. *Hoſpita plauſtris.*] Facilis. Vnde hoſpitalis homo dicitur, hoſpiti apte ſerviens.

363. *Æraque, &c.*] Paſſim crepant. nam tam nimio frigore, quam calore æra ſive hydriæ æreæ rumpuntur. *Veſteſque rigeſcunt.* Durantur, ut frangi potius quam ſcindi poſſe videantur.

364. *Cæduntq; ſecuribus.*] Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nam illic non naſcitur. Et ut Ovid. dicit:

Nudaque conſiſtunt formam ſervantia teſtæ,
Vina nec hauſta meri, ſed data fruſta bibunt.

365. *Totæ ſolidam.*] Foſſæ ad ſiccandos agros paratæ, cum alibi tantum incruſtentur, illuc uſque ad imum congelantur.

366. *Stiriaque impexis.*] Stiria, id eſt, gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus ſtilla. Inde eſt diſtillat, & ſtillicidium. Et dicit: De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

367. *Non ſecius.*] Non ſegnius quam inchoaverat. *Toto aëre.* Id eſt, à terris ad cælum.

Intereunt pecudes, ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & ſummis vix cornibus exſtant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Otia agunt terra, congeſtaque robora, totaſque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedere.
Heic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.

Talis

368. *Pruinis.*] Abuſive nivibus. nam *pruina* eſt matutini temporis frigus.

369. *Conferto agmine.*] Conjuncto: Cervi enim congregatione gratulantur.

370. *Mole nova.*] Nivium magnitudine.

371. *Caſſibus.*] Id eſt, retibus. Hinc eſt quod & *incaſſum* dicimus, quaſi ſine caſſibus: ſine quibus venatio eſt inanis.

372. *Puniceæve, &c.*] Quod accidere vides animalibus mutis, idem in homine deprehendes, frivolis turbantur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat: urſos leoneſque mappa proritat. Porro & cervos rubræ pennæ aſpectu terreri, comprobat & Ovidius:

Nec formidatis cervos includite pennis.

374. *Graviterque, &c.*] Catachreſtice tranſlatum ab aſinis.

376. *Ipſi in defoſſis.*] Sarmatæ ob ſævitiam hyemis, ſpecus aut ſuffoſſa habitant; totum braccati corpus; & niſi qua vident, etiam ora veſtiti.

379. *Hic noctem.*] Quaſi perpetuitatem noctis ſub terris locati, ludo concelebrant.

380. *Fermento, &c.*] Potionis genus eſt quod *cerviſia* nuncupatur. & conſequens eſt ut vinum per naturam calidum, in provincia frigida non poſſit creari. Si qua ergo regio vitibus inepta eſſet, docuit ex hordeo potum fieri, haud multum virtute guſtuque, vino inferiorem.

381. *Tris-*

Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi lanicium curæ; primum aspera silva,
Lappæque tribulique absint: fuge pabula læta:
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries sit candidus ipse)
Nigro subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum, plenoque alium circumspice campo.

Mune-

381. *Trioni.*] Id est, septentrioni & Hyperboreo, propter subjecta ea quia regio, quæ septentrioni subjacet, *Hyperborea* vocatur, ab eo quod flatus Boreæ excedat.

382. *Gens effrena, &c.*] Sæva, rectorem recusans. *Riphæo Euro.* Scythico vento. Riphæi autem montes Scythiæ, ut diximus, à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ, Græcè impetus.

383. *Pecudum fulvis.*] Rhenonibus, & inversis pecudum ferarumque pellibus.

384. *Si tibi lanicium.*] Quarta sequitur libri pars. *Lanitium.* Et hæc lana dicimus, & hoc lanicium: sicut fuga & effugium. Quod autem dicit oves lanæ causa non debere pingueſcere, physicum est. Omne enim pingue animal caret pilis: quod hirsutum efficit macies.

385. *Lappæque, &c.*] A quibus rebus lana decerpitur. *Fugæ, &c.* Quia læta pascua, solocem lanam faciant, hoc est, minutam, duram, atque hirsutam.

386. *Continuo.*] Pro perpetuo: semper hoc enim fieri debet. *Villis lege, &c.* Lana enim alba pretiosior est, quippe susceptura alium quemlibet colorem. Et hic per transitum tangit, maritum pecoris, & cornu, & ungulis, & palato album esse debere. Alioquin licet sit candidus lanis; constat ex eo pullos nigros creari.

387. *Aries sit candidus ipse.*] Bene addidit, *Ipse*, quasi qui dominus gregis est. Dicit ergo arietem ab admissura rejiciendum, cujus sub lingua vena sit nigra: namque concolores erunt agni.

389. *Pullis.*] Nigris. *Udo palato.* Semper humido.

Munere ſic niveo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocantem.
At cui lactis amor, Cythiſum, lotoſque frequenteis
Ipſe manu, ſalſaſque ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hædos,
Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere, horiſque diurnis,
Nocte premunt (quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor)
Aut parco ſale contingunt, hiemique reponunt.

Nec

391. *Munere ſic niveo.*] Mutat fabulam. Nam non Pan, ſed Endymion amaſſe dicitur Lunam: qui ſpretus pavit pecora candidiſſima, & ſic eam in ſuos illexit amplexus. *Si credere dignum eſt.* Tantum de luna ſacrilegium.

393. *Fefellit.*] Cepit & fefellit. & bene, *ſi credere dignum eſt*, quia dicturus erat impia in Deam.

394. *Cythiſum.*] Arbor à Cythiſo inſula, ubi multa naſcitur, dicta.

395. *Salſaſque ferat herbas.*] Et ut multum potantes, reddant plurimum lactis: & ipſum lac non ſit ſatuum; ſed habeat ſalis occultum ſaporem, id eſt, vix intelligibilem & non ſtatim apparentem.

398. *Excretos.*] Id eſt, ſeparatos; aut qui excreverint, id eſt, valde creverint.

399. *Ferratis capiſtris.*] Quæ claviculis inverſis armata pungant matrem, ne admittat hædum.

401. *Nocte premunt.*] Cogunt in caſeos.

402. *Sub lucem exportant.*] Scaliger legit *exportans*, & tollit parenthefin, quæ neceſſaria non eſt:

Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor.

Calathis. Vaſis æreis: in quibus lac vel recens caſeus in urbe diſtrahitur.

403. *Aut parco ſale.*] Aut modico ſale; aut re vera parco, id eſt,

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed una
Veloces Spartæ catulos, acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui. numquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſilveſtribus apros
Latratu turbabis agens, monteiſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Gal-

eſt, ſervatore: quia omne in quod mittitur ſervat. *Contingunt. Tangere* veteres pro tingere, imbuere, linere, aſpergere, etiam dixerunt. *Hyemi.* In hyemem.

404. *Nec tibi cura.*] Liptotes, pro magna cura ſit canum. *Poſtrema.* Vilis.

405. *Veloces Spartæ catulos.*] Pro Spartanos. *Una.* Hoc eſt, cum pecore. In Laconicis velocitas; in Moloſſis fortitudo laudatur. *Sparta* autem Laconiæ eſt civitas. *Moloſſa*, civitas Epiri.

406. *Paſce ſero pingui.*] Aqua lactis, quæ pingues efficit canes.

407. *Nocturnum furem.*] Noctis opportunitatem captantem. Fur autem à furvo dictus eſt, id eſt, nigro. Nam noctis utitur tempore.

408. *Hiberi.*] *Hiberi* gens in Ponto, ſed magis de Hiſpanis intelligendum, quorum in latrociniis fama præponderat, prædoneſque & acerrimi abactores erant.

409. *Onagros.*] Agreſtes aſinos.

411. *Sæpe volutabris.*] Volutabra loca ſunt in quibus ſe apri volvunt. *Sylveſtribus* autem ideo, quia & circa caſas eſſe, & in civitatibus poſſunt

412. *Turbabis.*] Vrgebis: vox venatica.

413. *Clamore premes.*] *Premere*, verbum eſt venatorium. Premit feram venator, dum ei canibus inſtat, miſeramque urget in retia. Cultum, curamque pecudum recte valentium docuit; nunc quemadmodum vitiis aut morbo laborantibus ſubveniendum ſit, præcipit.

414. *Odoratam ſtabulis.*] Pro odori-

Galbaneoque agitare graveis nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemque minas & sibila colla tumentem
Dejice. jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbeis.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui,

odoriferam. & loquitur de serpentum remediis, qui ingressi tecta, animalibus nocent. *Cedrum.* Cujus suffitu & odore arceantur chelydri, viperæ latitantes, & colubri, lactis sina aut vini dolia frequentantes.

415. *Agitare.*] Persequi. *Gravi nidore.* Serpentibus scilicet noxio. *Galbaneoque.* Galbanum species est gummi, multis apta medicaminibus. *Chelydros.* Chelydri dicti sunt quasi *chersydri:* quia in aquis & in terris morantur. Nam χέρσον dicimus terram, ὕδωρ autem aquam.

416. *Aut mala tactu.*] Quæ & tacta nocet, & est perniciosa dum tangit. Vipera autem species est serpentis, quæ vi parit.

417. *Cœlum exterrita.*] Gaudet tectis, ut sunt ἀγαθὸν δαίμονες, quos Latini genios vocant.

420. *Fovit humum.*] Amplexa terram est in qua possit latere. *Robora.* Sudem.

422. *Timidum caput.*] Cui timet.

423. *Agmina caudæ.*] Orbes, nexus, motus. Et hoc dicit: Cæde serpentem donec caudæ volubilitas conquiescat.

425. *Est etiam ille malus.*] Ordo: Ille etiam est malus anguis, & convolvere solitus. Chersydrum intelligit, aquas & terras infestantem.

426. *Squamea convolvens.*] Id est, erectus: quod ad expressionem generis serpentis posuit: Alii enim

Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit, ripiſque habitans, hic piſcibus atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt,
Exſilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molleis ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis, nitiduſque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad Solem & linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoque te cauſſas & ſigna docebo.
Turpis oveis tentat ſcabies, ubi frigidus imber

Altius

enim repunt toto corpore. Alii eriguntur corporis parte.

428. *Rumpuntur.*] Vt ſupra, implentur; aut pro erumpunt.

429. *Vdo vere.*] Alibi:

Cum ruit imbriferum ver.

431. *Improbus.*] Inſatiabilis, avidus & vorax. *Ingluviem.* Ventris capacitatem, gulam. *Ranis loquacibus.* Clamoſis. Loquacibus ideo, quia ex hominibus factæ ſunt, ut dicit Ovidius.

434. *Aſperque ſiti.*] Salluſt. *Quod genus ſiti magis, quam alia re accenditur.*

435. *Ne mihi.*] Cuicunque. Non enim ſine periculo dormitur ſub dio, graſſante & ſæviente hoc cherſydro.

437. *Cum poſitis.*] Ovid. *Anguibus exuitur tenui cum pelle ſenectus.*

Nitiduſque juventa. Pelle enim depoſita redit ad ætatem priorem.

438. *Catulos.*] Abuſive dixit. Nam catuli proprie ſunt canum.

439. *Linguis micat ore triſulcis.*] Nihil aliud eſt, quam linguam ſubinde motitando exertare.

440. *Morborum quoque te cauſſas.*] Quarta libri pars de morbis pecudum. Tria dicit, ſigna, morborum cauſſas, & remedia: ſed non ſervat legitimum ordinem. Nam poſt remedia morborum, ſigna commemorat.

441. *Turpis ſcabies.*] Quæ aſperum & turpe efficit corpus.

442. *Et*

Alitius ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus iccirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulphura,
Idæaſque pices, & pingueis unguine ceras,
Scillamque, elleboroſque graveis, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quam

442. *Et altius ad vivum.*] Medullas & oſſa penetravit.

443. *Illotus.*] Lotus vel lautus dicimus, inde eſt & lautum eo.

444. *Vepres.*] *Vepres* in maſculino genere. At Lucretius fœminino dixit.

445. *Dulcibus fluviis.*] Remedia morbi & ſcabiei docet: Salſa enim aqua magis pruriginem creat. *Magiſtri.* Paſtores.

446. *Vdiſque aries.*] Muſimonem dicit ducem gregis, huic autem partem aliquam lanæ, paſtores ſolent relinquere. unde ait *udis villis*. Nam ſemper oves tonſæ lavantur.

447. *Secundo amni.*] Defluenti, eum aqua ſcilicet.

448. *Triſti amurca.*] Amaris olei ſordibus. Hoc autem remedium eſt contra ſordes, ſcabiem, & contra læſum vepribus corpus.

449. *Et ſpumas miſcent argenti.*] Lithargyra vulgo. Nam quod Plin. ſpumæ argenti tribuit, id lithargyro Dioſcorides. Verum hodie auri lithargyrum in officinis, & lithargyrum argenti. *Vivaque ſulphura.* Dactylicus verſus. Alii *ſulfra.*

450. *Idæaſque pices.*] Liquidas, quæ in Ida Phrygiæ monte naſcuntur. *Vnguine.* Omnis ſuccus, quo ungi poteſt, *unguen* dicitur.

451. *Scyllamque.*] Cepam marinam. *Helleboros.* Album & nigrum veratrum.

452. *Præſens fortuna.*] Efficax, utilis, profutura. Et dicit incidendum eſſe vulnus, & exulceratam partem reſcindendam; ſi medicaminibus emolliri minime potuerit.

454. *Vic-*

Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os, alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora Deos sedet omnia poscens.
Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videtis, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascen-

454. *Vlceris os.*] Ergo tunc secandum est, cum os habuerit.

456. *Et meliora Deos.*] Et ipse otiosus desidens, neque manum admovens, remedium cælitus ignavis precibus exposcit, exspectatque. Sallust. *Non votis neque supplicüs mulierbribus deorum auxilia comparantur: vigilando, laborando, prospere omnia cedunt: ubi socordiæ tete atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores. Sedet.* Eleganter hoc verbo usus est, pro remisso esse animo, atque otiose agere, unde deses & desidia. Tum Canterus censet legendum *omina*, pro *omnia*.

458. *Arte depascitur.*] Et pascor illam rem dicimus.

Arida febris. Quæ arida efficit corpora.

459. *Incensos æstus.*] Id est, febrem.

460. *Ima ferire pedis.*] Dicit autem illam venam esse feriendam quæ supra ungulam est animalis, tam lata, quam mobilis.

461. *Bisaltæ more.*] Populi Scytharum: vel accolæ Ponti Euxini; qui fugientes, equorum sanguine aluntur, lacte permixto.

462. *Cum fugit.*] *Fugit* non hostem, sed quia vivit sic, ut mutet locos.

464. *Quam procul.*] Signa pecudis febricitantis, quinque.

465. *Carpentem ignavius.*] Negligentius, sine aviditate.

468. *Cul-*

Pascentem, & feræ solam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compesce prius, quam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hiemem, ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes. nec singula morbi
Corpora corripiunt: sed tota æstiva repente,
Spemque, gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aërias Alpeis, & Norica si quis
Castella in tumulis, & Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, & longe saltus lateque vacanteis.
Heic quondam morbo cœli miseranda coorta est

Tem-

468. *Culpam ferro, &c.*] Interfice, ne latius grassetur morbus. Occidendo eam, *tuam culpam compesce*, id est, vita crimen in quod potes incidere; si, dum uni parcis, fuerit totus grex ejus contagione corruptus.

469. *Incautum vulgus.*] Quod se morbosi pecoris contagione abstinere non novit.

472. *Tota æstiva.*] Loca posuit pro animalibus. Æstiva autem sunt loca umbrosa, in quibus per æstatem pecora vitant Solis calorem: æstate enim potissimum febre corripiuntur oves.

473. *Spemque.*] Agnos cum matribus.

474. *Tunc sciat, &c.*] Sensus hic est. Si quis est qui sciat ista loca, qualia tunc fuerunt, cum pecoribus erant referta; nunc quoque ea vacantia videat. *Aërias Alpes.* Id est, Galliam. Et dicendo aërias, verbum expressit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes *alpes* vocantur. *Norica.* Nobilitatæ olim ovibus regiones Alpinæ, Noricæ & Venetæ, qua Iapis ex Ætolia ducta colonia juxta fluvium Timavum consedit, etiamnum hodie à tanto temporum intervallo, gregibus pestè exstinctis desertæ jacent.

475. *Iapidis arva.*] Id est, Venetiam. Nam Iapidia pars est Venetiæ dicta ab Iapido oppido; hujus est fluvius Timavus.

478. *Hic quondam morbo cœli.*] Describit pestilentiam Venetiæ, Galliæ.

Tempestas, totoque autumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe in honore Deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta;
Inter cunctanteis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris;

Nec

Galliæ, Illyrici. *Morbo cæli.* Corrupte aëre. *Miseranda tempestas.* Pessima, ferens rem dignam miseratione.

479. *Totoque autumni.*] Exarsit prima autumni parte, quæ semper gravem efficit pestilentiam.

481. *Corruptique lacus.*] Ordinem secutus est, quem & Lucretius tenuit. Primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *Tabo.* Abutitur pro pestilentia.

482. *Nec via, &c.*] Nec moriebantur secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait. *Ne simplici quidem, &c.* Vel ipsum, &c. *Ignea venis.* Fervidus calor: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Adduxerat.* Contraxerat. Ipsum mortis genus erat cum multis malis conjunctum, & ita minime simplex.

484. *Rursus.*] Hic *Rursus* positum pro contra. *Fluidus liquor.* Humor sordidus corruptus. Ossa. Etiam ossa. Et per Hyperbolem, totum hominem significat.

486. *In honore Deum.*] In sacrificiis.

487. *Lanea.*] Id est, victima. *Infula.* Hostiæ enim coronabantur infulis, quæ faciæ erant, instar diadematum, à quibus utrinque dependebant vittæ.

488. *Cunctantes.*] Dubitantes sacerdotes.

489. *Mactaverat ante.*] Ejus scilicet mortem præveniens.

490. *Inde neque compositis.*] Cornegatur, cremari posse, qui veneno interempti sunt. Plin. lib. 11. cap.

Nec responsa potest consultus reddere vates:
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix studiorum atque immemor herbæ,
Victor equus, fonteisque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
Sudor:

cap. 37. an eadem ratione peste infecta cremari non possint, considerato.

491. *Nec responsa, &c.*] Colligi enim, nisi ex sana victima, futura non possunt.

492. *Suppositi tinguntur.*] Sic & in sexto,

Supponunt alii cultros.

Id est, jugulant hostias. Dicendo autem *Suppositi*, feriendi genus ostendit. Nam interdum ab inferiori parte; interdum desuper feriebantur.

493. *Iejuna sanie.*] Sicca & exigua.

494. *Vulgo.*] Vbique, passim & catervatim. *In lætis* autem *herbis* ideo, ne eos fame periisse putaremus.

496. *Hinc canibus blandis.*] Per *canes blandos* forsitan catulos Melitæos significat, qui nobilibus fœminis erant in deliciis; vel generatim de canibus accipiendum, quo genere animalium, nihil blandius, nec dominorum amantius. *Rabies.* Ex pestilentia.

497. *Et faucibus, &c.*] Tumentibus. *Angit* autem, bene ait. Angina dicitur porcorum morbus, qui occupat fauces.

498. *Herbæ.*] Pro herbarum, ut ipse:

Immemor herbarum quas est mirata juvenca.

Ergo hic, vel amore, vel miraculo carminis oblivionem herbæ factum dicit; quidam volunt ideo dictum, *studiorum*, quod antiqui in pratis certamina exhibere consueverunt.

499. *Avertitur.*] Aversatur.

500. *Crebra ferit.*] Crebro; nomen pro adverbio. *Incertus ibidem.* Sine labore, cujus caussa non apparet.

501. *Mori-*

Sudor: & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus:
Sin in processu cœpit crudescere morbus,
Tum vero ardentes oculi atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio, Furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,
(Di meliora piis, erroremque hostibus illum)
Discis-

501. *Morituris, frigidus.* Frigidus sudor, mortis futuræ signũ est.

502. *Tractanti dura.*] Frigida est, nec cohæret digitis.

504. *Cœpit crudescere.*] Validior fieri, ingravescere; & jam dat signa morbi validioris.

505. *Attractus ab alto spiritus.*] Qui ex alto imoque pectore ducitur: quod accidere solet in magno corporis labore & longo cursu.

507. *Tendunt.*] Pro tenduntur; aut tendunt se, aut equi tendunt.

508. *Obsessas fauces.*] Id est, intercluſas. *Aspera lingua.* Scilicet nimia siccitate.

509. *Profuit.*] Non semper, sed aliquando. *Latices, &c.* Vinum autem, quod in mali hujus remedium adhiberi solitum est, in tantum non profuit, ut etiam obfuerit, in furiam actis equis, ut ipsi se suis dentibus laniarent. *Cornu.* Infundibulo.

511. *Mox erat, &c.*] Vinum: quod saluti esse putabatur. Et hoc est quod paulò post dictum est,

Quæsitæque nocent artes.

Furiisque refecti. Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, & facit ea in exitium convalescere.

513. *Dii meliora piis.*] Non tam optandi, quam abominandi & aversandi formula est. *Erroremque, &c.* Sc. mittant. *Errorem* hic pro furore posuit. Quidam, non *errorem*, sed *ardorem* volunt.

Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & miſtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus. it triſtis arator,
Mærentem abjungens fraterna morte juvencum:
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis. at ima
Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inerteis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertiſſe graveis? atqui non Maſſica Bacchi
Mune-

514. *Nudis.*] Vt fœditatem exprimeret, adjecit *nudis*.

517. *Extremoſque ciet.*] Vltimum gemuit. Sane *Ciet*, modo *Dat* ſignificat. *Triſtis.* Morte juvenci *triſtem* dixit agricolam.

518. *Fraterna morte.*] Conſortis interitu. Et ex affectu dictum eſt ruſtici.

520. *Non umbræ altorum.*] Nulla juvant remedia, levamen nullum. Congruit locus ille Lucretii Lib. 2.

Non teneræ ſalices, atque herbæ rore vigentes,
Fluminaque ulla queunt ſummis labentia ripis
Oblectare animum, ſubitamque avertere curam.

521. *Movere animum.*] In ſuum deſiderium illicere.

522. *Purior electro.*] Ὑπογραφὴ amnis limpidiſſimi. Nã ſicut electrũ defęcatius eſt metallis omnibus; ita & currens aqua cęteris purior. *Electro.* Quod à nobis ſuccinũ appellatur, *electrum* vocant Græci.

523. *Vrget inertes.*] Id eſt, urget, & inertes facit.

524. *Ad terramque fluit.*] Hunc geſtum mæroris ſignum Homerus in Xantho Hectoris equo mortem domino prædicente obſervavit Iliad. T. ſub finem.

525. *Quid labor, &c.*] Quid ei prodeſt labore ſuo aluiſſe mortales. Neque illi, operæ in terra colenda impenſæ, gratia ulla aut reſpectus.

526. *Atqui non Maſſica.*] Vina pre-

Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, aut exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubreis.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæſitas ad ſacra boves Iunonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Vnguibus infodiunt fruges, monteiſque per altos

Con-

pretioſa à Maſſico monte Campaniæ. Et per tranſitum tangit illa, quæ dicunt phyſici; morbos venire ex cibi & potus nimietate; vel multa ſollicitudine. Sed in animalibus cum nihil horum ſit, tamen ægritudines cernimus.

527. *Non illis epulæ.*] Docet Poëta corpora omnia compoſita non poſſe non corrumpi tandem & deficere; nec ſola, ut humana intemperantia diſſolvi, ſed ſuapte natura fatiſcere: *Simplicem* autem *herbam* oppoſuiſſe videtur τὴ ποικίλη τροφῇ, in quâ, cauſſam intemperantiæ & morborum confert. *Repoſtæ.* Aut abundantes aut variæ.

530. *Nec ſomnos abrumpit.*] Ex cura enim nimia, vigiliæ procreantur.

531. *Tempore non alio.*] Manifeſtum eſt à Cydippe Argivæ Iunonis ſacerdote hoc tractum. quæ, cum boves deeſſent, filios ſuos Cleobin & Bironem plauſtro ſubjunxit, & ſic ad templum deducta eſt, quod fas non erat illam venire ſine plauſtro. Nam apparet ad ſacra Iunonis boves in illis regionibus defuiſſe, in quibus peſtilentiam fuiſſe demonſtrat, nam in locum eorum junxerunt uros, qui ad Iunonis templum ferrent ſacra.

532. *Et uris imparibus.*] Bobus agreſtibus, & ipſis inæqualibus. Vt & Iuriſconſultus jugum, parque mulorum ex æqualitate commendat, & altero jugalium ſublato, aut oblæſo, propter imparitatem depretiari jugi damnum, mulctamque majoris æſtimavit.

533. *Donaria.*] Donaria proprie loca ſunt in quibus dona reponuntur Deorum. Abuſive templa.

534. *Ægre.*] Difficulter. *Rimantur.* In rimas agunt.

535. *Vnguibus.*] Hyperbolicῶς, id eſt, manibus.

Contenta cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat. timidi damæ, cervique fugaces,
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.
Iam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis adſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſque Melampus.
Sævit

536. *Contenta cervice.*] Quin & ipſi homines aratra junctim trahebant.

538. *Nocturnus obambulat.*] Inſidiaturus. Quod autem ait *nocturnus*, figurate rem temporis, ad perſonam tranſtulit.

539. *Cura.*] Peſtilentiæ. *Timidi damæ.* Mutavit genus, ut vitaret ὁμοιοτέλευτον. Dicendo damas & cervos errare cum canibus; duo oſtendit, & hos timoris, & illos ferocitatis eſſe oblitos.

541. *Genus natantum.*] Piſcium.

543. *Proluit.*] Impulſu provolvit in littus. *Fugiunt in flumina.* Vituli marini ſunt, qui ſpirant & dormiunt in terra, ut ſcribit Plin. lib. 9. cap. 7. Dicitque illas jam fugere, quaſi timentem marinam peſtilentiam.

545. *Squamis aſtantibus.*] Horrentibus & aſperis ex morbo.

548. *Præterea nec jam.*] Quod tamen unicum remedium ſtatuit Columell. 7. l. 5. c. *Refert.* Prodeſt.

549. *Quæſitæque nocent.*] Succumbit medicina malis. Manil. *Malis moles potentior arte eſt.*

550. *Phillyrides Chiron.*] Medicinæ

Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesque sonant ripæ, collesque supini.
Iamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus: nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma:
Nec tondere quidem morbo, illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putreis.
Verum etiam invisos si quis tentarat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor

Mem-

dicinæ inventor, Saturni & Phillyræ filius. *Amythaoniusque Melampus*. Amythonis filius. Hoc dicit, convalescente morbo, nec medicinam prodesse, nec religionem: Melampum enim pro divino posuit.

551. *Sævit & in.*] Quis ergo modus, ubi Furiæ ab inferis emissæ? longe lateque luem istam spargunt, morbos metumque indies adaugent.

552. *Pallida Tisiphone.*] *Tisiphonem* hic, non unam Furiarum debemus accipere, sed pestilentiam, cui eleganter poëta hoc nomen dedit. *Agit ante*. Id est, ante se.

555. *Arentesque sonant.*] Vult pestilentiam etiam elementa sentire.

558. *Donec humo tegere.*] Tandem inventum altis fossis sepelire animalia peste absumpta; quorum vellera, coria, ac viscera, nulli erant usui; imo tangentibus exitialia.

559. *Nam neque coriis.*] Quippe morbo putrefactis.

560. *Aut undis abolere.*] Nec lavari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui potest. Item igni superposita, aut durescit: nam non coquitur.

564. *Ardentes papulæ.*] Id est,

565 *Membra sequebatur. nec longo deinde morantí*
Tempore, contactos artus sacer ignis edebat.

LIBER IV.

ARGVMENTVM.

Mellarii sedes ut designanda. Alveorum materies & Fabrica. Apum seditiones & pugnæ. Breviter de cultura horti, laudata Tarentini cujusdam senis industria. Apum respub. fœtus, victus; patria, leges, fœdera, Providentia. Præsagia tempestatum. Genus, ætas, cultus in Reges, ingenium, solertia. Mellatio, cujus duo tempora, Ver & Autumnus. Apum morbi & remedia. Extinctorum restauratio ex putrefacto juvenco. Quæ refertur inventa Aristæo, cujus historiæ adjicitur Orphei fabula. Epilogus operis.

Rotinus aërii mellis cælestia dona
Exsequar. hanc etiam Mæcenas adspice partem. Ad-

pustulæ, exanthemata, aut carbunculi.

566. *Sacer ignis edebat.*] *Sacrum ignem*, sacrum morbum falso interpretatur Servius. Sacer enim morbus, est morbus caducus seu Herculeus. At sacer ignis vulgo dicitur ignis S. Antonii, & insanabilis est, quem pustulam vocant pastores. Proprie tamen Erysipelas est. Hic vero pro peste, si cui libet, accipi potest.

1. *Rotinus aërii.*] Dicturus de minoribus rebus, magna promittit; ut & levem materiam sublevet; & attentum faciat auditorem. *Protinus.* Deinceps, Exinde. *Aërii mellis.* Nam mel ex rore colligitur, qui utique ex aëre defluit: unde est, *Cælestia dona*, Id est, munus Deorum. Ante enim mel inveniebatur in foliis: ut,

Mellaque decussit foliis.

2. *Hanc etiam.*] Sicut superiores. *Partem*, Agriculturæ.

3. *Admi-*

Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves, hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decu-
ditque rorem.

3. *Admiranda tibi.*] Attentionem petit dicturus de admiranda apum natura, politia, prælliis, &c.

5. *Mores.*] Quia castæ sunt; ut,

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem.

Et studia. Vt,

Tantus amor florum & generandi gloria mellis.

Et populos. Vt,

Binæ regum facies,
Ita corpora plebis.

Prælia dicam. Vt,

Erumpunt portis, concurritur æthere in alto.

6. *In tenui labor.*] Comparatio est laboris, quod magnam dat gloriam, si fuerit materia exilis ornata.

7. *Numina læva.*] Prospera: ut alibi, *Intonuit lævum.* Vel ex Agellii mente, *læva numina* dicuntur, quæ vim lædendi habent, & placanda sunt, ne obsint. *Auditque vocatus.* Pro invocatus. *Apollo.* Aut quasi Poëtam Apollinem invocat: aut quasi Deum pastoralem. Nam Apollo *Nomius* dicitur.

8. *Principio sedes.*] Dicit, ubi alvearia ponenda sint: in qua re satis perite, & ea quæ abesse debent, ne noceant apibus: & ea quæ adesse, ut possint prodesse, commemorat. *Statio.* Locus apiario destinatus. Metaph. à castris & navibus.

10. *Hædique petulci.*] Lasciví, exultantes. Et *petulci* dicti ab appetendo: unde & meretrices *petulcas* dicimus.

11. *Floribus insultent.*] Hic lasciviam ludibundi pecoris expressit, quod σκιρτᾶν Græcis dicuntur: Forsan autem & ideo abesse jubentur, quod capræ quidem halitu suo flores inficiant. Et ab ovium lanis se apes difficile explicent.

Decutiat rorem, & ſurgenteis atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropeſque, aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volanteis
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque veſtibulum aut ingens oleaſter obumbret.
Vt cum prima novi ducent examina reges
Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus:
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.

In

13. *Picti terga.*] Picta terga habentes.

14. *Pinguibus à ſtabulis.*] Ab alvearibus melle plenis. *Meropeſque aliæque.* Dicendo, *aliæque volucres*, oſtendit etiam aves eſſe *meropes*. Sunt autem virides, & vocantur *apiaſtræ*: quia apes comedunt. Belg. *Spechten.*

15. *Et manibus Progne.*] Nomen poſuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem verſa eſt: pro qua Prognem, vel quaſi ſororem poſuit. Ovidius:

Neque adhuc de pectore cædis
Exceſſere notæ, ſignataque ſanguine pluma eſt.

17. *Dulcem.*] Mellificam ſcil. *Nidis immitibus.* Id eſt, crudelibus pullis: qui apum morte nutriuntur.

18. *At liquidi fontes.*] Noxia prius amoverat, utilia jam adeſſe monet.

19. *Adſint.*] Præſentes ſint.

20. *Veſtibulum.*] Locum fornicatum, in quo locantur alvearia.

21. *Vt cum prima.*] *Prima* hic, pro primum: nomen, pro adverbio. *Examina.* Tanquam novam coloniam. Apes enim quieſcunt & latent à Vergiliarum occaſu, nec ante fabas florentes exeunt, ad opera & labores. *Juventus.* Apiculæ, fœtus novus.

22. *Vere ſuo.*] Sibi grato & aptiſſimo.

23. *Decedere ripa.*] Vt æſtus poſſint

In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad astivum Solem, si forte morantes
Sparserit, aut praceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera

Spira-

possint aquarum vicinitate vitare.

25. *In medium.*] *In medium*, non ad humorem retulit, sed absolute dixit. & *inertem* hic pro odioso posuit. *Stabit.* Stagnabit, seu fluet aqua.

27. *Pontibus, &c.*] Veluti pontibus: nam non sunt pontes.

28. *Si forte morantes.*] Tarde remeantes ex pascuis.

29. *Neptuno immerserit.*] Deum pro aquis posuit. Id est, aut aquis immerserit vis venti.

30. *Casiæ virides.*] Poëtica casia, vulgò *lavendula.*

31. *Graviter spirantis.*] Saturejam vulgus vocat. Belg. *Ceule, Saturey:* Genus est herbæ abundantis in Phrygia. *Graviter* autem modo bene, & multum significat.

32. *Irriguumque.*] Qui irrigat, alias qui irrigatur. *Violaria.* Loca in quibus nascuntur violæ.

33. *Ipsa autem.*] Alvei conficiendi ratio, & materia ejus. *Corticibus.* Suberis.

37. *Vtraque vis apibus.*] Tam caloris quam frigoris. Quod licet utrunque æquali modo metuendum sit, tamen dissimiliter nocet. Nam calore liquefacta defluunt mella: quæ si fuerint frigore condurata, constrictas apes interimunt.

Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent, collectumque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoßis, ſi vera eſt fama, latebris,
Sub terra fodêre larem, penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo,
Vnge, fovens circum, & raras ſuper injice frondeis.
Neu propius tectis taxum ſine, neve rubenteis
Vre foco cancros, altæ neu crede paludi:

Aut

39. *Spiramenta.*] Exitus. *Fucoque. Fucus* eſt genus ceræ, qua pro glutine abutuntur, & quo alvei ſui oras compingunt apes: Græci propolim vocant. *Floribus.* Florum lachrymis.

40. *Hæc ipſa ad munera.*] Ad officia coanguſtandarum cavernarum. *Munera*, utrum officia, an quod illis munera conferas, & alveos earum communias.

41. *Et viſco, & Phrygiæ.*] Ordo eſt, Servant gluten, quod eſt lentius tenaciuſque: & viſco, & Phrygiæ Idæ pice. *Servant* autem mire ait: nam pilas quaſdam in alvearibus faciunt, de quibus poſtea cerea tecta componunt.

42. *Sæpe etiam.*] Ariſt. lib. 5. hiſt. Apud Themiſciram, circa Thermodoontem amnem, apes tam in terra, quam in alveis faciunt favos. *Si vera eſt fama.* Si credendum eſt apes poſſe terras effodere.

44. *Pumicibuſque.*] Saxis cavernoſis.

45. *Et levi rimoſa.*] Senſus eſt: Nam quod illæ nimio labore perficiunt, tu è levi unge rimoſa cubilia circumfovens limo, ſeu luto & fimo bibulo: etiam raras frondes ſuperinjice. Quod ideo fit, ne vel limus crepet, vel cavernæ aut Sole penetrentur, aut frigore.

47. *Taxum ſine.*] Venenatam arborem mellificiis gravem. Ipſe in Bucolicis:

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.

Mel enim peſſimum exinde gignitur.

48. *Vre foco cancros.*] Ariſt. IX. Hiſtor. cap. 40. Mundiſſimum omnium hoc animal; oderunt non ſolum fœdos odores, ſed etiam unguentorum delicias: ex quo fit, ut homines his delibutos percutiant. *Altæ neu crede paludi.* Ne facile mergantur.

49. *Odor*

Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æſtiva luce recluſit;
Illæ continuo ſaltus ſilvaſque peragrant,
Purpureoſque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem, nidoſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum caveis ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulceis, & frondea ſemper
Tecta

49. *Odor cœni.*] Odor paluſtris cœni; nec minus cavæ rupes.

50. *Vociſque offenſa.*] Reſonat Echo repercuſſa; quam apes vehementer horrere manifeſtum eſt.

51. *Pulſam hyemem.*] Secundùm Phyſicos: qui dicunt quo tempore hic hyems eſt, æſtatem eſſe ſub terris: & verſa vice, cum hic æſtas, illic hyemem.

52. *Sub terras.*] Ad Antipodas.

54. *Metunt flores.*] Secant. Vnde & meſſores dicti ſunt. *Libant.* Deguſtant, alibi defundunt: ut, *pateras libare Iovi.*

55. *Hinc.*] Poſt novi veris flores libatos. *Neſcio qua dulcedine lætæ.* Quadam arcana ratione naturæ.

57. *Mella tenacia fingunt.*] Quia cum inverſi ſunt favi, mel tamen inde non funditur. Vnde ait: *Tenacia.* Quæ in reſupinatis favis cohærent. *Fingunt.* Mel non ipſas facere apes, ſed rorem cadentem deferre, argumento eſt, quod uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item, autumno mel, poſteaquam detractum eſt, non reparatur; cum tamen illo etiam tempore flores proveniant.

58. *Caveis.*] Alvearibus.

59. *Nare.*] Pro volare. *Æſtatem liquidam.* Per ver ſerenum.

60. *Nubem.*] Examen apum glomeratim ludentium, in formam nubis.

61. *Contemplator.*] Pro intuere ac obſerva.

62. *Sapo-*

Tecta petunt, huc tu jussos adsperge sapores,
Trita melissphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipsæ considunt medicatis sedibus: ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præsciscere: namque moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox

Audi-

62. *Sapores.*] Succos florum apibus gratorum.

63. *Melissphylla.*] *Melissphylla* herba est, quam, ut ait Varro, alii apiastrum, alii melinem appellant, Belg. *Consylie de Greyn. Cerinthe. Cerinthe* à Cerintho urbe Bœotiæ, in qua plurima nascitur. Herba est, perpaucis etiam eruditis cognita: *cujus flores cani & pallidi sunt, folia punctis quibusdam notata, &c.* Plinium lib. 21. cap. 12. Melanchton leviter suspicabatur, *lilium convallium* esse. *Ignobile.* Vile, ubique nascens.

64. *Tinnitusque cie.*] Æris, cujus delectatione captæ, convocantur; vel metu territæ se in alveos condunt. *Matris cymbala.* Quæ in Cybeles matris Deûm tutela sunt. Quidam ad Rheæ partum referunt, Idæos Dactylos, & sonum, qui ad avertendum Jovis vagitum, ne proderetur Saturno, in sacris mysteriis repræsentabatur. *Cymbala* vero, non tantum Cybeles sacris & Isidis, sed & Bacchi orgiis adhibebantur.

66. *More suo.*] Naturali ratione, cujus causa non redditur. Quis enim novit cur æris sono redeant in alvearia. *Cunabula.* Alvearia.

67. *Nam sæpe duobus.*] Sæpe enim intra idem alvearium (quandoque & è diversis) oritur seditio, discediturque in partes duorum regum de imperio contendentium.

68. *Incessit.*] Ingruit, invasit. Et *Incessit regibus*, figuratum est: nam incessit reges dicimus.

69. *Trepidantia bello.*] Alacritate pugnandi: non timore.

70. *Longe præsciscere.*] Triduo ante eruptionem, mellarius præsciscere poterit ex vespertinis apum bombis, ad modum classicorum resonantibus. *Morantes.* Tardo incedentes.

Audi-

Auditur, fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter ſe coëunt, penniſque coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantque lacertos,
Et circa regem, atque ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſque vocant clamoribus hoſtem.
Ergo ubi ver nactæ ſudum, campoſque patenteis,
Erumpunt portis: concurritur: æthere in alto
Fit ſonitus, magnum miſtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſque cadunt. non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingenteis animos anguſto in pectore verſant.

Vſque

72. *Auditur, fractos ſonitus.*] Innuit fragorem & ſtridorem æreum tubarum, qui refringi & rumpi magis, quam edi videtur: quem murmur tumultuantium apum quodammodo imitatur. *Fractos.* Colliſos.

73. *Trepidæ coëunt.*] Feſtinant inter ſe in alveariibus: Et tumultuantes arma parant, ſeque ad pugnam expediunt. *Penniſque coruſcant.* Quemadmodum ſcuta milites commovent. *Coruſcant.* Splendent.

75. *Ipſa ad Prætoria.*] Tabernacula Imperatoris utriuſque. Caſtrenſe vocabulum ad apum tumultum tranſtulit. Eſt enim in expeditione Prætorium, ubi præfectus exercitus præſidet, & jus dicit; ut in urbe ubi Prætor. Hinc *prætoria* in ruſticis, prædiis, ampla ædificia accipiuntur.

76. *Vocant.*] Provocant.

77. *Ver nactæ ſudum.*] Serenum diem poſt pluvias. *Campoſque patentes.* Id eſt, per aërem purum & liquidum, non nubibus clauſum: & ita aër, campus eſt apum, ut mare navium, hominum ſolum. Proprie autem *ſudum* pars ſerena inter nubes, quaſi ſemi udum.

79. *Glomerantur in orbem.*] More bellantium.

80. *Non denſior, &c.*] In aliis enim bellis victi tantum pereunt: in certamine vero apum, etiam victrices. Nam dicturus eſt,

Animaſque in vulnere ponunt.

82. *Ipſi.*] Reges.

83. *Ingentes animos, &c.*] Videtur Maro reſpicere ad cauſam Phyſicam, qua magnitudo & anguſtia

Vsque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga coëgit.
Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos;
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis.

Nam-

gustia animi, proportione cordis discernuntur, ea ratione, ut ab magno, amploque cordis spatio prædita animalia meticulosa censeantur.

86. *Hic motus, &c.*] Vnius inter se dissidentis; vel duorum æmulorum dissidentium pugna, facile compescitur, pulveris jactu, fumo, mulso, passove sparso.

87. *Pulveris exigui jactu.*] Quia cum pulverem viderint, sperant tempestatem futuram, quæ eis plurimum nocet.

88. *Ambos.*] Legitur & *ambo:* Revocari autem apes vel lacte, vel aqua mulsa Plinius dicit.

89. *Deterior qui visus.*] Pejor à malo dicitur: deterior à meliore. *Prodigus.* Non mella conficiens, sed mella consumens. Ideo autem regem solum præcipit occidendum, quia eo amisso, suus dissipatur exercitus.

90. *Vacua.*] Hic ad æmulum refertur.

91. *Alter.*] Melior. *Squalentibus.* Splendentibus: quod à squamis venit.

93. *Ille horridus alter.*] Deterior ille, μέλας ἢ πολυγάστωρ.

94. *Latamque trahens, &c.*] Nimirum & prisci Imperatores in habendo delectu, nimium obeso ventre militem rejiciebant. Sed nec generosis apibus alvus protensior convenire videtur, cum compressiore & graciliore corpore gens apum genuina esse soleat.

95. *Binæ regum facies.*] Faciem totius corporis formam posuit prudens antiquitas. Vt ab aspectu species, à fingendo figura; ita à factura corporis facies.

96. *Tur-*

Namque aliæ turpes horrent: ceu pulvere ab alto
Cum venit, & ſicco terram ſpuit ore viator
Aridus. elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior ſoboles. hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, & frigida tecta relinquunt
Inſtabileis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas

Eripe.

96. *Turpes horrent.*] Deterioris notæ apes ſunt, pulveri ſputo concreto concolores.

97. *Terram ſicco ſpuit.*] Aut in terram: aut re vera terram, propter pulverem. Terræ hujus formam aliquando repræſentavit his verbis de veneficiis agens Petronius:

Turbatum ſputo pulverem medio
ſuſtulit digito, &c.

98. *Aliæ.*] Melioris notæ apes.

99. *Paribus lita corpora.*] Similibus, id eſt, aureis habentes diſtincta corpora. Nam *lita*, eſt illita, diſtincta.

100. *Potior ſoboles.*] Ad mella ſcilicet procreanda. *Cœli tempore certo.* Stato anni tempore: Et cum oriuntur Pleiades, & cum occidunt: id eſt, verno & autumno.

101. *Dulcia mella.*] Non eſt ſuperfluum epitheton. Nam ideo ait dulcia, quia etiam ſunt amara, ut Corſicana.

102. *Liquida.*] Defæcata, pura, ſine ſordibus: non quæ fluunt, nam mala ſunt. *Durum Bacchi domitura ſaporem.* Apta mulſo. Bene autem ait *durum ſaporem*: quia majores vina aſperrima, mellis dulcedine temperabant.

103. *Examina ludunt.*] Per ludum & jocum glomerata, gyros & choreas ducentia.

104. *Frigida tecta.*] Non operæ, ut prius ferventia. Melle vacua, inoperoſa. contra, *Fervet opus.*

105. *Inſtabiles animos.*] Suadentes inanem vagandi licentiam.

106. *Tu regibus, &c.*] Veluti quadam compede retinebimus erronem ducem detractis aliis: qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni

Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium, cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curæ.
Ipse labore manum duro terat: ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbreis.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem advertere proram;
Forsi-

regni non audet excedere: propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius evagari.

107. *Quisquam.*] Subaudi militum: certe quisquam de exercitu.

108. *Vellere signa.*] In bellum procedere: Metaph. à militari disciplina.

109. *Croceis floribus.*] Tam odoris optimi quam coloris.

110. *Custos furum.*] Hic *custos* pro observator & prohibitor. *Falce saligna.* Facta de salice: quasi in simulachro ligneo.

111. *Hellespontiaci, &c.*] Non dicit Priapum illic esse debere, sed præcipit tales esse hortos: ut mereantur Deum habere custodem Hic autem Priapus fuit de Lampsaco civitate Hellesponti: de qua pulsus propter virilis membri magnitudinem, post in numerum Deorum receptus, meruit numen esse hortorum. Dicitur autem præesse hortis propter fœcunditatem.

115. *Irriget.*] Irrigare ergo duobus modis dicimus: ut,

Irriguo nihil est elutius horto.

Et:

Irriguumq; bibant violaria fontem.

Imbres. Quomodo imbres irriget, cum terra aqua irrigetur? solvitur. bene dixit, Irrigat enim qui mittit, & cui mittit. alibi:

At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat.

117. *Vela traham.*] Metaph. à nautis, qui portum subituri, vela colligunt.

118. *Pin-*

Forſitan & pingueis hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Paſti:
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,
Et virides apio ripæ, tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſque ederas, & amantes littora myrtos.
Namque ſub OEbaliæ memini me turribus altis,
Qua piger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem: cui pauca relicti
Iugera ruris erant. nec fertilis illa juvencis,

Nec

118. *Pingueis hortos.*] Fœcundos.

119. *Paſti.*] *Paſtum* civitas Lucaniæ, bis in anno roſas ferens. Hæc civitas *Poſidonia* dicitur: & eſt in agro Salentino, colonia Tarentinorum.

121. *Virides ripæ.*] Fluviorum, vel hortorum pulvini & areæ.

122. *Creſceret in ventrem.*] In curvaturam. Ideo autem ſic quia per herbam. nam rectus creſcit ſi pendeat.

123. *Aut flexi.*] *Flexi* pro flexibilis. *Vimen. Vimen* pro caule poſitum.

125. *OEbaliæ.*] *OEbaliam* arcem Tarentinam dicit, à Lacedæmonio OEbalo, rege Laconiæ, petito epitheto, quia Lacedæmonii duce Phalanto Tarentum condiderunt oppidum, quod præterfluit Galeſus flumen.

126. *Qua niger humectat.*] Non videtur competere Galeſo, ut niger dicatur: nam à γάλα γάλακτος lacte, derivatur; quod contrarium eſt nigro. Ideo penitus affirmat *Scoppa* 2. 8. *piger*, & non *niger* legendum eſſe, eo magis, quod accolæ tradunt, inſtar lacus parum currentis eſſe, quo fœminæ pannos lavant. Verum *Nigrum*, Turnebus profundum interpretatur. Quid ſi autem *nigrum Galeſum* dixit, ut nemus nigrum, lucum opacum & umbroſum dicimus.

127. *Corycium.*] *Corycium*, Ciliçium à monte & civitate Ciliciæ Coryco: Vel è remigum numero, quorum opera contra ipſos Cilicas piratas uſus fuerat Pompeius: vel miles Pompeianus poſt Cilicas devictos, emeritus & agro donatus. Alii *Corycium* non natione, ſed peritia,

Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Heic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis; seraque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque autumno carpere poma,
Et cum triſtis hiems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum;
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Aeſtatem increpitans seram, Zephyroſque moranteis.
Ergo apibus fetis idem, atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis. illi tiliæ, atque uberrima pinus:

Quot-

ritia, quod hæc gens ſtudioſe hortos colat. & ſic dictum eſt, ut *Arcades ambo*. Certe civitas illa Ciliciæ Corycos, inſignis antro Corycio.

129. *Oportuna ſeges.*] *Seges* pro terra.

130. *Rarum.*] Pro præcipuo & ſummo.

131. *Premens.*] Serens, vel falce metens. *Veſcum.* Cereale. Nam eſt aliud lethæum, quo non utimur. *Veſcum* tria ſignificat, minutum, edule, multum.

132. *Regum æquabat.*] Bene *animis*, non poteſtate: quia regum more, cibis non comparatis utebatur.

134. *Primus vere.*] Fructu perenni dives & felix. Verno, æſtivo, autumnali & hyberno. *Carpere poma.* Pro carpebat, infinitum pro indicativo.

137. *Ille comam, &c.*] Et ſic etiam in gelidiſſima hyeme, ſua voluptate non caruit.

138. *Aeſtatem, &c.*] Tarde venientem, quum ille jam ejus carperet fructus.

139. *Ergo.*] Ne ſine cauſa hortos deſcripſiſſe videretur. *Fetis* Non ſic dixit quaſi pariantur, ſed quaſi ſtudioſe examinate parantibus.

141. *Illi tiliæ.*] Ad gluten & favos. *Illi*, uberrima ſcilicet. *Uberrima pinus.* Quidam hic legunt *tinus*, *Uberrima* hic pro plurima: fru-

ctum

Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, & spinos jam pruna ferentes,
Jamq; ministrantem platanum potantibus umbram.
Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Prætereo, atque aliis post commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus, quas Iupiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros

Cure-

ctum enim nullum fert tinus, sed multa semina facit. per *semina* intelligit baccas cæruleas. *Tinus*, lauri sylvestris genus est, ideo semper virens, & minor lauro, sic frutex magis quam arbor.

142. *Flore novo.*] Vere.

144. *Seras.*] Majores: quod nimiæ difficultatis est. *In versum.* In ordinem. *Distulit.* Transtulit, In diversum locum tulit, quasi disposuit. quid si dicamus inversas ulmos incurvabat, pedamenta futura vitibus. & *seras*, hic, vetulas & magnas.

145. *Eduram.*] Nimium duram, validam. *Et spinos, &c.* Prunorum arbor vocatur spinus, genere masculino. Nam sentes, has spinas dicimus.

146. *Iamque ministrantem.*] Hospitalem convivantibus. Non temere Maro platanum potoribus conciliat: quandoquidem auctoribus Plinio & Macrobio, Platani vino exhilarantur & aluntur: adeo ut Hortensius petierit à Cicerone diem actionis commutari, quod esset eo die iturus in Tusculanum ad platanos suas vino irrigandas.

147. *Spatiis iniquis.*] Angustiis. Et dicit se carminis brevitate constrictum, hortos plenius non posse describere.

149. *Nunc age naturas.*] De moribus & ingenio Apum. Quod ne quis nimium miretur, addit Iovis id peculiare donum aut mercedem potius esse, ut cujus nutrices in specu Dictæo extiterint.

150. *Addidit.*] Necesse enim est, eas etiam ante habuisse mores aliquos proprios. *Pro qua mercede canoros.* Ordo est:

Expediam naturas apum: quæ canoros
Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
Dictæum cœli regem pavere sub antro.

Mercede. Id est, gratia vel labore.

Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communeis gnatos, conſortia tecta
Vrbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum:
Et patriam ſolæ, & certos novere Penateis:
Venturæque hiemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suſpendunt ceras: aliæ, ſpem gentis, adultos

Edu-

151. *Curetum ſonitus.*] Qui & Corybantes dicti. *Curetes*, Cretæ incolæ ſacrique fratres, Opi parturienti, Saturnumque filios ex pacto cum Titane vorantem fallere cupienti, ſuppetias laturi, æreis crepitaculis nati infantis Iovis vagitum celarunt, cymbalorum ſonitum ſecutæ apes, melle nutrierunt Iovem in antro Cretenſi. In cujus officii mercedem tulere à Iove ſingularem naturam, politiam & mores, & rempub. quaſi Platonicam.

152. *Dictæo.*] Dicte, mons Cretæ.

153. *Natos.*] Liberos ſine ullo concubitu.

154. *Vrbis.*] Alvearis. *Magnis legibus.* Id eſt, æternis, nunquam mutabilibus. Iiſdem enim legibus ſemper utuntur: nec eas, ut homines, ſæpe commutant.

157. *In medium quæſita.*] Quæſita & parta in commune conſervant.

158. *Namque aliæ, &c.*] Id eſt, victui. ut, & *Concubitu indulgent.* Partiuntur inter ſe opera, ut aliæ flores convehant, aliæ exſtruant, aliæ poliant favos & dirigant, aliæ mella, aliæ importent aquam ad cellas, & mella temperent, aliæ munus externum ſubeant.

160. *Narciſſi lachrymam.*] Narciſſi humorem. Quod autem ait Narciſſi lachrymam, alluſit ad fabulam: quia, ut diximus, de puero eſt converſus in florem.

161. *Prima favis ponunt fundamina.*] Græcè πρωτοπλῶ locant, duriore cera, quæ vix ferro poteſt frangi; quam colligunt de gummi arborum, & raſis lapidibus.

163. *Edu-*

Educunt fetus : aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti :
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cœli :
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis
Cum properant ; alii taurinis follibus auras
Accipiunt redduntque, alii ſtridentia tingunt
Aera lacu : gemit impoſitis incudibus Aetna.
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, ſi parva licet componere magnis,

Cecro-

163. *Educunt fœtus.*] Incubant, fovent, excludunt, & educendo adultos faciunt.

164. *Diſtendunt.*] Melle favos replent.

165. *Cecidit cuſtodia ſorti.*] Ex ſorte. Nam adverbium eſt, quod traxit à militia.

166. *Inque vicem.*] Diviſit: nam ordo eſt: invicemque; & aquas, hic, pluvias, pluviæ enim & tempeſtatum præſagæ.

168. *Fucus.*] *Fucus* eſt ſimilis apibus, eo quod ſit apibus nocens, quod cum ipſe nihil gignat, aliena conſumit. Plin. quaſi imperfectas apes dicit, & habere aculeum negat. *Pecus.* Pecus autem vetuſte, quia omnia animalia *pecora* dicebant.

169. *Fragrantia.*] Id eſt redolentia, aut thymo fragrantia:

170. *Ac veluti lentis.*] Comparatio ad feſtinationem pertinens ſolam.

171. *Cum properant.*] Properè excudunt.

173. *Aera.*] Ferrum. *Lacu.* In quo ferrum candens immergitur. *Aetna.* Mons ignivomus Siciliæ; Vulcani & Cyclopum officina.

175. *In numerum.*] In ordinem, ita ut ex alternis ictibus numerus & concentus Muſicus audiatur. *Innatus.* Inſitus. *Vrget.* Premit. *Forcipe.* Compoſitum nomen ex formo & capiendum. Formum enim veteres calidum dixerunt.

Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandæuis oppida curæ,
Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos:
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora. rursus, easdem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras & limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.

Nec

177. *Cecropias.*] Id est, Athenienses, à rege Cecrope Atticæ, ubi optima mella nascuntur.

178. *Quamque suo.*] Recte, ut labore suo quærant, non aliena diripiant. *Grandæuis oppida.* Sicut senes muros tuentur, nec in bella prorumpunt.

179. *Dædala tecta.*] Ingeniosa. unde ingenioso architecto nomen.

181. *Crura thymo plena.*] Primis enim pedibus excipiunt mel, cum flores perreptaverint: excepta mediis figurant: figurata postremis committunt.

182. *Crocumque rubentem.*] Sallustius: *In qua crocum gignitur.* Genere neutro usus est: hic Poëtice masculino, referens ad puerum, qui in hunc florem dicitur esse conversus.

183. *Ferrugineos.*] Nigri coloris vel cæruleos dicit. Dixerat:

Sunt & vaccinia nigra.

Qui enim Græce hyacinthus, Latine vaccinium dicitur.

187. *Corpora curant.*] Se reficiunt. ut:

Fessique & equos, & corpora curant.

Sane *curare corpus*, si de hominibus dicimus, & cibo, & lavacro intelligimus, vel alterutro: si de apibus, tantum cibo accipimus.

188. *Fit sonitus.*] Bombus.

189. *Thalamis.*] Cellis.

190. *Sopor suus.*] Ipsis aptus & con-

Nec vero à ſtabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis aquantur,
Excurſuſque brevis tentant, & ſæpe lapillos,
Vt cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburram,
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.
Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſolvunt, aut fetus nixibus edunt:
Verum ipſæ foliis gnatos & ſuavibus herbis
Ore legunt: ipſæ regem parvoſque Quirites
Sufficiunt, aulaſque, & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam, duris errando in cotibus, alas

Attri-

& conveniens. Sed melius, *ſuus*, pro exiguitate corpuſculi ſui.

191. *A ſtabulis.*] Alvearijs. Prædivinant ventos, imbreſque, continentque ſe tectis.

192. *Aut credunt cœlo.*] Scilicet ſuos volatus. *Adventantibus Euris.* Sunt enim & frigore, & flatu apibus infeſti.

193. *Aquantur.*] Aquam hauriunt ex vicino.

194. *Sæpe lapillos.*] Solertiam hanc apum celebrant autores una voce.

195. *Inſtabiles.*] Fluctuantes, id eſt, jactante fluctu, ſtabiles ne ſint.

197. *Illum adeo.*] *De procreatione Apum:* ſuper qua audiatur Ariſtot. lib. 3. Generat. cap. 10. & lib. 5. Hiſtor. Animal. cap. 21. & 22.

198. *Concubitu.*] Pro concubitui. Archaïce. Nam indulgeo illi dicimus. *Nec corpora, &c.* Id eſt, in libidinem non reſolvuntur.

199. *Solvunt.*] Energia eſt in verbo *ſolvunt*; ex Veneris præſertim immodicæ natura, qua infirmiora reddi corpora Pythagoras ſcripſit. *Nixibus.* Partubus, à nitendo. Vnde & enixa dicimus.

200. *Verum ipſæ foliis, &c.*] Materiam generandarum apum in foliis & herbis latere noſter ait. Quæ quidem quæſtio & ſubtilis eſt, & varie agitata.

201. *Quirites.*] Cives. Audaciter *Quirites*, cum proprie Romani ſint.

202. *Refigunt.*] Accurate atque

Attrivere, utroque animam ſub faſce dedere.
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſti terminus ævi
Excipiat: (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet, multoſque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant. rege incolumi, mens omnibus una eſt:
Amiſſo,

iterata opera figunt. Alii legunt, *Refingunt.*

204. *Sub faſce.*] Sub onere nimio.

205. *Tantus amor.*] Epiphonema.

207. *Neque enim plus.*] Plus quam. Teſte Ariſt. lib. 5. cap. 21. de nat. Animal. decennes aliquando inveniri ait.

208. *Immortale.*] Eſt enim ordo: ergo ipſas quamvis anguſtus terminus excipiat, genus immortale manet, ſucceſſione familiæ & ſtemmatis ad quod alluſum: ſemper enim aliæ aliis ſuccedunt.

209. *Domus.*] Per ſucceſſionem.

210. *Præterea regem.*] Ægyptii ſacerdotes, cum populum regi ſuo obtemperatiſſimum hieroglyphice vellent innuere, apem effingebant, ſeu examen potius. Mira ſane quæ produntur de ſtudio & amore apum erga regem ſuum. Nulla uſquam gens, non Ægyptii, non Lydi, non ipſi Parthi & Medi, majori veneratione colunt regem ſuum, quam apes.

211. *Parthorum.*] His autem gentibus ait Salluſtius, adeo ingenita eſt ſanctitas regii nominis: quas gentes tamen apes dicit amore circa regem ſuperare Virgilius. *Hydaſpes.* Apud omnes ſatis conſtat *Hydaſpen* flumen Indiæ eſſe, non Mediæ. ſed poteſt videri Poëta Hydaſpen Medum dixiſſe, jure belli, quod Medi duce Alexandro, vicerint Porum Indorum regem, & in ſuam redegerint poteſtatem. Oritur autem Hydaſpes ex Caucaſo, & miſcetur Indo.

212. *Obſervant.*] Venerantur. Cauſam vero tantæ obſervantiæ Ariſt. lib. 3. de Generat. cap. 10. refert non ad ullam regiæ majeſtatis reverentiam; ſed ad phyſicam prolis rationem; quod illum tanquam marem, non tanquam ducem ſequantur. *Mens omnibus una eſt.* Id eſt, concordanter operantur & vivunt.

213. *Amiſſo*

Amisso, rupere fidem; constructaque mella
Diripuere ipsa, & crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulcramque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus
Aetherios dixere. Deum namque ire per omneis
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quem-

213. *Amisso rupere fidem.*] Alludit haud dubie ad morem Persarum, qui regis interveniente fato, octo dies permissa licentia, judiciis, legibusque soluti & destituti, incerto rerum ordine jactabantur.

214. *Diripuere ipsa.*] Quæ etiam ipsæ animam, colligendo melle, impendere consueverunt. ut,

Vitroque animam sub fasce dederunt.

215. *Ille operum custos.*] Præses, qui operum labores æquis partibus dividat, aut sortito.

216. *Stipantq; frequentes.*] Quasi quodam satellitio ambiunt.

217. *Sæpe attollunt humeris.*] Ætate scilicet fessum.

218. *Pulcram mortem.*] Gloriosam: quippe quæ pro rege suscipitur. Traxit hoc de Celtiberorum more; qui se regibus devovent.

219. *His quidam signis.*] Quibus apum studiis & ingeniis animadversis adducti quidam, non solertiam tantum apibus, sed & rationem, & divinæ particulam mentis assignarunt.

220. *Haustus athereos.*] Divinos spiritus.

221. *Deum namque ire per omnes.*] Deum quippe vim suam in elementa omnia transfundere, hinc animalia quæ ex elementis constant, spiritu illius, alia magis aut minus imbui ac inflari. Ipse in sexto, *cœlum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit.*

223. *Hinc pecudes.*] *Hinc*, id est, ex Deo, ex divino spiritu sumunt omnia: cum nasci cœperint, vitam, &c.

Quemque ſibi tenueis naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Si quando ſedem auguſtam, ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtus ſparſus aquarum
Ore fove, fumoſque manu prætende ſequaces.
Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias,

224. *Vitas.*] Id eſt, animas.

225. *Scilicet huc.*] Vnde ſumptæ ſunt animæ. *Reddi.* Sine dubio etiam cuncta diſſolvi & redire rurſus in originem ſuam neceſſe eſt.

226. *Locum morti.*] Id eſt, perditioni. Nihil eſt enim quod perire funditus poſſit, cum ſit τὸ πᾶν, id eſt, omne in quod redeunt univerſa reſoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non eſt mors: quippe quæ nihil perire facit, ſed reſolutio.

228. *Si quando.*] Præcepta mellationis, ejuſque Vernæ & Autumnalis. *Sedem.* Id eſt, alvearia. *Auguſtum.* Abuſive nobile, quaſi majeſtatis plenum. Alii legunt, *Auguſtam. Sedem.* Aliter *ſedem relines*, aliter mella. & utrum relines theſauros, an relines ſervata in theſauris, id eſt alvearia?

229. *Theſauris.*] Id eſt, repoſitionibus, ac ſi diceret apothecis. *Relines.* Eximes è recluſis alveariis. *Sparſus.* Spargens. Id eſt, aquam ore hauſtam ſparge in modum imbris pluviæque.

230. *Ore fove.*] Ipſo hauſtu ſcilicet. Et hoc dicit, Spargendo aquam imitare pluviam. Alii *Ore fave* legunt, ut ſit tace. *Ore favete omnes. Fumoſque manu prætende.* Fumum etiam præfer. Quibus rebus cum territæ illæ diſceſſerint, impune poteris mella colligere. *Sequaces.* Quippe apum perſecutores.

231. *Bis gravidos cogunt.*] Gemina eſt fœcunditas mellis. *Fœtus. Flores* emendatum fuit. & bene gravidos flores, quod ex his omnia generant. *Duo tempora.* Ver & autumnus. *Meſſis.* Id eſt, fructus; mellationis ſeu caſtrationis alveorum.

232. *Taygete ſimul os.*] Ortu Pleiadum, quarum Taygete una eſt. ut autem etiam ſupra diximus, bis mel præcipit colligendum orientibus Pleiadibus, id eſt, verno: item

Pleias, & Oceani spretos pede reppulit amnes:
Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
Tristior hibernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerasque recidere inanes

Quis

no: item quum occidunt, autumnali scilicet tempore.

233. *Et Oceani amnes.*] Oriens scilicet & mare navigationi aperiens. Homeri est, πρὸ ὠκεανοῖο ῥοάων.

234. *Aut eadem sydus.*] Aut occasu Pleiadum, quo tempore pisces oriuntur. Vnde & *Aquosi* addidit: Tunc enim piscis hic oritur.

235. *Tristior.*] Vel propter occasum, vel propter propinquantem jam hyemis asperitatem.

236. *Illis ira modum supra est.*] Excedunt modum: nam cum suo interitu irascuntur. *Illis ira modum supra est.* De ira apum cavenda in mellatione. Est in exemplis, equos ab iis occisos. Necant vel maxima animalia ictu sui aculei.

237. *Morsibus.*] Aculeis. *Spicula cæca.* Brevia, quæ possunt latere.

238. *Affixæ venis.*] Aculeos penitus infixos & vulnere relictos, unde ipsa mors consequitur. *Vulnere.* Non suo, sed à se illato.

239. *Sin duram metues hyemem.*] Quod si gravem metuens hyemem, benigne agere voles cum apibus, ne animum desponeant: ne pigeat tamen alveos aperire, favos à vermibus, fucis, stellionibus corruptos aut inanes eximere, suffumigatione refigere apes & purgare alvearia à blattis, tineis, &c. *Parces.* Id est, parces alimento illius futuro.

240. *Contusos animos.*] Confractos: utpote quarum animi sunt perturbati propter alveos castratos & mellariam rem collisam. *Res fractas.* Id est, afflictas.

241. *Suffire Thymo.*] Id est, fumigare: ut exinde inimica illis animalia fugiant, vel quo suffitu apes recreantur. *Cerasque recidere inanes.* Dum sine melle sunt ceræ.

242. *Igno-*

Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis;
Aut durum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſeis.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo:

Quod

242. *Ignotus.*] Ignobilis, vel ex improviſo veniens. *Adedit.* Conſumpſit.

243. *Stellio.*] Auctor eſt Plinius, ſtellionem animal eſſe generi humano valde noxium; quo mulieres quoq; uti ſoleant ad veneficium, quia homini plurimum invidet: Ab hoc ſtellione, & variis ejus interſtinctionibus, juris interpretes ſtellionatus crimen, & nomen deducunt. *Lucifugis blattis.* Per noctem vagantibus.

244. *Immuniſque fucus.*] A labore ſcilicet: ventri tantum indulgens, & nihil adferens utilitatis.

245. *Imparibus armis.*] Cui & viribus & armis impar eſt avis.

246. *Inviſa Minervæ.*] Ob procacitatem à Minerva in araneam verſa Arachne puella Lydia, Ovid. 6. Metamorph.

247. *In foribus laxos, &c.*] Mars devicta Thracia, dicitur Minervæ donaſſe regiam puellam ex captivis, nomine Arachnem: quæ ſubtilitate operis lanificii, negavit cedere Minervæ: ob hoc in araneam converſa eſt, & Græce ἀράχνη vocatur.

249. *Incumbent generis.*] Fœtus.

250. *Complebuntque foros.*] Cellulas, favos. *Horrea.* Spatia alveariorum.

251. *Si vero.*] Languentium apum morbis quorum ſtatuit ſigna ſex, remedia præſcribit novem. *Caſus noſtros.* Cum hominibus communes, morbos: nam plerunque apes ſunt lientericæ & fluxu ventriculi laborant.

252. *Vita tulit.*] Vitæ longitudo, morborum creatrix.

254. *Alius*

Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis;
Continuo est ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:
Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster:
Vt mare sollicitum stridet refluentibus undis.
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Heic jam Galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem,

Prode-

254. *Alius color.*] Id est, pallidus. quia dixit supra, *Ardentes auro.*

255. *Corpora luce carentum.*] Mortuarum efferunt cadavera.

256. *Funera ducunt.*] Cum exequiali scilicet pompa. Et *ducere*, proprie funerum est.

257. *Pedibus connexæ.*] Hinc multi dictas apes volunt, quod se pedibus invicem tenent.

258. *Intus clausis.*] Vt in luctu homines solent.

260. *Tum sonus.*] Murmur & frequens spiritus, qui tractim fit, ut in morituris gemitus. *Tractimque susurrant. Susurrare tractim*, hoc est, confertim, mussitationibus & susurris per omnes examinis & alvei ordines ductis & communicatis.

261. *Frigidus auster.*] Miretur non injuria quispiam, quod Austrum Virg. frigidum esse dicat, cum humidum & calidum percipiamus. Sed non est, quod quis ob id se torqueat: illum nodum unus Macrobius dissolvit, origine sua gelidum esse scribens; sed quod per zonæ torridæ plagam ad nos commeat, igne admistum calescere.

264. *Hic jam Galbaneos.*] Id est, cum hic processerit morbus, *galbanus* incendenda est; non ut supra dixit, *thymus.* mel etiam in alvearia, medicatum tamen inferendum.

267. *Gallæ*

Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteiſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythia paſſos de vite racemos,
Cecropiumq; thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ; facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de cæſpite ſilvam,
Aureus ipſe: ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.

Aſper

267. *Gallæ ſaporem.*] Multi pilas cypariſſi accipiunt. Non tamen ſufficit has gallas contundi ſimpliciter, ſed percoquendæ ſunt cum muſto ad tertias decocto.

268. *Arentes.*] Siccas.

269. *Defruta.*] Defrutum eſt muſtum ad dimidiam partem decoctum. *Vel pſythia.* Vide ſupra lib. 2. *Et paſſo Pſythia utilior.*

270. *Cecropiumque.*] Atticum, ut quod optimum. *Grave olentia centaurea.* Quippe quæ ſuo,

—— Acrem de corpore odorem
Exſpirant.

Eſt autem hoc herbæ genus à Chirone centauro repertum: unde & χειρώνιον & κενταύριον nominatur: eſtque majus & minus; quorum hoc & *ſel terræ* & *febrifuga* appellatur.

271. *Eſt etiam flos, &c.*] Apiaſtri ſive meliſſophylli flore olim etiam coronari ſolitæ Deorum aræ, ut Virgilius hoc loco indicat. Amellum enim hic eſt μελισσόφυλλον. Gloſſæ: Amellum, μελίφυλλον. quem florem ita deſcribit his tribus verſibus:

Aureus ipſe, ſed in foliis, &c.

Florem vocat, apices illos croceos vel aureos, qui in medio ſunt calice; folia vero calicem ipſum, qui purpureus eſt. Sic Ovidius de Narciſſo:

—— Croceum pro corpore florem
Inveniunt, foliis medium cingentibus albis.

Sylvamque hic pro frutice accipit; ſed frutex *pro ſylva* vel nemore nunquam legitur.

273. *De cæſpite.*] Non de terra, ſed de radice.

275. *Violæ ſublucet, &c.*] Mire ait *ſublucet*: ut oſtendat purpurei coloris ſolia, quodam virore eſſe perfuſa. *Violæ nigræ.* Quæ nigras violas imitantur.

276. *Ornatæ torquibus.*] Coronis ex hoc flore ornantur aræ.

277. *Tonſi*

Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;
Tempus & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi

Acco-

277. *Tonsis in vallibus.*] Non sylvosis: sed in pratis.

278. *Prope flumina, &c.*] *Mella* amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixiæ, oritur ex monte Brenno. Tum Melas multorum fluviorum nomen est. Mygdonii Melæ meminit, Ovid. Plin. Melam alium memorat, qui Ciliciam à Pamphylia disterminat. Poëtæ tamen notior Mela Italus, quem sinistra ripa receptum Ollius fluvius in Badum defert: Videturque hinc nomen inditum flori Amello.

281. *Sed si quem proles.*] Miro usus est ordine. Nam primo ait, quemadmodum animalia apibus inimica pellenda sint: deinde quibus medicaminibus morbo possit carere. nunc dicit penitus amissæ, qua possint ratione reparari.

283. *Tempus.*] Subaudi est nunc. *Magistri.* Aristeum dicit Apollinis & Cyrenes filium, qui primus invenit, quemadmodum apes possint reparari.

284. *Cæsis juvencis.*] Verbere & fustibus, citra effusum sanguinem.

285. *Insyncerus cruor.*] Vitiatus, corruptus. Nam ideo verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, unde apes sint. *Tulerit.* Pro genuerit.

287. *Pellæi.*] *Pellæi Canopi* ideo dixit, quoniam Macedones Alexandriam condidere. est autem Macedoniæ civitas Pella, patria Alexandri, à qua dicta Alexandria est: à qua urbe XII millia passuum distans vicus est Canopus, à Canopio Menelai gubernatore ita appellatus. Longo autem epitheto *Pellæi Canopi* sic usus est, ut alibi: *Tyrios & Agenoria urbem*, & *Assaraci*

Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora,
Vsque coloratis amnis devexus ab Indis :
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus. hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt arctis, & quattuor addunt,
Quattuor à ventis obliqua luce fenestras.

Tum

saraci domum, Romam. *Fortunatæ.* Felix ubertate soli, quam præstat Nilus exundans.

289. *Pictis.*] Naves enim pictura illustrare solebant antiqui, & Græci ποικίλας νῆας dicunt. *Phaselis.* Brevibus naviculis, quibus utuntur cũ stagnaverit Nilus.

290. *Quaque pharetratæ.*]Quaque Indus urget vicinia Persidis, id est, in Persia. *Pharetratæ.* Persas sagittis claruisse nemo non novit.

291. *Nigra fœcundat, &c.*] Novum enim semper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi νέαν εἴλλω, id est, trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Plurimi suspicantur, surreptitium hunc esse versum.

292. *Septẽ discurrit.*]Indo etiam septem ostia assignant Geographi.

293. *Coloratis.*] Fuscis, an stigmate, quod sibi honori ducebant, inustis.

294. *Omnis in hac certam, &c.*] *Iacit*, id est, ponit, collocat apum reparandarum salutem: quia jactis & congestis lapidibus eriguntur & struuntur fundamenta: & mœnia jaci quoque ipsa & duci dicuntur. sic *jacet agger*, qui materia congesta erigitur.

295. *Ipsos contractus.*] Ad sustinendum tantum & coarctandum bovis cadaver, ut citius putrescat.

298. *Quattuor.*] *Quattuor* eos accipiendum, quos Homerus notavit Eurum, Zephyrum, Boream, Notum. *Obliqua luce.* Quæ ex obliquo lumen infundunt, ut in horreis cernimus. id consulto fit, ne locus perfletur, & ut citius sanguis putresceret.

299. *Tum*

Tum vitulus bima curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, & viscenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia pinnis
Miscentur, tenuemque magis, magis æra carpunt:
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupêre; aut ut, nervo pulsante sagitta,

Prima

299. *Tum vitulus.*] Qualis vitulus apibus reparandis apponatur. *Bima curvans.* Hoc est bimus vitulus, qui duos annos vivendo complevit.

301. *Multa reluctanti.*] Pro *Multum*, nomen est pro adverbio.

302. *Solvuntur viscera.*] Liquescunt & putrefiunt.

303. *Ramea fragmenta.*] De ramis fracta, id est, fragmina ramorum.

304. *Casiasque recentes.*] Statim carptas, virides.

305. *Zephyris primum.*] Primo vere.

307. *Hirundo,*] Veris nuncia.

308. *Teneris tepefactus.*] Vpote bimi vituli, in quo plurimum ferventis est sanguinis.

309. *Viscenda modis miris.*] Et quod ex cadavere nascuntur animalia, & quod apes ex vermibus procreantur.

310. *Trunca pedum.*] Id est, sine pedibus. Et bene addit *primo.* Nam postea, tam pinnas, quam pedes accipiunt. Alludum volunt ad Etymon ἀπὸ τῶν : vermiculi primum, deinde nymphæ, tandem ruptis membranis apes.

311. *Pinnis miscentur.*] Inter se pinnarum levitate conveniunt.

Prima leves ineunt si quando prœlia Parthi.
Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Vnde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristæus fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama, apibus, morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclara stirpe Deorum,
(Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,)
Invisum

314. *Leves ineunt.*] *Leves* nunc ad armaturam.

315. *Extudit.*] Studiose reperit. Id est, unde sagacitas hominum hos ingressus cepit.

316. *Vnde nova.*] Quo authore habuit experimentum hoc primos aditus. *Ingressus.* Exordia. *Nova experientia.* Nullo docente, ars per usum reperta.

317. *Pastor.*] Aristæus. Filius fuit Apollinis & Cyrenes filiæ Penei fluminis Thessaliæ. *Peneia Tempe.* Peneus est Thessaliæ flumen, quod in Pindo monte ejusdem terræ oritur: juxta hoc flumen armenta pavit Aristæus: ubi quoque Tempe sunt, quæ ob loci celebratam amœnitatem, in proverbium abierunt.

318. *Amnis.*] Penei fluvii.

319. *Extremi.*] Extremum caput sic dixit, ut,

Tu sanguinis ultimus auctor.

Id est, primus. Fontium enim & fluviorum capita, sunt origines & principia ipsorum, unde primum erumpunt & manant. His autem caput amnis est, quod in mare influit, quod alioqui appellatur ostium.

320. *Multa querens.*] Ob acceptam cladem.

321. *Mater.*] Querela Aristæi adversus matrem valde pathetica & vehemens. Et per transductionem repetit, *Mater*, ut quæ mater esse deberet, attamen non sit, nec præstet vel monstret se esse matrem. *Gurgitis hujus.* Penei fluminis.

323. *Pater est Thymbræus.*] Dii cognomenta à locis in quibus coluntur, sæpe accipiunt. Locus prope Trojam à copia herbæ thymbræ

Inviſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum cuſtodia ſollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipſa manu felices erue ſilvas:
Fer ſtabulis inimicum ignem, atq; interfice meſſeis.
Vre ſata, & validam in viteis molire bipennem:
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore:

Drymo-

bræ dictus eſt Thymbra: ibi templum Apollini dedicatum: inde Thymbræus dictus.

324. *Inviſum fatis, &c.*] Vtpote, qui minimi honoris in re ruſtica compos eſſe non poſſum.

325. *Pulſus amor.*] Quo me amplecti ſolebas. *Quid me, &c.* Quomodo cæleſtes honores ſperem, qui terreſtes tueri non poſſum. *Sperare.* Ob mellis inventionem: ut Baccho & Cereri contigit.

326. *Vitæ mortalis honorem.*] Bene *honorem* ait; quia arare, animalia paſcere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit ruſticitas.

327. *Cuſtodia ſollers.*] Diligens, & perita induſtria.

328. *Te matre relinquo.*] Ac ſi diceret: Sub ea perdo uſum labo-

ris, ſub qua augere debueram.

329. *Quin age.*] Acerba conceſſio, movendiſque affectibus accommodata. *Felices.* Fertiles.

330. *Fer.*] Infer. *Interfice meſſes.* Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta creſcentia.

331. *In vites.*] Contra vites. *Molire bipennem.* Vt eas ſuccidas.

333. *At mater, &c.*] Querelas filii ſui.

334. *Eam circum.*] Exornatio à ſtudiis Nympharum cum matre converſantium. *Mileſia.* Puriſſima, pretioſa, è Mileto.

335. *Hyali ſaturo.*] Vitreo, viridi, Nymphis apto. Hoc ideo, quoniam diis marinis, ut cæruleus & glaucus, ſic vitreus color tribuitur. *Saturo* autem, largo, abundanti: aut certe Tarentino,

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla:
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippe, & flava Lycorias, (altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores)
Cleioque & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïopeia:
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Atque Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa

De-

ab oppido Satureo: juxta Tarentum enim sunt baphia, in quibus tingitur lana.

336. *Drymoque, &c.*] Nympharum nomina. Sane mira varietate usus est: nam ne continuatio nominum posset creare fastidium; in aliis habitum; in aliis commemorat virginitatem; in aliis pulchritudinem.

340. *Primos Lucinæ.*] Primipara. De Lucina supra Eclog. v.

341. *Oceanitides.*] Oceani filiæ.

342. *Pictis incinctæ.*] Nebridas habentes, sed hic venatricum est habitus. quem ideo Nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas. Notanda autem est figura honestissima, facta ex repetitione sermonis. Anadiplosis.

344. *Et tandem.*] Id est, tandem virginitate deposita. *Arethusa.* Nympha Sicelis.

345. *Curam inanem.*] Definitio est amoris.

346. *Vulcani Martisque dolos.*] Secundum Donatum, hic est, distinguendum: ut *Dolos* ad Vulcanum. *Furta dulcia,* id est, adulterium, referamus ad Martem: Scimus enim quod Sole indicante, Mars cum Venere deprehensus est, & per artem Vulcani est religatus catenis.

347. *Atque Chao.*] Et à Chao, id est, ab orbe usque condito, narrabat crebros amores Deorum.

348. *Dum fusis mollia.*] Dum telas texunt.

350. *Vi-*

Devolvunt, iterum maternas impulit aureis
Luctus Aristæi; vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda,
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculsa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina divûm
Tangere, ait: simul alta jubet discedere late
Flumina, quo juvenis gressus inferret. at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Iamq; domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra

Specta-

350. *Vitreisque sedilibus.*] Quod aqua sit pellucida, ut vitrum: Ergo vellera similia esse debent, ubi perlucidus & cæruleus est color.

352. *Summa flavum.*] Mire per transitum veritatem tetigit. Namque Arethusæ fons dulcia fluenta inter medios habet fluctus; dulcedinemque suam creditur inter salsos fluctus retinere.

354. *Cyrene soror.*] Propter similitudinem potestatis, ait soror. Nam Cyrene Thessaliæ: Arethusa vero de Elide. *Tua maxima cura.* Quem plurimum diligis.

357. *Nova formidine.*] Magna. ut,

Pollio & ipse facit nova carmina.

358. *Fas illi limina divûm Tangere.*] Utroque enim Deo parente nascebatur. ideo fas tangere ait.

364. *Speluncisque lacus.*] *Lacus* autem dicit fontium & fluviorum receptacula.

366. *Sub magna labentia, &c.*]

Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus.
Vnde pater Tyberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta

Per-

Alludit ad opinionem Physicorum, de fluviorum exortu: cum quidam eorum, subterraneis meatibus multa passuum millia dicantur ferri, priusquam erumpant, inter quos sunt ii, qui hic enumerantur.

367. *Diversa locis.*] Pro diversis locis. *Phasimque.* Fluvius Colchidis. *Lycumque.* Fluvius Asiæ.

368. *Enipeus.*] Thessaliæ fluvius.

369. *Pater Tyberinus.*] Tyberis & Anio, Italiæ sunt fluvii.

370. *Saxosumque sonans.*] Alias, *Saxosusque sonans*, non ut duo intelligendum, saxosus & sonans; sed ob saxa sonans. Id est, asperum & vehementem sonum edens. *Hypanis.* Scythiæ amnis. Vel fluvius Sarmatiæ, quadraginta millia passuum sapore dulcissimo profluens: deinde Exampæus fonticulus illi admistus amarum facit. *Caicus*, Mysiæ fluvius.

371. *Et gemina auratus.*] Auratus dicitur, non propter aliqua aurea ramenta, quæ non habet; sed quod in cœlum sit translatus, multis stellis clarus: vel quod propter fertilitatem ditissimus sit. *Taurino cornua vultu. Eridanus* Galliæ Cisalpinæ, qui & Padus dicitur. Et ideo *taurino vultu*; quia ejus sonus, ut tauri mugitus: & ripæ flexuosæ sunt, ut cornu. Ea enim est fluviorum natura, ut angues lapsu imitentur, obliquasque reddant ripas. Vnde qui præesse fluminibus existimati sunt dii, cornuti, fingebantur propter riparum, alveorumque curvitates, flexusque ad cornuum bovinorum similitudinem.

373. *Purpureum.*] Nigrum ex altitudine accipimus. Nam Padus non in Rubrum mare, sed juxta Ravennam in Adriaticum cadit. Et *purpureum* Græcum est epitheton: dixit enim Homerus, εἰς ἅλα πορφυρέοσαν.

374. *Pendentia pumice.*] Fornicata, columnis fulta.

375. *Ina-*

Perventum, & gnati fletus cognovit inaneis
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fonteis
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est

375. *Inanes.*] *Inanes* pro levibus, & quibus succurri posset.

377. *Mantilia villis.*] Sciendum est ex veriloqua nominis notatione, *Mantelam* esse telam, vel linteum quo manus exergentur; nam *mantela* proprie dicebatur; postea generis enallage & *mantelum* dictum est, & *mantele*. Ad hunc usum igitur & in hoc significatu sumebatur apud veteres *mantele*, Græce χερόμακτρον.

379. *Panchæis adolescunt.*] Id est ture, Arabicis odoribus. *Adolescunt* autem pro incenduntur, κατ' ἀφαιρεσιν ponitur.

380. *Mæonii.*] Quæ nunc Lydia, olim *Mæonia* vocabatur. In hac regione mons est Tmolus, ferax boni vini. *Mæonii Bacchi.* Lydii, optimi vini. *Carchesia.* Poculorum sunt genera.

381. *Oceano libemus ait.*] Quasi Nympha Oceano sacrificat.

382. *Oceanumque patrem rerum.*] Secundum Physicos dixit, qui ajunt omnium rerum elementum aquam esse: in quibus Thales primus. *Sorores.* Aut inter se, aut suas.

383. *Centum quæ sylvas.*] Aut ducentas esse dicit: aut finitus est numerus pro infinito. *Servant.* Pro incolunt, & obtinent.

384. *Ter liquido.*] Ter, propter numerum Pythagoricum; qui Ethnicorum sacrificiis adhibebatur. *Perfudit nectare.* Id est, in ignem vinum purissimum fudit: post quod quia magis flamma convaluit, bonum omen ostendit. *Vestam.* Pro igni, & viva flamma.

385. *Ter flamma.*] Ter emicuit boni ominis flamma.

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit
Pallenen: Hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus. novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta, & turpeis pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, gnate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causſam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes: vim duram & vincula capto

Ten-

387. *Est in Carpathio, &c.*] Carpathos, insula contra Ægyptum, à qua vicinum pelagus Carpathium appellatum est. Hic aliquando regnavit Proteus, relicta Pallene civitate Thessaliæ; ad quam tamen reversus est postea.

388. *Magnum qui piscibus æquor.*] Equi enim marini prima parte equi sunt, postrema resolvuntur in pisces, & vocantur Hippocampi.

390. *Emathia.*] *Emathiæ*, id est, Macedoniæ propterea meminit hoc loco, quia contermina est Thraciæ.

391. *Pallenen.*] Thessaliæ vel Macedoniæ peninsulam.

393. *Quæ sint, quæ fuerint.*] Vt Homerus, ὁς ἤδη τά τ' ἐοντα τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἔονθ'.

Ita Neptuno.] Vbi deest ratio, sic loquitur. *Immania cujus.* Cete, balænas, monstra narantia.

395. *Et turpes phocas.*] Magnas, ut,

Cui turpe caput.

Phocæ sunt boves marini.

396. *Hic tibi.*] Proteus, qui Ægyptiacus dicitur constringendus est; nam nihil docebit, nisi coactus.

397. *Expediat morbi.*] Duo enim ista requiruntur in oraculis, causa mali, & remedium. *Eventusque secundet.* De restituendis apibus.

398. *Sine vi non ulla dabit præcepta.*] Ne eum speraret posse precibus flecti. Vide eadem de Sileno

Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum Sol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis
Se recipit: facile ut ſomno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus vinciſque tenebis;
Tum variæ illudunt ſpecies atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſuſque draco, & fulva cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenuis dilapſus abibit.

Sed

Ieno Eclog. VI. *Præcepta.* Reſponſa.

400. *Doli circum hæc.*] Circa vincula noviſſime ejus deſinent doli, id eſt, formarum varietates: cujus figmentum phyſicam volunt eſſe rationem: nam homo habet in ſe libidinem, ſtultitiam, ferocitatem, dolum: quæ dum in eo vigent; pars illa quæ vicina divinitati, id eſt, prudentia non apparet: quæ tunc poteſt ſuas vires tenere, cum fuerint illa religata; id eſt, cum quis caruerit omnibus vitiis. *Frangentur inanes. Circum hæc*, ſecundum hæc, id eſt, cum quis caruerit omnibus vitiis. & *inanes doli*, non quia inanes ſunt, ſed inanes eos facies, ſi adhibueris vim.

401. *Medios cum, &c.*] Tempore meridiano: Fere enim numina tunc videntur.

403. *In ſecreta ſenis ducam.*] Fere omnes dii marini ſenes ſunt. Albent enim eorum capita ſpumis aquarum.

404. *Se recipit.*] Proteum dicit.

406. *Tum variæ illudent.*] De Proteo rege Ægypti vide Diodorum lib. 2. & Mythologos: quibus eſt bellator, variis galearum formis terribilis; Sophiſta aliis, vafer, hiſtrio, præſtigiator, &c.

Spumat aper, fluit unda, fremit leo, ſibilat anguis.

Vſurpatur enim Protei nomen in Proverb. Πρωτέως ποικιλώτερος, Proteo mutabilior. Vide Adagia Eraſmi.

Sed quanto ille magis formas se vertet in omneis,
Tanto, gnate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.
Hæc ait, & liquidum ambrosiæ diffudit odorem:
Quo totum gnati corpus perduxit. at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos:
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
Heic juvenem in latebris aversum à lumine Nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.

Iam

415. *Liquidum ambrosiæ.*] Vnxit eum, quo posset esse videndi numinis capax: quo & gratior visu & vegetior esset ad luctam. *Odorem.* Hoc factum est more hospitali. Antiquitus enim solebant hospitum corpora fragrantissimo oleo perfundere.

416. *Perduxit.*] Prius unxit. Alii *Perfudit*, legunt.

418. *Habilis.*] Vegetabilis. *Specus ingens.* Topothesia specus Prothei.

420. *Inque sinus.*] Cavitates, in quas aqua vento impellitur & reducitur. Hæc autem est ratio cur dixerit montem esse exesum.

421. *Deprensis.*] *Olim*, pro aliquando: & *deprehensis*, verbum proprie nauticum, cum tempestate occupantur. sic alibi: *Argolicove mari deprensus.*

422. *Tegit.*] Tegere consuevit. Nam tunc illic non erat. *Obice.* Objectione. Et melius hic obex, quam hæc obex dicimus.

423. *Aversum à lumine.*] Paululum obliquum à lumine. Et sciendum Proteum temporalem susciperе divinitatem; alioquin potuit Aristæum cognoscere latitantem.

424. *Nebulis obscura resistit.*] Magis placet:

Nebu-

Iam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluxibus antra
Ibat. eum vaſti circum gens humida Ponti
Exſultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſæ in litore phocæ.
Ipſe, (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni,)
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet:
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas;

Vix

Nebulis obſcura reſiſtit. Reſiſtit, inquam, ſui conſilii eventum exſpectatura. nam ſi abiiſſet longius, quid ad fallendum latendumve, Proteo dormiente, nebula opus erat? Statim autem, poſt ſermonem vatis, filium ſuum præſens conſolatur.

425. *Iam rapidus.*] Hic diſtinguendum propter duo epitheta. *Sirius* autem ſtella eſt in ore Canis, per quam nimios æſtus accipimus. *Sitientes Indos.* Populos ſubſolanos, arentes à Sole propinquo.

426. *Orbem.*] *Medium orbem* ideo dixit, quoniam in medio mundo terra eſt, & in hac omnis aqua, quam ſidera in alimentum trahunt, maxime meridiano tempore, quo ardentiſſimus Sol eſt.

427. *Hauſerat.*] Hic pro tenuerat. ut ibi:

Simul hauſit dextera.

Vel pro invaſerat, & attigerat. *Cava flumina.* Alta.

428. *Faucibus.*] Alveis. Solares enim radii alta & cava flumina uſque ad limum exſiccant.

429. *Cum Proteus conſueta petens.* Proteus Deus maris, ſolitus ſe in omnes figuras convertere.

430. *Gens humida.*] Genus æquoreum, phocæ, piſces.

431. *Rorem amarum.*] Aquam marinam.

432. *In litore phocæ.*] Solent enim phocæ meridionari, ſicut & ipſe Protheus.

434. *Veſper.*] Non *Veſper*, ſed paſtores tempore ejus admoniti.

438. *Vix*

Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Iussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille:
Scis Proteu, scis ipse; neque est te fallere cuiquam:
Sed tu desine velle. Deûm præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad hæc vates vi denique multa
Ardenteis oculos intorsit lumine glauco,

Et

438. *Vix defessa senem passus.*] Aviditatem exprimit tenere cupientis. Vnde eum contra matris præceptum, cito in Proteum impetum feciſſe dicit; per quod incontinentes animos hominum docet Poëta. *Componere membra.* Ad dormiendum.

439. *Manicisque.*] Manuum vinculis.

444. *Hominis ore.*] Humana ſcilicet voce.

445. *Nam quis te, juvenum.*] Id eſt, quiſnam. Hodie enim *Nam* particula poſtponitur, antea præponebatur. *Nam* hic interrogativum eſt cum indignatione. *Nostras.* Ordo: quis nam confidentiſſime pro audaciſſime. *confidentiam* enim veteres pro audacia dicebant.

447. *Proteu.*] Vocativus Græcus eſt, ut Orpheu. *Neque eſt.* Οὐκ ἔξεστι, non licet cuiquam te fallere. Tu ergo deſiſte velle fallere alios. Vel adventus mei cauſam inquirere. *Fallere cuiquam.* Alii *quicquam* legunt. Hoc autem dicit: Quum omnia noveris, deſine adventus mei cauſſam velle cognoſcere.

448. *Deûm præcepta.*] Propter matrem hoc poſuit nomen.

452. *Gra-*

Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritũ pœnas, (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & rapta graviter pro conjuge ſævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore ſupremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopëiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rheſi Mavortia tellus,
Atque

452. *Graviter frendens.*] Cum ingenti tumultu: grandem ſonitum dentibus reddens, idque præ iracundia.

453. *Non te nullius.*]Bene dixit, *non te nullius.* Hæc enim numina non humilis ſunt, ſed magni. & ſignificat Tiſiphonem: id eſt, mortis ultricem. Nam ideo Tiſiphone dicta eſt, quaſi ulturæ mortis ultio, quæ dicitur Græce Τισιφόνη.

454. *Magna lues.*] Id eſt, magnum ſcelus. Delictum enim magnum ulta eſt lues magna, ad internecionem uſque tuarum apum. *Alias.* Tu lues magna commiſſa. *Miſerabilis Orpheus.* Incipit narrare de morte Eurydices, Orpheique mariti ſui ad inferos deſcenſu.

455. *Haudquaquam, &c.*] Id eſt, non tales quales mereris. Nam ejus uxori cauſa mortis fuiſti. Inferret autem digna ſupplicia, niſi fata prohiberent.

456. *Pro conjuge.*] Eurydice.

458. *Moritura puella.*] Eurydice.

459. *Servantem.*] *Servantem*, hic, obtinentem.

460. *At chorus æqualis.*]Nymphæ populares, connutritæ: Ergo & Eurydice Dryas: & bono compendio ejus prætermiſit interitum. *Supremos.* Summos.

461. *Rhodopeiæ arces.*] Rhodope mons eſt Thraciæ.

462. *Altaque Pangæa.*] Pangæus mons eſt Thraciæ. *Rheſi tellus*, Thracia, quæ prius dicta eſt Aria, ab Areo rege, patre Thracis & Edoniæ, à quo Thracia dicta eſt. *Rheſi Mavortia tellus.* Quam poſtea Rheſus tenuit. & eſt Prolepſis ex perſona Poëtæ. Quo enim tempore,

Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manesque adiit, regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum:
Quam

tempore Orpheus fuit, Rhesus necdum regnabat in Thracia. *Mavortia.* Martia: & cui Mars præsidet, bello strenua.

463. *Hebrus.*] Fluvius Thraciæ gelidissimus. *Actias Orithyia.* Athenienſis Nympha, filia Erichthonii, quam Boreas in ſuum matrimonium rapuit.

464. *Ipse.*] Orpheus. *Cava testudine.* Periphraſis citharæ. *Ægrum amorem.* Mœſtum, deceptum.

465. *Solo in littore.*] Deſerto, in quo ſine uxore morabatur. Vel ipſe ſolus.

467. *Tænarias etiam.*] Tænarus Laconiæ promontorium eſt, circa finem Maleæ; ubi inferorum dicitur eſſe deſcenſus.

468. *Nigra formidine.*] Quia ibi perpetuæ tenebræ ſunt.

469. *Manesque adiit.*] Hæc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus iſta ſuperavit. *Ditis.* Plutonis, qui ab opulentia id ſibi nomen acquiſivit.

470. *Nesciaque humanis.*] Ad exitum futuræ rei reſpexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicen.

471. *At cantu commotæ.*] Fingit Orphei muſica captos manes: idque partium inductione proſequitur. Tota autem hæc Orphei muſica ad poëticam ſcientiam ab Horatio in Arte poëtica refertur. *De sedibus imis.* De interioribus tenebris inferorum.

472. *Simulacraque luce.*] Nam ſunt mortuorum duntaxat εἰδῶλα ſeu imagines. Lucret. 3.

—— *Cum sæpe figuras*
Contuimur miras, simulacraque luce carentum.

477. *Impo-*

Quam multa in silvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaque palus innabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi
Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angueis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.

Iam-

477. *Impositique regis.*] More veterum Græcorum, Persarum & Romanorum, qui cadavera non inhumabant, sed comburebant, cineresque in urnis asservabant.

478. *Deformis arundo.*] Etiam Propert. lib. 2. 18. calamos arundinesque ad ripam Stygis collocat.

479. *Cocyti.*] *Cocytus* fluvius inferorum, & aliter: *Cocytus* amnis apud inferos, ex Styge profluens, ἀπὸ τοῦ κωκύειν, quod est gemere & flere. *Innabilis.* Interpretes admonent negative accipiendum, non in ea significatione, quia Æneid. 6.

Bis Stygios innare lacus.

Quamvis sint, qui hic *Inamabilis* malint, ut Græcorum τῷ ἀνεράστῳ respondeat, & Stygi quadret, cujus sequente versu fit mentio, quæ præ se fert στυγνὸν καὶ ἀνήραστον. *Innabilis unda.* Irremeabilis: vel per languorem non navigabilis.

480. *Styx.*] Palus apud inferos.

482. *Implexæ.*] Involutæ, implicitæ, ἐμπεπλεγμέναι. Al. legit *innexæ*: Alii, *impexæ*.

483. *Tenuitque.*] Id est, tacuit.

484. *Ixionei.*] Ixion enim quod Iunonem ad adulterium sollicitasset, à Iove ad inferos detrusus, perpetua rotæ (cui alligatus est) vertigine, torquetur. *Vento rota.* Deest *Cum.* & hoc dicit, cum vento suo rota constitit: quo prius movebatur: id est, cum causa volubilitatis quievit.

487. *Hanc*

Iamque pedem referens, casus evaserat omneis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa
Immemor; heu, victusque animi, respexit. ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis & me, inquit, miseram, & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, (heu, non tua) palmas.
Dixit, & ex oculis subito, ceu fumus in auras

Com-

487. *Hanc legem.*] Ne Orpheus respiceret.

488. *Incautum.*] Epitheton amantis est.

489. *Ignoscenda quidem.*] Participium sine verbi origine. non enim facit ignoscor, sicut nec triumphor.

491. *Victusque animi.*] Sic hoc loco dixit, *O præstans animi. Respexit.* Id est, commisit in legem sibi datam.

492. *Ibi effusus.*] Id est, factus irritus, & frustraneus. *Tyranni.* Id est, Plutonis.

493. *Terque fragor.*] Quasi exultarent umbræ reditum Eurydices. *Avernus.* Campaniæ palus, introitus ad inferos.

495. *Iterum crudelia.*] Ovidius:

Bis rapitur, vixitque semel.

496. *Natantia lumina.*] Oculos languide fluitantes, mors consequitur.

498. *Invalidas palmas.*] In umbræ tenuitatem redactas. *Heu non tua.* Quia supra dixit,

Eurydicenque suam jam.

500. *Fugit*

Commistus tenues, fugit diversa: neque illum,
Prensantem nequicquam umbras & multa volentem
Dicere præterea, vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Maneis, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine mensеis,
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populea mærens Philomela sub umbra
Amissos

500. *Fugit diversa.*] Id est, per diversa.

502. *Præterea.*] Postea, ultra. *Portitor Orci.* Definitio est Charontis.

503. *Amplius objectam.*] Mysticum est. Dicitur enim bis eandem umbram evocari non licere.

506. *Illa.*] Eurydice.

507. *Septem illum, &c.*] Hebræi, ut & Ægyptii, septem pro pluribus, item pro re pluries repetita ponunt. *Redde vicinis nostris septuplum in sinum eorum.* Chrysostomus ait septenarium numerũ in divinis literis infinitæ multitudinis signum habere. Et ita forte hoc Virgilianum accipiendum. *Ex ordine.* Sine intermissione.

508. *Aëria.*] Quæ sit vicina astris. *Deserti.* Asperi, inculti. *Strymon* autem amnis est, finiens Thraciam, sed hic pro Hebro positus.

509. *Hæc.*] Id est, talia, qualia ipse commemorat, & quæ passus fuerat.

510. *Mulcentem tigres.*] Per *Tigres & Quercus*, quas Orpheum cantus dulcedine movisse fabulantur Poëtæ: Mythologi, fera, duraque agrestium hominum ingenia, eloquentiæ vi, ad civitatem perducta esse, intelligunt. *Agentem carmine.* Id est, moventem.

511. *Qualis populea.*] Fortasse alludit ad id, quod Thraces perhibent (teste Pausania) lusciniae, quæ circa Orphei sepulchrum nidos haberent, vocaliores esse cæteris.

Amissos queritur fetus: quos durus arator
Observans nido implumeis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis late loca questibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexere Hymenæi:
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis numquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens. spretæ Ciconum quo munere matres,
Inter sacra Deûm, nocturnique Orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput à cervice revulsum,
Gurgite cum medio portans OEagrius Hebrus
Volve-

teris. De cantu autem Luscinię, Plinius lib. 10. 29. *Philomela.* Luscinia: vel pro quavis ave.

514. *Flet noctem.*] Iugi nocte, continuo fletu.

515. *Integrat.*] Renovat.

516. *Nulla Venus, &c.*] Nullus amor, nullæ placuere nuptiæ. *Hymenæus* autem nuptiarum Deus. ὑμὴν membranula virginitatis clausstrum.

517. *Solus Hyperboreas.*] De gente Hyperborea & Riphæis montibus, supra ad lib. 3. Georg. *Tanaimque nivalem.* Fluvium Scythiæ.

518. *Numquam viduata pruinis.*] Semper nivibus plena.

520. *Ciconum.*] *Cicones* gens Thraciæ à Cicone Apollinis filio dicta. Orpheus autem quoniam post obitum Eurydices feminas fastidit, translato in pueros amore à Threiciis mulieribus Bacchanalia celebrantibus, discerptus est. Asper, *quo munere*, ob quam rem, vult accipi. potest &, *Spretæ quo munere*, id est, matrimonii, nuptiarum & amoris.

522. *Nocturnique Orgia.*] Quia sacra ejus nocte celebrantur: ex quo Nyctelius est cognominatus. *Orgia*, ab εἴργω: à quibus arcentur profani, non initiati.

523. *Marmorea caput.*] Id est, pulchra. *Caput à cervice, &c.* Constat caput Orphei in Hebrum projectum, & fluctus in Lesbum insulam detulisse.

524. *Hebrus.*] Fluvius in Thra-

Volveret, Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
Ah! miſeram Eurydicen anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & ſe jactu dedit æquor in altum.
Quaq; dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem,
Gnate, licet triſteis animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſſa: hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſêre apibus. tu munera ſupplex
Tende, petens pacem; & facileis venerare Napæas:
Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.

Sed

Thracia eſt, qui ex fontibus Rhodopes manans perlabitur. Dictus ab Hebro Boreæ fratre, quem nunc *OEagrium* dicit, ab OEagro rege Thraciæ Orphei patre.

528. *Hæc Proteus.*] Subaudi dixit.

529. *Sub vertice torſit.*] Malo ego contra receptam lectionem, *ſub vortice*, legere: tum quod convolutio illa vorticoſa, quæ in aquis inſcribitur ex projecto, convenientius *ſuper vertice* hominis undis inſilientis, utpote in aquæ ſuperficie, committi dici poteſt, quam *ſub vertice*: niſi quis *& ſub vertice* velit Proteum præcipitem & αὐτοκύλιστον in mare ſe ipſum deturbaſſe, ut ſupra:

Præceps aëriis ſpecula de montis in undas
Deferar.

Quod ne ſic quidem convenire mihi ſatis videtur, etiam ſi ſe in caput Proteus devolviſſet. Vel *unda ſub vortice*, eſt unda vorticoſa.

530. *At non Cyrene.*] Deeſt territa eſt: quod ex ſequentibus datur intelligi: Vel non ſe in altum dedit relicto filio; ſed mitè affamine illum ſolata eſt.

533. *Cum quibus.*] Quæ cum illa, dum viveret, ludere & choreas ducere ſolebant.

535. *Tende, pacem petens.*] Pacem & veniam à diis petere, ſolenne fuit. *Napæas. Napæas* Vallium & nemorum Nymphas. νάπας enim Græcè dicunt nemora. & *faciles* hic pro placabiles, exorabiles, ad ignoſcendum paratas. Sane & ſciendum, eaſdem eſſe Napæas, quæ & Dryades ſunt.

Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæſa,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora: continuo matris præcepta faceſſit.
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras,
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros

Ducit

539. *Summa Lycæi.*] Montis Arcadiæ.

540. *Intacta cervice.*] Indomita, injuges juvencas.

541. *Quatuor his aras.*] Videntur referri ad narrationem loci, ſupra: *quatuor addunt, Quatuor à ventis obliqua luce feneſtras. Delubra.* Ad templa.

542. *Demitte cruorem.*] Id eſt, ſacrifica modo.

Inferias.] Infernalia ſacrificia ad placandos manes. *Orphei.* Dativus Græcus eſt. *Lethæa papavera.* Agreſtia, vel quæ Orpheo injuriæ oblivionem inducant.

546. *Et nigram mactabis.*] Furvæ hoſtiæ inferis mactantur.

547. *Placatam Eurydicen.*] Hypallage, pro veneratam placabis. *Venerabere.* Omnes divini cultus ſpecies, *venerandi* verbum, quadam communione complectitur: cujus officium proprie diis impenditur.

548. *Matris præcepta faceſſit.*] Servius *faceſſit*, frequentativum eſſe ait. Meo tamen judicio *faceſſo* hic ſignificat ſtudioſe facio ac exequor: quod indicant illa verba, *Haud mora*; & *Continuo.*

550. *Quatuor eximios.*] Eximii in ſacrificiis vocabulum, non Poëticum epitheton, ſed ſacerdotale nomen eſt: Eximiæ dictæ enim hoſtiæ, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur à grege; vel quod eximia ſpecie quaſi Numinibus

Ducit & intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hoc vero subitum, ac dictu mirabile, monstrum
Adspiciunt: liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensasque trahi nubes: jamque arbore summa
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volenteis
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo,

Illo

nibus offerendæ eligantur: animalia nempe mutila, imperfecta, sacrificiis inepta habebantur.

553. *Inferias Orphei.*] Lucret. *Manibus divis inferias mittunt.* *Inferias* autem ab inferendo constat dictas.

554. *Subitum ac dictu mirabile monstrum.*] Res enim hæc ex improviso venit, ut apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant.

556. *Stridere apes, &c.*] Hæc verba & secundæ sunt conjugationis & tertiæ, nunc tantum tertiæ.

557. *Trahi nubes.*] Examina apum, nubium instar volitantia.

558. *Uvam demittere, &c.*] In morem uvæ, id est, botryonis defluere: & conglobatas de ramo pendere, quod Græci βότρυδον dicunt.

559. *Hæc super arvorum.*] Epilogus operis Georgici. *Cultu.* Primum librum per hoc significat: *per pecora* autem, tertium & quartum, quia & apes pecora sunt. *Per arbores*, secundum. Et hoc dicit: *Hæc ego*, Id est, Georgica scripsi dum Cæsar in oriente pugnaret.

561. *Fulminat.*] Fulminis instar, aut fulminantis Iovis, bellum gerit. *Victorque volenteis.* Vnum virtutis est, aliud justitiæ. Nam vincere virtutis est: justitiæ vero, non invitis, sed volentibus imperare. *Euphratem. Euphrates* flumen, quod dividit Mesopotamiam à Syria & Cappadocia: Innuit autem Parthos.

562. *Viamque affectat Olympo.*] Intendit, id est, præparat sibi divinos

Illo VIRGILIVM *me tempore dulcis alebat*
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui luſi paſtorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

vinos honores. *Studiis, &c.* Id eſt, artis poëticæ, quam ocium appellavit ignobile, ne quid de ſe videretur arrogans dicere.

564. *Parthenope.*] Campaniæ civitas à Sirenum una ibi ſepulta nomen ſortita. Quæ à Cumanis everſa, & ab iiſdem poſtea oraculo monitis reſtaurata, Neapolis dicta eſt.

565. *Carmina qui, &c.*] Qui etiam Bucolica ſcripſi natus annos 28. *Audaxque, &c.* Ætate juvenili.

566. *Tityre.*] Synechdoche, pro Ecloga illa.

FINIS.